DESIDERII ERASMI

ΜΩΡΙΑΣ ΕΝΚΩΜΙΟΝ

sive

STVLTITIÆ LAVS

cum figuris

IOANNIS HOLBENII

quam commentatus elaboravit

THOMAS M. NVDIPES

TILBVRGI
2019

DESIDERII ERASMI
ENCOMIVM MORIÆ

DESIDERII ERASMI

ENCOMIVM MORIÆ

sive

STVLTITIÆ LAVS

DECLAMATIO

IOANNIS HOLBENII
IMAGVNCVLIS ORNATA

quam illustravit elaboravitque

THOMAS M. NVDIPES

Tilburgi
Aº MMXIX

ISBN 978-90-80871960
Uitgeverij Stilus, Tilburg: www.stilus.nl/erasmus
Omnia iura reservantur © 2019 Thomas M. Bervoets, Amsterdam

PROŒMIVM

ENCOMIVM MORIÆ sive STVLTITÆ LAVS, ut inscribitur liber, quo DESIDERIVS ERASMVS gloriam sibi iam vivus acquisivit aeternam[1], suam famam accepit veram, cum Gerardus Listrius[2] Batavus hunc explanavit defenditque, cum essent in eo *'permulta, quae non nisi ab eruditis et attentis possint intellegi, partim ob Graecitatem passim admixtam, partim ob allusiones et crebras et tacitas, partim ob argutiam in iocando, quam non facile sentiat, nisi qui naris sit emunctissimae.'*[3] Erasmus enim opusculum hoc, hebdomadis spatio unius modo compositum, in Anglia apud Thomam Morum[4], ei familiarissimum, ex morbo convalescens, primo tantum pro amicis scripsit, eis quod instantibus demum typographo commisit Parisiensi[5], apud quem aliis de causis tunc commorabatur.

Graecae autem studium linguae crescere tum coepit nostris in Europae terris Germano-Gallicis, latiusque tandem propagabatur, cum huius linguae professores Constantinopoli, ab Ottomanidis a.1453 capta, in eas terras confugerant: Erasmus puer et condiscipuli sui his in terris fuerunt primi, quos Deventriae[6] in Batavia Alexander Hegius[7], humanista, Germanus natus, Graecum docuit sermonem.

At non solum locutiones Graecae erant ad legentium commodum illustrandae, sed etiam multis notionibus aliis, quarum tunc temporis ignari sensum orationis ac vim intellegere impediebantur, enodatione opus erat sua. Lipsii commentarii autem legentibus, qui tum fuerunt, accommodati sunt, atque a desideriis eorum, qui nunc legunt, saepius decedunt: labyrin-

---

[1] Eo quidem vivo XXXVI exempla inter se disparia ab editoribus divulgata iam sunt variis, cum sit opus insuper nonnullas in linguas vernaculas conversum.

[2] *Gerardus Listrius* (*Geryt Lyster* ca.1485-1522), medicus, Erasmi familiaris, linguis et Latina et Graeca et Hebraica doctissimus.

[3] Listrii verba sunt haec, scripta in epistula, ad Ioannem Paludanum (*Jean Desmarez* †1526) missa, eloquentiae professorem Lovaniensem, suamque editionem praecedente, apud Ioannem Frobenium Basiliensem (vide infra) a.1515 impressam.

[4] Vide p. 1 annot. 1.

[5] Apud Egidium Gormontium (*Gilles de Gourmont* †1533) a.1511.

[6] *Deventria: Deventer.*

[7] *Alexander Hegius* (*Alexander van Heek* ca.1439-1498), qui et Listrium docuit, multum attulit multa ad institutionem reformandam puerilem.

thum quidem quid sit, nobis omnibus est notum, sed nostrum quis sanctum novit Erasmum, qui Listrio deest? Quae vero in extrema quaque pagina sua docuit ille, quamquam multis cum verbis, lectu tamen sunt digna, propterea denique, quod ea maiore ex parte ab Erasmo ipso approbata esse creduntur. Quibus de causis ex eius notationibus haud pauca ascivimus, nostris saepius verbis concepta novis, plura autem exhausimus e fontibus aliis ad haec usque tempora obortis, quos omnes longum est commemorare, non pauca etiam nosmet indagavimus ipsi.

Praeter haec, quae necessaria sunt ad verborum notionem intellegendam ac vim, annotationes nostrae in primis ad linguam spectant Latinam, vel potius ad illam, qua usus est Erasmus ad Latinum locutionibus Graecis locupletandum sermonem. Non modo multa ex litteris sumpsit ac monumentis illis altioribus ac praeclaris, ex Aristotelis ac Platonis libris mirabiliter scriptis, ex Homeri carminibus divinis, sed etiam multum studuit Aristophanis versibus illis facetis, maximeque audacis Luciani fabulis satiricis ac dialogis, quorum non paucos in Latinum convertit ipse, quorumque denique auctor in deliciis factus est ei.

Verborum locos citatorum eorumque scriptores quam solidissime reddidimus: Graecorum, quoad inveniri potuerunt, Latinorum Ciceronis ac poetarum, maxime quorum Horatii, utpote qui ei cordi esset, omnes denique ex Sacra Scriptura. Multi iam rudes a Listrio dati erant, alii a viris feminisque doctis nostrae aetatis[1], alios repperimus ipsi, artibus ac facultatibus hodiernis in reti omnium gentium inveniendi iuvantibus.

Ceterum operam sedulo dedimus, ut eius adagia[2], quibus tacite sed assidue applicat verba, quippe qui maiorem partem eorum nuperrime confectam in scribendo haberet in promptu, locis redderentur suis, quorum magnus est numerus, quo in labore opus in extrema hac pagina dictum nobis maximo fuit auxilio.

Exemplum, quod deinde secuti sumus, depromptum est ex libro[3], quem a.1624 Lugduni Batavorum Andreas Clouquius *(Andries Hendrikz.*

---

[1] Vide *Clarence H. Miller* de Moriae encomio in ‘Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami’, *North-Holland Publishing Company,* Amstelodami-Oxonii, a.1979: http://www.oapen.org/download?type=document&docid=357493 (pdf).

[2] Erasmi Adagiorum Collectanea sive Chiliades: https://jvpoll.home.xs4all.nl/back/Web/erasmusa.htm.

[3] Ut est in http://www.let.leidenuniv.nl/Dutch/Latijn/ErasmusLaus1624.html.

Clouck) librarius imprimendum curavit, cuique quidem non maxima, sed plurima fides tribuenda esse videtur. Indicavimus insuper locos, tenuissimis quidem omissis, quibus editio nostra ab aliis differt. Verborum autem orthographia atque interpunctio rationibus aetatis congruunt nostrae.

Erasmus scripturam non divisit suam in partes: nullo intervallo sententiis interiecto, ab initio usque ad finem currit oratio. Noster in paragraphos liber divisus plus minusve ei se applicat, quae partitio prima in libro apparuit, quem *Anne Gabriel Meusnier de Querlon,* diurnarius, scriptor, editor Lutetiae Parisiorum et Londinii a.1765 edidit, nam oratio ita divisa se adeo perspiciorem reddidit totam, ut subinde ad nostram usque aetatem omnibus in libris cum Latinis, tum conversis usu reciperetur.

Postremo nostro inseruimus libro lepidas imagunculas illas, quibus Ioannes Holbenius Minor[1] adulescentulus iuxta verba in margine, spatio decem fere dierum ut dicitur, calamo delineatis illustravit exemplar apud Ioannem Frobenium[2] a.1515 editum, quae modo e verbis ductae videntur, modo nullis adiunctae, tamen libello huic[3] et nostro splendorem praestitit praestatque.

Nullam habet auctoritatem nec de doctrina nec de litteris opusculum nostrum, quod contexuimus nulla alia de causa quam ex libentia ac laetitia: Erasmi verba haec audacia ita producta nos profecto haud mediocriter delectaverunt et locutiones ac sententiae reconditae exquisitaeque, quas speramus et vos, Sanctam Stultitiam haud stulta sentientem discentes, animi motu esse iucundo perturbaturas.

Amstelodami, Thomas M. Nudipes

---

[1] *Ioannes Holbenius Minor Basiliensis* (*Hans Holbein jr.,* ca.1497-1653) pictor erat illustrissimus, qui veritatem imitatus esse dicitur veram. Holbenius et Erasmum (vide partem huius libri posticam) et Morum pinxit.

[2] *Ioannes Frobenius Basililiensis* (*Johann Froben* ca.1460-1527), Erasmi familiaris, humanista, praestantissimus erat typograpus et editor.

[3] Imagines Holbenianae ipsae in vulgus prius editae non sunt quam in libro typis Genathianis Basiliae a.1676 impresso.

OPERA CITATA

Act.	Vulgatae Apostolorum actus
Adag.	Desiderii Erasmi Adagiorum Collectanea sive Chiliades
Pal.Anthol.	Anthologia Palatina (Palladis Alexandrini)
Apol.	L. Apulei Madaurensis de Apologia liber
Arist.Hist.Anim.	Aristotelis de Historia animalium liber
Aristoph.Eccl.	Aristophanis Ecclesiazusae
Aristoph.Plut.	Aristophanis Plutus
Cic.Fam.	M. Tullii Ciceronis Epistularum ad familiares libri XVI
Cic.Rab.Post.	M. Tullii Ciceronis Pro C. Rabirio Postumo oratio
Cor.	Vulgatae Pauli Epistula ad Corinthios
Dist.Cat.	Disticha sive Dicta Catonis
Eccl.	Vulgatae Ecclestiastis liber
Ex.	Vulgatae Exodi liber
Gell.	A. Gellii Noctium Atticarum libri XX
Geogr.	Strabonis de Geographica liber
Hab.	Vulgatae Habacuc profetae liber
Hebr.	Vulgatae Pauli apostoli epistula ad Hebraeos
Hom.Il.	Homeri Ilias
Hom.Od.	Homeri Odyssea
Hor.A.P.	Q. Horatii Flacci Ars poetica
Hor.Car.	Q. Horatii Flacci Carminum libri IV
Hor.Ep.	Q. Horatii Flacci Epistularum libri duo
Hor.Epod.	Q. Horatii Flacci Epodon liber
Hor.Sat.	Q. Horatii Flacci Satirarum sive Sermonum libri duo
Ier.	Vulgatae Ieremiae prophetae liber
Ioh.	Vulgatae Ioannis apostoli Evangelium
Iuv.	D. Iunii Iuvenalis Satirarum libri XVI
Liv.	T. Livii Ab urbe condita libri qui supersunt
Luc.	Vulgatae Lucae apostoli Evangelium
Lucian.Dial.Deor.	Luciani de Dialogis deorum liber
Lucian.Gall.	Luciani cum Gallo dialogi sive Somnii liber
Lucian.ProImag.	Luciani Pro Imaginibus liber
Mart.	M. Valerii Martialis Epigrammaton libri XIV
Matth.	Vulgatae Matthaei apostoli Evangelium
Num.	Vulgatae Numerorum liber
Ov.Fast.	P. Ovidii Nasonis Fastorum libri VI
Pers.Serm.	A. Persii Flacci Sermonum sive Satirarum libri VI
Philostr.Her.	Flavi Philostrati Heroicus liber

PlatoPhaedr.	Platonis de Phaedro liber
PlatoRep.	Platonis De re publica liber
Plut.Moral.	L. Mestrii Plutarchi de Moralibus liber
Prop.	Sex. Propertii Elegiarum libri IV
Prov.	Vulgatae Proverbiorum liber
Ps.	Vulgatae Psalmorum liber
Sam.	Vulgatae Samuelis prophetae liber
Soph.Aiax	Sophoclis Aiax
Tac.Ann.	P. Cornelii Taciti Annalium libri XVI
Ter.Heaut.	P. Terentii Afri Heauton Timorumenos
Ter.Phorm.	P. Terentii Afri Phormio
Theocr.Idyl.	Theocriti Idyllia
Tim.	Vulgatae Pauli apostoli Epistula ad Timotheum
Tit.	Vulgatae Pauli apostoli Epistula ad Titum
Vergl.Aen.	P. Vergilii Maronis Aeneidos libri XII
Verg.Ecl.	P. Vergilii Maronis Eclogarum libri X
Verg.Georg.	P. Vergilii Maronis Georgicon libri IV

SIGNVM ET VOCES ABBREVIATÆ

†	annus moriendi
a.	anno
a.Chr.	ante Christum natum
annot.	annotatio
ca.	circa (annum)
cf.	confer
e.a.	et alii
i.e.	id est
p.	pagina

STVLTITIAM SIMVLARE LOCO
SAPIENTIA SVMMA EST

ERASMI ROTERODAMI
Præfatio
IN ENCOMIVM MORIÆ

Erasmus Roterodamus Thōmae Morō[1] suō salūtem dīcit.

Superiōribus diēbus cum mē ex Italiā in Angliam reciperem, nē tōtum hoc tempus, quō equō fuit īnsidendum, ἀμούσοις[2] et illiterātīs fābulīs tererētur, māluī mēcum aliquotiēs vel dē commūnibus studiīs nostrīs aliquid agitāre, vel amīcōrum (quōs hīc ut doctissimōs, ita svāvissimōs relīqueram) recordātiōne fruī. Inter hōs tū, mī More, vel imprīmīs occurrēbās. Cuius equidem absentis absēns memoriā, nōn aliter fruī solēbam, quam praesentis praesēns cōnsuētūdine cōnsuēveram: quā, dispeream, sī quid umquam in vītā contigit mellītius.

Ergō, quoniam omnīnō aliquid agendum dūxī et id tempus ad sēriam commentātiōnem parum vidēbātur accommodātum, vīsum est Mōriae encōmium lūdere. ‘Quae Pallas istūc tibi mīsit in mentem?’ inquiēs? Prīmum admonuit mē Morī cōgnōmen tibi gentīle, quod tam ad Mōriae vocābulum accēdit, quam es ipse ā rē aliēnus. Es autem vel omnium suffrāgiīs aliēnissimus. Deinde suspicābar, hunc ingeniī nostrī lūsum, tibi praecipuē probātum īrī, proptereā, quod soleās huius generis iocīs, hoc est nec indoctīs, nī fallor, nec ūsque quāque īnsulsīs, impendiō dēlectārī: et omnīnō in commūnī mortālium vītā, Dēmocritum quendam agere. Quamquam tū quidem, ut prō singulārī quādam ingeniī tuī perspicācitāte, longē lātēque[3] ā vulgō dissentīre solēs, ita prō incrēdibilī mōrum svāvitāte facilitāteque cum omnibus omnium hōrārum hominem agere et potes, et gaudēs. Hanc igitur dēclāmātiunculam, nōn sōlum lubēns accipiēs, ceu μνημόσ-

[1] Sanctus *Thomas Morus* (*Sir Thomas More* 1478-1538) cancellarius erat Henrici VIII[i], Anglici regis, qui eum autem postea decollari iussit. Morus librum illum celeberrimum de Utopia scripsit.

[2] *Ἀμούσοις* = sine Musis, i.e. insulsis. Cf. Adag.1518.

[3] *Longe lateque:* vide Adag.970.

τονον[1] tuī sodālis, vērum etiam tuendam suscipiēs, utpote tibi dicātam, iamque tuam nōn meam. Etenim nōn deerunt fortassis vitilītigātōrēs, quī calumnientur, partim leviōrēs esse nūgās, quam ut theologum deceant, partim mordāciōrēs, quam ut Chrīstiānae conveniant modestiae: nōsque clāmitābant, veterem cōmoediam, aut Lūciānum quempiam referre, atque omnia mordicus arripere.

Vērum, quōs argūmentī levitās et lūdicrum offendit, cōgitent velim, nōn meum hoc exemplum esse, sed idem iam ōlim ā magnīs auctōribus factitātum; cum ante tot saecula βατραχομυομαχίαν[2] lūserit Homērus, Marō cūlicem, et morētum Ovidius[3]. Cum Būsīridem[4] laudārit Polycratēs, et huius castīgātor Īsocratēs, iniūstitiam Glaucō[5], Thersītēn[6] et quartānam febrim[7] Favorīnus[8], calvitiem Synesius[9], muscam et parasīticam Lūciānus. Cum Seneca Claudiī lūserit ἀποθέοσιν[10], Plūtarchus Gryllī[11] cum Ulysse dialogum, Lūciānus et Āpulēius asinum, et nescio quis Grunniī Corocottae porcellī testāmentum[12], cuius et dīvus meminit Hierōnymus. Proinde, sī vidēbitur, fingant istī mē latrunculīs[13] interim animī causā lūsisse, aut sī

---

1 *Μνημνόστονον:* lege ‘μνημνόσυνον’ = mnemosynon, i.e. monimentum memoriae causa datum.

2 *Βατραχομυομαχία* = Batrachomyomachia, sive Ranarum et murium pugna, poema est comicum antiquitus Homero ascriptum, nostra vero aetate a nescio quo poeta saeculum ca. quintum a.Chr. compositum esse creditur.

3 Editiones aliae habent: ‘Maro culicem et moretum, nucem Ovidius’, quod rectius videtur, nam Moretum inscribitur poematium iocosum Vergilio ascriptum, cum verba Ovidiana in Fast.367-372 ridiculam vim habeant nullam. At eius Nux, eo mortuo in lucem edita, risum certe movet.

4 *Busiris* rex fuit Aegyptiorum fabulosus, cui Herculem vincire contigit, postea autem ab eo necatus est.

5 *Glauco,* Platonis frater in eius opere De re publica cum Socrate disputans (2.357a-362c).

6 *Thersites* miles fuit in copiis Graecis bellum cum Troianis gerentibus, qui foedissimus esse dicitur omnium ibi pugnantium, claudus pravis cruribus et umeris dependentibus (Hom.Il.2.212-221).

7 *Quartana febris,* quarto quoque die rediens, in linguis hodiernis *malaria* dicitur.

8 *Favorinus* Arelatensis (ca.85-160) philosophus fuit, Graece magis quam Latine eruditus.

9 *Synesius* Cyrenensis (ca.370-414) philosophus fuit et episcopus.

10 *Ἀποθέωσιν* = relationem in deorum numerum.

11 *Gryllus,* Circes veneficiis in suem versus, suillam humanae anteposuit vitam (Plut.Moral. 986c-992e).

12 M. *Grunnius Corocotta* porcellus erat tam doctus, ut cum hominibus loqueretur, testamentumque eis dictaret suum, antequam mactaretur, Clibanato et Piperato consulibus. Opusculum persalsum, versibus scriptum hexametris, hoc nobis hucusque servatum, medio saeculo quarto a nescio quo poeta scriptum esse videtur.

13 *Latrunculus* dictus est calculus lusorius, propterea, quod est in tabula certans veluti latro parvus.

mālint, equitāsse in arundine longā[1]. Nam quae tandem est inīquitās, cum omnī vītae īnstitūtō suōs lūsūs concēdāmus, studiīs nūllum omnīnō ūsum permittere, māximē sī nūgae sēria dūcant, atque ita tractentur lūdicra, ut ex hīs aliquantō plūs frūgis referat lēctor, nōn omnīnō nāris obēsae[2], quam ex quōrundam tetricīs ac splendidīs argūmentīs? Velutī cum alius diū cōnsarcinātā ōrātiōne rhētoricēn, aut philosophiam laudat, alius prīncipis alicuius laudēs dēscrībit, alius ad bellum adversus Turcās movendum adhortātur, alius futūra praedīcit, alius novās dē lānā caprīnā comminīscitur quaestiunculās. Ut enim nihil nūgācius quam sēria nūgātōriē tractāre, ita nihil fēstīvius quam ita tractāre nūgās, ut nihil minus quam nūgātus fuisse videāris. Dē mē quidem aliōrum erit iūdicium. Tametsī, nisi plānē mē fallit φιλαυτία[3], stultitiam laudāvimus, sed nōn omnīnō stultē.

Iam vērō ut dē mordācitātis cavillātiōne respondeam, semper haec ingeniīs lībertās permissa fuit, ut in commūnem hominum vītam, salibus lūderent impūne, modo nē licentia exīret in rabiem. Quō magis admīror hīs temporibus aurium dēliciās, quae nihil iam ferē nisi solemnēs titulōs ferre possunt. Porrō nōnnūllōs adeō praeposterē religiōsōs videās, ut vel gravissima in Chrīstum convīcia ferant citius quam pontificem, aut prīncipem levissimō iocō aspergī: praesertim sī quid πρὸς τὰ ἄλφιτα[4] attinet. At enim quī vītās hominum ita taxat, ut nēminem omnīnō perstringat nōminātim, quaesō, utrum is mordēre vidētur, an docēre potius, ac monēre? Aliōquī quot, obsecrō, nōminibus ipse mē taxō? Praetereā, quī nūllum hominum genus praetermittit, is nūllī hominī, vitiīs omnibus īrātus vidētur. Ergō, sī quis exstiterit, quī sēsē laesum clāmābit, is aut cōnscientiam prōdet suam, aut certē metum. Lūsit hōc in genere multō līberius ac mordācius dīvus Hierōnymus, nē nōminibus quidem aliquotiēs parcēns. Nōs praeterquam quod ā nōminibus in tōtum abstinēmus, ita praetereā stilum temperāvimus, ut cordātus lēctor facile sit intellectūrus, nōs voluptātem magis quam morsum quaesīsse. Neque enim ad Iuvenālis exemplum, occultam illam scelerum sentīnam usquam mōvimus, et rīdenda magis quam foeda recēnsēre

[1] *Equitasse in arundine longa:* cf. Hor.Sat.2.3.248.
[2] *Naris obesae:* Hor.Epod.12.3. Vide porro sub Adag.1759 de nare emuncta.
[3] *Φιλαυτία* = amor mei ipsius: vide Adag.292.
[4] *Πρὸς τὰ ἄλφιτα* = ad victum cottidianum. Cf. ἐς τὰ ἄλφιτα in Lucian.Gall.2 (vide de Gallo Lucianico p. 37 annot. 1).

studuimus. Tum sī quis est, quem nec ista plācāre possunt, is saltem illud meminerit, pulchrum esse ā stultitiā vituperārī: quam cum loquentem fēcerimus, decōrō persōnae serviendum fuit.

Sed quid ego haec tibi, patrōnō tam singulārī, ut causās etiam nōn optimās, optimē tamen tuērī possīs?

Valē disertissimē More, et Mōriam tuam svāviter dēfende.

Ex rūre, quīntō Īdūs Iūniās[1]

[1] Anno MDVIII⁰: ita in Frobeniano exemplo, a.1522 edito, annus additus legitur hic, quem alii omiserunt.

MORIAS
ENCOMION

id est,
stultitiæ laus,
Erasmi Roterodami declamatio

STVLTITIA LOQVITVR

VTCVMQVE dē mē vulgō mortālēs loquuntur, neque enim sum nescia, quam male audiat stultitia etiam apud stultissimōs, tamen hanc esse, hanc inquam esse ūnam, quae meō nūmine deōs atque hominēs exhilarō, vel illud abundē magnum est argūmentum, quod simul atque in hunc coetum frequentissimum dictūra prōdiī, sīc repente omnium vultūs novā quādam atque īnsolitā hilaritāte ēnituērunt, sīc subitō frontem exporrēxistis, sīc laetō quōdam et amābilī applausistis rīsū, ut mihi profectō, quotquot undique praesentēs intueor, pariter deōrum Homēricōrum nectare, nōn sine nēpenthe[1] tēmulentī esse videāminī, cum ante hāc trīstēs ac sollicitī sēderitis, perinde quasi nūper ē Trophōniī specū[2] reversī. Cēterum, quemadmodum fierī cōnsuēvit, ut cum prīmum sōl fōrmōsum illud et aureum ōs terrīs ostenderit, aut ubi post asperam hiemem, novum vēr blandīs aspīrārit Favōniīs, prōtinus nova rēbus omnibus faciēs, novus color ac plānē iuventa quaedam redeat, ita vōbīs, mē cōnspectā, mox alius accessit vultus. Itaque quod magnī aliōquī rhētorēs, vix longā diūque meditātā ōrātiōne possunt efficere, nempe ut molestās animī cūrās discutiant, id ego sōlō statim aspectū praestitī.

[1] *Nepenthes* potio est magica curas depellens (νηπενθής = securus).
[2] *Specus Trophonii* antrum est ocularium Lebadiae in Boeotia situm, quod qui introierant, tristes ac luctuosi redisse dicebantur. Cf. Adag.677.

Quamobrem autem hōc īnsolitō cultū prōdierim hodiē, iam audiētis, sī modo nōn gravābiminī dīcentī praebēre aurēs, nōn eās sānē, quās sacrīs cōntiōnātōribus, sed quās forī circulātōribus, scurrīs ac mōriōnibus cōnsuēvistis arrigere, quāsque ōlim Midās ille noster exhibuit Pānī. Lubitum est enim paulisper apud vōs sophistam agere, nōn quidem huius generis, quod hodiē nūgās quāsdam anxiās inculcat puerīs, ac plūsquam muliebrem rīxandī pertināciam trādit, sed veterēs illōs imitābor, quī quō īnfāmem sophōrum appellātiōnem vītārent, sophistae vocārī māluērunt. Hōrum studium erat, deōrum ac fortium virōrum laudēs encōmiīs celebrāre. Encōmium igitur audiētis nōn Herculis, neque Sōlōnis, sed meum ipsīus, hoc est Stultitiae.

Iam vērō nōn huius[1] faciō sapientēs istōs, quī stultissimum et īnsolentissimum esse praedicant, sī quis ipse laudibus sē ferat. Sit sānē quam volent stultum, modo decōrum esse fateantur. Quid enim magis quadrat, quam ut ipsa Mōria suārum laudum sit būcinātrīx et αὐτὴ ἑαυτὴν αὐλῇ[2]? Quis enim mē melius exprimat quam ipsa mē? Nisi sī cuī forte nōtior sim, quam egomet sum mihi. Quamquam ego hoc aliōquī, nōn paulō etiam modestius arbitror, quam id quod optimātum ac sapientum vulgus factitat, quī perversō quōdam pudōre, vel rhētorem quempiam palpōnem, vel poētam vāniloquum, subōrnāre solent, eumque mercēde conductum, ā quō suās laudēs audiant, hoc est mera mendācia, et tamen verēcundus interim ille, pavōnis in mōrem pennās tollit, cristās ērigit, cum impudēns assentātor nihilī hominem diīs aequiperat, cum absolūtum omnium virtūtum exemplar prōpōnit, ā quō sciat ille sē plūs quam δὶς διὰ πασῶν[3] abesse, cum cornīculam aliēnīs convestit plūmīs: cum τὸν Αἰθίοπα λευκαίνει[4], dēnique cum ἐκ μυίας τὸν ἐλέφαντα ποιεῖ[5].

[1] *Non huius* = nihili.
[2] *Αὐτὴ ἑαυτὴν αὐλῇ* = ipsa sui ipsius tibicina. Cf. Adag.3715.
[3] *Δὶς διὰ πασῶν,* sive disdiapason = bis per omnia, i.e. longissime, nam musicorum est harmonia, quam vulgo duplicem octavam vocant: maximum igitur significat intervallum. Notio haec a musicis translata proverbii obtinet locum. Vide Adag.163, quo res copiose explicatur.
[4] *Τὸν Αἰθίοπα λευκαίνει* = nigritam dealbat. Cf. Adag.350.
[5] *Ἐκ μυίας τὸν ἐλέφαντα ποιεῖ* = elephantum ex musca (Adag. 869), vel ex cloaca arcem (Adag.3494) facit.

Postrēmō sequor trītum illud vulgī prōverbium, quō dīcitur is rēctē laudāre sēsē, cuī nēmō alius contigit laudātor. Quamquam hīc interim dēmīror mortālium ingrātitūdinem, dīcam, an sēgnitiem, quōrum cum omnēs mē studiōsē colant, meamque libenter sentiant beneficentiam, nēmō tamen tot iam saeculīs exstitit, quī grātā ōrātiōne Stultitiae laudēs celebrārit, cum nōn dēfuerint, quī Būsīridēs, Phalaridēs[1], febrēs quārtānās, muscās, calvitia, atque id genus pestēs, accūrātīs magnāque et oleī et somnī iactūrā ēlūcubrātīs laudibus vexerint. Ā mē extemporāriam quidem illam et illabōrātam, sed tantō vēriōrem audiētis ōrātiōnem. Id quod nōlim exīstimētis ad ingeniī ostentātiōnem esse cōnfictum, quemadmodum vulgus ōrātōrum facit. Nam hī, sīcutī nōstis, cum ōrātiōnem tōtīs trīgintā annīs ēlabōrātam, nōnnumquam et aliēnam prōferunt, tamen trīduō sibi quasi per lūsum scrīptam, aut etiam dictātam esse dēierant. Mihi porrō semper grātissmum fuit ὅττι ἂν ἐπὶ γλῶτταν ἔλθοι[2] dīcere.

At nē quis iam ā nōbīs exspectet, ut iūxtā vulgārium istōrum rhētorum cōnsuētūdinem, mē ipsam fīnītiōne explicem; porrō, ut dīvidam multō minus. Nam utrumque ōminis est inauspicātī, vel fīne circumscrībere eam, cuius nūmen tam lātē pateat, vel secāre, in cuius cultum omne rērum genus ita cōnsentiat. Tametsī quōrsum tandem attinet meī velut umbram atque imāginem fīnītiōne repraesentāre, cum ipsam mē cōram praesentēs prae-

[1] *Phalaris* (ca.570-554 a.Chr.) tyrannus fuit Acragantinus in Sicilia.
[2] *Ὅττι ἂν ἐπὶ γλῶτταν ἔλθοι* = quod in buccam venerit. Cf. Adag.472.

sentem oculīs intueāminī? Sum etenim, utī vidētis, vēra illa largītrīx ἐάων[1], quam Latīnī Stultitiam, Graecī Μωρίαν appellant.

Quamquam quid vel hoc opus erat dīcere, quasi nōn ipsō ex vultū fronteque, quod aiunt, satis, quae sim, prae mē feram, aut quasi sī quis mē Minervam, aut Sophiam esse contendat, nōn statim sōlō possit obtūtū coarguī, etiam sī nūlla accēdat ōrātiō, minimē mendāx animī speculum. Nūllus apud mē fūcīs locus, nec aliud fronte simulō, aliud in pectore premō. Sumque meī undique simillima, adeō ut nec iī mē dissimulāre possint, quī

māximē Sapientiae persōnam ac titulum sibi vindicant, καί ἐν τῇ πορφύρᾳ πίθηκοι καί ἐν τῇ λεοντῇ ὄνοι[2] obambulant. Quamvīs autem sēdulō fingant, tamen alicunde prōminentēs auriculae Midam prōdunt[3]. Ingrātum mehercle et hoc hominum genus, quī cum māximē sint nostrae factiōnis, tamen apud vulgum cōgnōminis nostrī sīc pudet, ut id passim aliīs magnī probrī vice obiciant. Proinde, istōs cum sint μωρότατοι[4], cēterum, sophī ac Thalētēs[5] vidērī velint, nōnne iūre optimō μωροσόφους[6] illōs appellābimus?

Vīsum est enim hāc quoque parte nostrī temporis rhētorēs imitārī, quī plānē deōs esse sēsē crēdunt, sī hirūdinum[7] rītū billinguēs appāreant, ac praeclārum facinus esse dūcunt, Latīnīs ōrātiōnibus subinde Graeculās aliquot voculās, velut emblēmata intertexere, etiam sī nunc nōn erat hīs locus. Porrō, sī dēsunt exōtica, ē putribus chartīs quattuor aut quīnque prīsca verba ēruunt, quibus tenebrās offundant lēctōrī, vidēlicet, ut quī intellegunt, magis ac magis sibi placeant: quī nōn intellegunt, hōc ipsō magis admīrentur, quō minus intellegunt. Quandōquidem est sānē et hoc nostrātium voluptātum genus nōn inēlegāns, quam māximē peregrīna māximē suspicere. Quod sī quī paulō sunt ambitiōsiōrēs, arrīdeant tamen et applaudant,

---

[1] *Ἐάων* = bonorum; cf. δωτῆρες (= datores) ἐάων in Hom.Od.8.325.
[2] *Καί ἐν τῇ ... ὄνοι* = et sicut simiae purpuratae et asini pelle leonina induti. Vide Adag.610.
[3] *Prominentes auriculae Midam produnt:* ut in stultos dicitur; cf. Adag.267.
[4] *Μωρότατοι* = stultissimi.
[5] *Thalates:* Thales Milesius, qui unus fuit ex septem (sapientium): quod quidem per ironiam dictum est in stultos; cf. Adag.2626.
[6] *Μωροσόφους* = stultos sapientes.
[7] *Hirudinum:* alii 'hirundinum' legunt. Listrius hirudinem, sive sanguisugam, apud Plinium Maiorem linguam habere bisulcam putabat, neque Plinianus hic locus inveniri potest.

atque asinī exemplō τὰ ὦτα κινῶσι[1], quō cēterīs probē intellegere videantur, καὶ ταῦτα δὴ μὲν ταῦτα[2]. Nunc ad īnstitūtum recurrō.

Nōmen igitur habētis, virī. Quid addam epithetī? Quid nisi stultissimī? Nam quō aliō honestiōre cōgnōmine mystās suōs compellet dea Stultitia? Sed quoniam nōn perinde multīs nōtum est, quō genere prōgnāta sim, id iam, Mūsīs bene iuvantibus, expōnere cōnābor.

Mihi vērō neque Chaos, neque Orcus, neque Sāturnus, neque Īapetus, aut alius id genus obsolētōrum, ac putrium deōrum quispiam pater fuit. Sed Πλοῦτος ipse ūnus, vel invītīs Hēsiodō et Homērō, atque ipsō adeō Iove, πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε[3]. Cuius ūnīus nūtū, ut ōlim, ita nunc quoque sacra profānaque omnia sursum ac deorsum[4] miscentur. Cuius arbitriō bella, pācēs, imperia, cōnsilia, iūdicia, comitia, cōnūbia, pacta, foedera, lēgēs, artēs, lūdicra, sēria, (iam spīritus mē dēficit) breviter, pūblica prīvātaque omnia mortālium negōtia administrantur. Citrā cuius opem, tōtus ille poēticōrum nūminum populus, dīcam audācius, ipsī quoque diī sēlēctī, aut omnīnō nōn essent, aut certē οἰκόσιτοι[5] sānē quam frīgidē vīctitārent. Quem quisquis īrātum habuerit, huīc nē Pallas quidem satis auxiliī tulerit. Contrā, quisquis propitium, is vel summō Iovī, cum suō fulmine mandāre laqueum[6] possit, τούτου πατρὸς εὔχομαι εἶναι[7]. Atque hic quidem mē prōgenuit nōn ē cerebrō suō, quemadmodum tetricam illam ac torvam Palladem Iuppiter, vērum ex Neōtēte[8], nymphā multō omnium venustissimā, pariter ac fēstīvissimā. Neque rūrsum id tristī illī alligātus coniugiō, quōmodō faber ille claudus nātus est, vērum quod nōn paulō svāvius ἐν φιλότητι μιχθείς[9], quemadmodum noster ait Homērus. Genuit autem, nē quid errētis, nōn Aristophanicus ille Plūtus[10], iam capulāris, iam

---

[1] *(Asini) τὰ ὦτα κινῶσι* = aures moveant; quod dictum est in eos, qui nihil intellegunt, sed intellegere simulant. Cf. ὄνος τὰ ὦτα κινῶν, i.e. asinus auriculas movens, sub Adag.335.
[2] *Καὶ ταῦτα δὴ μὲν ταῦτα* = sed haec satis hactenus (Aristoph.Plut.8. e.a.).
[3] *Πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε* = pater hominumque de(or)umque.
[4] *Sursum ac deorsum:* vide Adag.285.
[5] *Οἰκόσιτοι* = qui domi cenant, i.e. qui de suo vesperi vivunt.
[6] *Mandare laqueum:* quod in eos dicimus, quos neglegimus nihilique facimus. Vide Adag. 1367.
[7] *Τούτου πατρὸς εὔχομαι εἶναι* = hoc me patre natam esse glorior.
[8] *Neotete* = Iuventute.
[9] *Ἐν φιλότητι μιχθείς* = in amore coniunctus. Pseudohomerus in Batrachomyomachia, vide p. 2 annot. 2.
[10] *Plutus* deus est divitiarum.

oculīs captus, sed quondam integer adhūc calidusque iuventa[1], neque iuventa sōlum, vērum multō magis nectare, quod tum forte in deōrum convīviō largius ac merācius hauserat.

Quod sī locum quoque nātālem requīritis, (quandōquidem id hodiē vel imprīmīs ad nōbilitātem interesse putant, quō locō prīmōs ēdideris vāgītūs) ego nec in errāticā Dēlō, nec in undōsō marī, nec ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι[2] sum ēdita, sed in ipsīs īnsulīs fortūnātīs, ubi ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα[3] omnia prōveniunt. In quibus neque labor, neque senium, neque morbus est ūllus, nec usquam in agrīs asphodelus, malva, squilla, lupīnumve, aut faba, aut aliud hoc genus nūgārum cōnspicitur. Sed passim oculīs, simulque nāribus adblandiuntur mōly[4], panacēa, nēpenthes, amāracus, ambrosia, lōtus, rosa, viola, hyacinthus, Adōnidis hortulī[5]. Atque in hīs quidem nāta dēliciīs, nēquāquam ā flētū sum auspicāta vītam, sed prōtinus blandē arrīsī mātrī. Iam vērō nōn invideō τῷ ὕπατῳ Κρονίωνι[6] capram altrīcem, cum mē duae lepidissimae nymphae suīs aluerint mammīs, Methē[7], Bacchō prōgenita, et Apaedia[8], Pānos fīlia. Quās hīc quoque in cēterārum comitum ac pedisequārum meārum cōnsortiō vidētis. Quārum mehercle nōmina, sī volētis cōgnōscere, ex mē quidem nōn nisi Graecē audiētis.

Haec nīmīrum quam sublātīs superciliīs[9] cōnspicāminī, φιλαυτία[10] est. Huīc, quam velut arrīdentibus oculīs ac plaudentem manibus vidētis, κολακία[11] nōmen. Haec sēmisomnis ac dormitantī similis Λήθη[12] vocātur.

---

[1] *Calidus iuventa:* Hor.Car.3.14.27.
[2] *Ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι* = in specubus cavis (Hom.Od.1.73).
[3] *Ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα* = insegesta et inarata (Hom.Od.9.109).
[4] *Moly* herba est fabulosa, vim habens summam adversus omnia veneficia.
[5] *Adonidis hortuli,* quorum flores sunt breves; cf. Adag.4.
[6] *Τῷ ὕπατῳ Κρονίωνι* = summo Saturnio Iovi, qui ab Amalthea capra alitus est.
[7] *Methe* = Temulentia.
[8] *Apaedia* = Imperitia.
[9] *Sublatis superciliis,* i.e. elatam; vide Adag.749.
[10] *Φιλαυτία:* vide p. 3 annot. 3.
[11] *Κολακία* = adulatio; blanditia.
[12] *Λήθη* = Oblivio.

Haec cubitō utrōque innītēns, cōnfertīsque manibus, Μισοπονία[1] dīcitur. Haec, roseō revīncta sertō, et undique dēlibūta unguentīs, Ἡδονή[2]. Haec lūbricīs et hūc atque illūc errantibus lūminibus, Ἄνοια[3] dīcitur haec nitidā cute, probēque sagīnātō corpore Τρυφὴ[4] nōmen habet. Vidētis et deōs duōs, puellīs admixtōs, quōrum alterum Κῶμον[5] vocant, alterum νήγρετον Ὕπνον[6]. Huius, inquam, famulitiī fidēlibus auxiliīs genus omne rērum meae subiciō diciōnī, ipsīs etiam imperāns imperātōribus.

Genus, ēducātiōnem, et comitēs audīstis. Nunc nē cuī sine causā videar mihi deae nōmen ūsurpāre, quantīs commoditātibus deōs simul et hominēs afficiam, quamque lātē meum pateat nūmen arrēctīs auribus[7] accipite. Etenim sī nōn īnscītē scrīpsit quīdam, hoc dēmum esse deum, iuvāre mortālēs, et sī meritō in deōrum senātum ascītī sunt, quī vīnum, aut frūmentum aut ūnam aliquam huiusmodī commoditātem mortālibus ostendērunt, cūr nōn ego iūre, deōrum omnium ἄλφα[8] dīcar, habearque, quae ūna omnibus largior omnia?

Prīncipiō quid esse potest vītā ipsā vel dulcius, vel pretiōsius? At huius exōrdium cuī tandem acceptum ferrī convenit, nisi mihi? Vērum ipse deum pater atque hominum rēx, quī tōtum nūtū tremefactat Olympum, fulmen illud trisulcum pōnat oportet, et vultum illum Tītānicum, quō, cum lubet, deōs omnēs territat, plānēque histriōnum mōre, aliēnā sūmendā miserō persōnā, sī quandō velit id facere, quod numquam nōn facit, hoc est παιδοποιεῖν[9].

---

[1] *Μισοπονία* = Pigritia.
[2] *Ἡδονή* = Cupiditas.
[3] *Ἄνοια* = Stupiditas.
[4] *Τρυφή* = Libido.
[5] *Κῶμον* = Comissationem.
[6] *Νήγρετον Ὕπνον* = Soporem.
[7] *Arrectis auribus:* vide Adag.2156.
[8] *Ἄλφα* = prima.
[9] *Παιδοποιεῖν* = liberos procreare.

Iam vērō Stoicī sē diīs proximōs autumant. At date mihi terque quaterque, aut sī libet, sescentiēs Stoicum, tamen huīc quoque, sī nōn barba, īnsīgne sapientiae, etiam sī cum hircīs commūne[1], certē supercilium erit pōnendum[2], explicanda frōns, abicienda dogmata illa adamantina, ineptiendum ac dēlīrandum aliquantisper. In summā, mē, mē inquam, sapiēns accersat oportet, sī modo pater esse velit. Et cūr nōn apertius meō mōre vōbīscum fābuler? Quaesō, num caput, num faciēs, num pectus, num manus, num auris, quae partēs honestae putantur, prōgenerant deōs aut hominēs? Nōn, opīnor, immō, ea pars adeō stulta, adeōque rīdicula, ut nec nōminārī citrā rīsum possit, hūmānī generis est prōpāgātrīx. Is est sacer ille fōns, unde vītam hauriunt omnia vērius quam ille Pȳthagoricus quaterniō[3]. Age vērō, quī vir, obsecrō, mātrimōniī capistrō velit praebēre ōs, sī quemadmodum istī sapientēs facere cōnsuēvērunt, prius eius vītae incommoda sēcum perpenderit: aut quae tandem mulier virum admissūra sit, sī partūs perīculōsōs labōrēs, sī ēducātiōnis molestiam, vel nōrit, vel cōgitārit? Porrō, sī coniugiīs dēbētis vītam, coniugium autem dēbētis Ἀνοίᾳ[4] pedisequae, mihi nīmīrum quid dēbeātis, intellegitis. Tum quae, semel haec experta, dēnuō repetere velit, nisi Λήθης[5] praesēns nōmen adfuerit? Neque vērō id Venus ipsa, vel reclāmante Lucrētiō[6], umquam īnficiās īverit, sine nostrī nūminis accessiōne, suam vim mancam atque irritam esse. Itaque ex nostrō illō tēmulentō rīdiculōque lūsū, prōveniunt, et superciliōsī philosophō, in quōrum locum nunc successēre, quōs vulgus monachōs appellat, et purpureī rēgēs et piī sacerdōtēs et ter sānctissimī pontificēs. Postrēmō tōtus etiam ille deōrum poēticōrum coetus, adeō frequēns, ut turbam vix iam ipse capiat Olympus, tametsī spatiōsissimus.

At sānē parum sit mihi vītae sēminārium, ac fontem dēbērī, nisi quidquid in omnī vītā commodī est, id quoque tōtum ostenderō meī mūneris esse. Quid autem vīta haec, num omnīnō vīta vidētur appellanda, sī voluptātem dētraxeris?

[1] *Barba insigne ... cum hircis commune,* ut est in Adag.195: ‘Si philosophum oporteat ex barba metiri, hircos primam laudem ablaturos.’
[2] *Supercilium erit ponendum,* i.e. superbia erit sedenda. Cf. Adag.749.
[3] *Quaternio,* i.e. quaternarius numerus: ex quattuor principiis omnia constare putabat Pythagoras.
[4] *Ἀνοίᾳ* = Amentiae.
[5] *Λήθης* = Oblivionis.
[6] *Lucretius* rerum omnium gignendarum Veneri vim tribuit.

Applausistis. Equidem sciēbam nēminem vestrum ita sapere, vel dēsipere magis, immō, sapere potius, ut in hāc esset sententiā. Quamquam nē Stoicī quidem istī voluptātem aspernantur, tametsī sēdulō dissimulant, mīlleque convīciīs eam apud vulgus dīlacerant, nīmīrum ut dēterritīs aliīs, ipsī prōlixius fruantur. Sed dīcant mihi, per Iovem, quae tandem vītae pars est, nōn īnfēstīva, nōn invenusta, nōn īnsipida, nōn molesta, nisi voluptātem, id est, stultitiae condīmentum adiūnxeris? Cuius reī cum satis idōneus testis esse possit, ille numquam satis laudātus Sophoclēs, cuius exstat pulcherrimum illud dē nōbīs ēlogium: ἐν τῷ φρονεῖν γὰρ μηδὲν ἥδιστος βίος[1], tamen, age, rem omnem singulātim aperiāmus.

Prīncipiō quis nescit prīmam hominis aetātem multō laetissimam, multōque omnibus grātissimam esse? Quid est enim illud in īnfantibus, quod sīc exōsculāmur, sīc amplectimur, sīc fovēmus, ut hostis etiam huīc aetātī ferat opem, nisi stultitiae lēnōcinium, quod, datā operā, prūdēns nātūra recēns nātīs adiūnxit, ut aliquō voluptātis velut auctōrāmentō et ēducantium labōrēs dēlēnīre queant, et tuentium favōrēs ēblandiantur? Deinde quae succēdit huīc adulēscentia, quam est apud omnēs grātiōsa, quam candidē favent omnēs, quam studiōsē prōvehunt, quam officiōsē porrigunt auxiliārēs manūs?

At unde, quaesō, ista iuventae grātia? Unde nisi ex mē? Cuius beneficiō quam minimum sapit, atque ob id quam minimē ringitur. Mentior, nisi mox ubi grandiōrēs factī per rērum ūsum, ac disciplīnās virīle quiddam sapere coeperint, continuē dēflōrēscit fōrmae nitor, languēscit alacritās, frīgēscit lepōs, labāscit vigor. Quōque longius ā mē subdūcitur, hoc minus minusque vīvit, dōnec succēdat τὸ χαλεπὸν γῆρας[2], id est molesta senectūs, nōn iam aliīs modo, vērum etiam sibimet invīsa. Quae quidem prōrsum nūllī mortālium foret tolerābilis, nisi rūrsum tantōrum miserita labōrum dextrā adessem, et quemadmodum diī poētārum solent

[1] *Ἐν τῷ ... βίος* = svavissima hinc est vita, si nihil sapias (Soph.Aiax553). Vide Adag.1981.
[2] *Τὸ χαλεπὸν γῆρας:* Hom.Il.8.103.

pereuntibus aliquā metamorphōsī succurrere, itidem ego quoque iam capulō proximōs dēnuō quoad licet, ad pueritiam eōs revocārem. Unde nōn abs rē vulgus eōs παλίμπαιδας[1] appellāre cōnsuēvit. Porrō, sī quis trānsfōrmandī ratiōnem requīrat, nē id quidem cēlārim. Ad Lēthēs nostrae fontem, nam īnsulīs fortūnātīs oritur (sīquidem apud īnferōs tenuis modo rīvulus lābitur), eōs prōdūcō, ut simul atque illīc longa pōtārint oblīvia, paulātim dīlūtīs animī cūrīs repūbēscant. 'At istī iam dēlīrant', inquiunt, 'iam dēsipiunt.' Estō sānē. Sed istud ipsum est repuerāscere. An vērō aliud est puerum esse quam dēlīrāre, quam dēsipere? An nōn hoc vel māximē in eā dēlectat aetāte, quod nihil sapit? Quis enim nōn ceu portentum ōderit, atque exsecrētur puerum virīlī sapientiā? Astipulātur et vulgō iactātum prōverbium. Ōdī puerulum praecocī sapientiā.[2] Quis autem sustinēret habēre commercium aut cōnsuētūdinem cum eō sene, quī ad tantam rērum experientiam, parem animī vigōrem iūdiciīque ācrimōniam adiūnxisset? Itaque dēlīrat senex meō mūnere. Sed tamen dēlīrus iste meus interim miserīs illīs cūrīs vacat, quibus sapiēns ille distorquētur. Interim nōn illepidus est compōtor. Nōn sēnsit vītae taedium, quod rōbustior aetās vix tolerat. Nōnnumquam cum sene Plautīnō ad trēs illās litterās[3] revertitur, īnfēlīcissimus sī sapiat. At interim meō beneficiō fēlīx, interim amīcīs grātus, nē congerrō quidem īnfēstīvus. Quandōquidem et apud Homērum ē Nestoris ōre fluit ōrātiō melle dulcior, cum Achillis sit amārulenta, et apud eundem senēs in moenibus cōnsidentēs τὴν λειριόεσσαν[4] vōcem ēdunt. Quō quidem calculō ipsam etiam superant pueritiam, svāvem quidem illam, sed īnfantem, ac praecipuō vītae oblectāmentō, puta garrulitāte carentem.

Addite hūc, quod puerīs quoque gaudeant impēnsius senēs, ac puerī vicissim senibus dēlectantur, ὡς αἰεὶ τὸν ὁμοῖον ἄγει θεός ὡς τὸν ὁμοῖον[5]. Quid enim inter illōs nōn convenit, nisi quod hic rūgōsior et plūrēs numerat nātālēs? Aliōquī capillōrum albor, ōs ēdentulum, corporis modus minor, lactis appetentia, balbutiēs, garrulitās, ineptia, oblīviō, incōgitantia, brevi-

---

1 *Παλίμπαιδας* = iterum pueros factos. Cf. Adag.436.

2 *Odi puerulum praecoci sapientia:* ab Apuleio in Apol.85.7 citatus senarius. Cf. Adag.3100.

3 Litterae tres sunt hae: 'a', 'm', 'o'.

4 *(Τὴν) λειριόεσσαν* = liliaceam, i.e. mellitam. Cf. ὄπα (= vocem) λειριόεσσαν (Hom.Il.3.152).

5 *Ὡς αἰεὶ ... ὁμοῖον* = adeo semper similem ducit deus ad similem: Melanthei sunt verba ad Ulyxem et Eumaeum (Hom.Od.17.18).

ter omnia cētera congruunt. Quōque magis accēdunt ad senectam, hōc propius ad pueritiae similitūdinem redeunt, dōnec puerōrum rītū citrā vītae taedium, citrā mortis sēnsum ēmigrant ē vītā.

Eat nunc, quī volet, et hoc meum beneficium cum reliquōrum deōrum metamorphōsī comparet. Quī quid īrātī faciant, nōn libet commemorāre, sed quibus quam māximē propitiī sunt, eōs solent in arborem, in avem, in cicādam aut etiam in serpentem trānsfōrmāre: quasi vērō nōn istud ipsum sit perīre, aliud fierī. Ego vērō hominem eundem optimae ac fēlīcissimae vītae partī restituō.

Quod sī mortālēs prōrsus ab omnī sapientiae commerciō temperārent, ac perpetuō mēcum aetātem agerent, nē esset quidem ūllum senium, vērum perpetuā iuventā fruerentur fēlīcēs. An nōn vidētis tetricōs istōs et

vel philosophiae studiīs, vel sēriīs et arduīs addictōs negōtiīs plērumque priusquam plānē iuvenēs sint, iam cōnsenuisse, vidēlicet cūrīs, et assiduā ācrīque cōgitātiōnum agitātiōne sēnsim spīritūs et sūcum illum vītālem exhauriente? Cum contrā mōriōnēs meī pinguiculī sint, et nitidī, et bene cūrātā cute, plānē Χοῖροι, quod aiunt, Ἀκαρνάνιοι[1], numquam profectō senectūtis incommodum ūllum sēnsūrī, nisi nōn nihil, ut fit, sapientum contāgiō īnficerentur. Adeō nihil patitur hominum vīta omnī ex parte beātum esse. Accēdit ad haec vulgātī prōverbiī nōn leve testimōnium, quō dictitant stultitiam ūnam esse rem, quae et iuventam aliōquī fugācissimam remorētur, et improbam senectam procul arceat. Ut nōn temere dē Brabantīs[2] populārī sermōne iactātum sit: cum cēterīs hominibus aetās prūdentiam afferre soleat, hōs quō propius ad senectam accēdunt, hōc magis atque magis stultēscere. Atquī hāc gente nōn est alia, vel ad commūnem vītae cōnsuētūdinem fēstīvior, vel quae minus sentiat senectūtis trīstitiam. Hīs quidem ut locō, ita et vītae īnstitūtō cōnfīnēs sunt Hollandī meī; cūr enim nōn meōs appellem,

[1] *Χοῖροι Ἀκαρνάνιοι* = porci Acarnanici, i.e. molles. Vox ducta est ab Arcania, regione Graeca ad occidentem spectante. Cf. Adag.1259.

[2] Brabantus est Brabantiae incola, ducatus pristini partim nunc in Belgio, partim in Batavia siti.

ūsque adeō studiōsōs meī cultōrēs, ut inde vulgō cōgnōmen ēmeruerint[1]? Cuius illōs adeō nōn pudet, ut hinc vel praecipuē sēsē iactitent.

Eant nunc stultissimī mortālēs, et Mēdēās, Circēs, Venerēs, Aurōrās, et fontem, nescio quem, requīrant, quō sibi iuventam restituant, cum id sōla praestāre et possim et soleam. Apud mē sūcus est ille mīrificus, quō Memnonis fīlia Tīthōnī avī suī iuventam prōrogāvit. Ego sum Venus illa, cuius favōre Phaōn ille repūbuit, ita ut ā Sapphōne tantopere deamārētur. Meae sunt herbae, sī quae sunt, mea precāmina, meus ille fōns, quī nōn sōlum revocat ēlāpsam adulēscentiam, sed, quod est optābilius, perpetuam servat. Quod sī omnēs huīc sententiae subscrībitis, adulēscentia nihil esse melius, senectūte nihil dētestābilius, quantum mihi dēbeātis vidētis opīnor, quae tantum bonum retineam, tantō exclūsō malō.

Sed quid adhūc dē mortālibus loquor? Caelum omne lūstrāte, et mihi meum nōmen opprobret licēbit, quīcumque volet, sī quem omnīnō deōrum repererit nōn īnsvāvem et aspernābilem, nisi meō nūmine commendētur. Etenim cūr semper ephēbus et comātus Bacchus? Nempe quia vēcors ac tēmulentus, convīviīs, saltātiōnibus, choreīs, lūsibus vītam omnem trānsigēns nē tantulum quidem habet cum Pallade commerciī. Dēnique tantum abest, ut sapiēns habērī postulet, ut lūdibriīs ac iocīs colī gaudeat. Neque prōverbiō offenditur, quod illī fatuī cōgnōmentum attribuit, id est huiusmodī, Μορύχου μωρότερος[2]. Porrō Morychō nōmen vertētur, quod illum prō templī foribus sēdentem, mustō fīcīsque recentibus, agricolārum lascīvia cōnsuēverit oblinere. Tum autem quid nōn scōmmatum in hunc vetus iacit cōmoedia? ‘Ō īnsulsum’, inquiunt, ‘deum, et dīgnum quī ex inguine nāscerētur.’

[1] Et Brabanti enim et Hollandi in dictis, quae ipsi adeo ultro dicunt citroque, stulti vocabantur.

[2] *Μορύχου μωρότερος* = Baccho stultior; proverbium est Siculum, qua in insula Baccho sit cognomen Morycho. Cf. Adag.601.

At quis nōn mālit hīc fatuus et īnsulsus esse, semper fēstīvus, semper pūbēscēns, semper omnibus lūsūs ac voluptātem afferēns, quam vel ἀγκυλόμητις[1] ille Iuppiter omnibus formīdābilis, vel Pān suīs tumultibus omnia seniō vitiāns, vel favillīs opplētus Vulcānus, ac semper officīnae labōribus squālidus, aut Pallas etiam ipsa, suā Gorgone et hastā terribilī καὶ ἀεὶ ἐνορῶσα δριμύ[2]. Cūr semper puer Cupīdō? Nisi quia nūgātor est, καὶ μηδὲν ὑγιὲς[3] neque facit neque cōgitat? Cūr aureae Venerī semper vernat sua fōrma? Nīmīrum, quia mēcum habet affīnitātem, unde patris meī colōrem vultū refert, atque hāc dē causā est apud Homērum Χρυσῆ Ἀφροδίτη[4]. Deinde perpetuō rīdet, sī quid modo poētīs crēdimus, aut hōrum aemulīs statuāriīs.

Quod nūmen umquam religiōsius coluēre Rōmānī, quam Flōrae omnium voluptātum parentis? Quamquam sī quis etiam tetricōrum deōrum vītam dīligentius requīrat ab Homērō reliquīsque poētīs, reperiet stultitiae plēna omnia. Quid enim attinet reliquōrum facta commemorāre, cum Iovis ipsīus fulminātōris amōrēs ac lūsūs probē nōritis? Cum sevēra illa Diāna, oblīta sexūs, nihil aliud quam vēnētur, Endymiōnem interim dēperiēns. Vērum illī sua facinora ā Mōmō audiant mālim, ā quō saepius quondam audīre solēbant. Sed hunc nūper īrātī ūnā cum Atē[5] in terrās praecipitem dedērunt, quod sapientiā suā fēlīcitātī deōrum importūnus obstreperet. Neque mortālium ūllus exsulem dīgnātur hospitiō, tantum abest, ut illī in prīncipum aulīs sit locus, in quibus tamen mea κολακία prīmās tenet, cuī cum Mōmō nōn magis convenit, quam cum agnō lupīs[6]. Itaque sublātō illō, iam multō licentius ac svāvius nūgantur diī, vērē ῥᾷον ἄγοντες[7], ut inquit Homērus, nūllō vidēlicet cēnsōre.

Quōs enim nōn praebet iocōs fīculnus[8] ille Priāpus? Quōs nōn lūdōs exhibet fūrtīs ac praestīgiīs suīs Mercurius? Quīn et Vulcānus ipse in

---

1 *Ἀγκυλόμητις:* lege 'ἀγκυλομήτης' = astutus; Saturni et Promethei epitheton apud Homerum et Hesiodum.
2 *Καὶ ἀεὶ ἐνορῶσα δριμύ* = et semper torva aspiciens. Cf. καὶ ὁρᾷ δὲ δριμύ in Lucian.Dial. Deor.9.1.
3 *Καὶ μηδὲν ὑγιές* = et nihil sani. Vide Adag.736.
4 *Χρυσῆ Ἀφροδίτη* = Aurea Venus. Vide sub Adag.1990 de fictili homine.
5 *Ate* (ἄτη) Noxam repraesentat.
6 *Cum agno lupis:* cf. Adag.310 de ove lupo commissa.
7 *Ῥᾷον ἄγοντες* = beatius viventes.
8 *Ficulnus:* fici lignum nihil valet. Vide Adag.685.

deōrum convīviīs γελωτοποιὸν[1] agere cōnsuēvit, ac modo claudicātiōne, modo cavillīs, modo rīdiculīs dictīs exhilarāre compōtātiōnem. Tum et Sīlēnus ille senex amātor, τὴν κόρδοκα[2] saltāre solitus, ūnā cum Polyphēmō τὴν θρεττανελό[3], Nymphī τὴν γυμνοποδίαν[4] saltantibus. Satyrī sēmicaprī Ātellānās[5] agitant, Pān īnsulsā quāpiam cantiunculā rīsum omnibus movet, quem ita mālunt, quam ipsās audīre mūsās, praecipuē cum iam nectare coeperint madēre. Porrō, quid ego nunc commemorem, quae probē pōtī diī post convīvium agitent? Adeō mehercle stulta, ut ipsa nōn

numquam ā rīsū temperāre nequeam. At satius est in hīs Harpocratis[6] meminisse, nē quis forte nōs quoque Cōrycaeus[7] aliquis deus auscultet, ea narrantēs, quae nē Mōmus quidem impūne prōlocūtus est.

Sed iam tempus est, ut ad Homēricum exemplar relictīs caelitibus vicissim in terram dēmigrēmus, quamque ibi nihil laetum, aut fēlīx, nisi meō mūnere, dispiciāmus. In prīmīs vidētis, quantā prōvidentiā nātūra parēns et hūmānī generis opifex illud cāverit, nē usquam deesset stultitiae

---

[1] *Γελωτοποιόν* = morionem.
[2] Τ*ὴν κόρδοκα:* cordax ridiculae saltationis ac rusticanae genus est in comoediis.
[3] *θρετταναλό* modus est, quo Cyclops cithara canit. Vox, ab Aristophane (Plut.290) ficta, citharae imitatur sonum.
[4] *Γυμνοποδία* genus est saltationis, quae pedibus nudibus agitur (γυμνός = nudus et πούς = pes).
[5] *Atellanae* genus est saltationis, in qua obscenis gesticulationibus libido repraesentatur. Vox ab oppido Atella nominata. Volve etiam Liv.7.2.12.
[6] *Harpocrates*, Isidis filius, deus est silentii.
[7] *Corycaeus:* Corycaei dicuntur, qui clam auscultant vel explorant, quales erant incolae Coryci montis in Pamphylia, qui mercatorum itinera et merces indicabant praedonibus. Cf. Adag.144.

condīmentum? Etenim cum Stoicīs dēfīnītōribus nihil aliud sit sapientia quam dūcī ratiōne; contrā stultitia, affectuum arbitriō movērī, nē plānē trīstis ac tetrica esset hominum vīta, Iuppiter quantō plūs indidit affectuum quam ratiōnis? Quasi sēmiūnciam comparēs ad assem[1]. Praetereā ratiōnem in angustum capitis angulum relēgāvit, reliquum omne corpus perturbātiōnibus relīquit. Deinde duōs quasi tyrannōs violentissimōs ūnī opposuit, īram, quae praecordiōrum arcem obtinet, atque adeō ipsum vītae fontem cor: et concupīscentiam, quae ad īmam ūsque pūbem lātissimē imperium occupat. Adversus hās geminās cōpiās quantum valeat ratiō, commūnis hominum vīta satis dēclārat, cum illa, quod ūnum licet, vel ūsque ad ravim[2] reclāmat, et honestī dictat fōrmulās, vērum hī laqueum rēgī suō remittunt, multōque odiōsius obstrepunt, dōnec iam ipse quoque fessus ultrō cēdit, ac manūs dat.

Cēterum, quoniam virō administrandīs rēbus nātō, plūsculum dē ratiōnis ūnciolā erat aspergendum, ut huīc quoque prō virīlī cōnsuleret, mē sīcut in cēterīs in cōnsilium adhibuit, moxque cōnsilium dedī mē dīgnum, nempe utī mulierem adiungeret, animal vidēlicet stultum quidem illud atque ineptum, vērum rīdiculum et svāve, quō convīctū domesticō, virīlis ingeniī trīstitiam, suā stultitiā condīret atque ēdulcāret. Nam quod Platō dubitāre vidētur, utrō in genere pōnat mulierem, ratiōnālium animantium, an brūtōrum, nihil aliud voluit quam īnsīgnem eius sexūs stultitiam indicāre. Quod sī qua forte mulier sapiēns habērī voluit, ea nihil aliud agit quam ut bis stulta sit, perinde quasi bovem aliquis dūcat ad cērōma[3], invītā reluctanteque, ut aiunt, Minervā[4]. Conduplicat enim vitium, quisquis contrā nātūram, virtūtis fūcum indūcit, atque aliō dēflectit ingenium. Quemadmodum, iūxtā Graecōrum prōverbium, sīmia semper est sīmia, etiam sī purpurā vestiātur[5]; ita mulier semper mulier est, hoc est stulta, quamcumque persōnam induerit.

Neque vērō mulierum genus ūsque adeō stultum arbitror, ut eam ob rem mihi succēnseant, quod illīs, et ipsa mulier et Stultitia, stultitiam

1 *Semiunciam ad assem:* i.e. vicesimam quartam partem ad totum.
2 *Usque ad ravim:* vide Adag.3070.
3 *Ceroma* unguentum est, quo utebantur athletae; *bovem aliquis ducat ad ceroma,* i.e. indocilem doceat. Cf. sub Adag.362 de oleo et opera perdita.
4 *Invita ... Minerva,* i.e. adversante et repugnante natura: vide Adag.42.
5 *Simia ... pupura vestiatur*: vide Adag.611.

attribuam. Etenim sī rem rēctā reputent viā, hoc ipsum stultitiae dēbent acceptum ferre, quod sint virīs multīs calculīs fortūnātiōrēs. Prīmum fōrmae grātiam, quam illae meritō rēbus omnibus antepōnunt, cuiusque praesidiō in tyrannōs etiam ipsōs tyrannidem exercent. Aliōquī unde nam horror ille fōrmae, hispida cutis, et barbae silva, plānē senīle quoddam in virō, nisi ā prūdentiae vitiō, cum fēminārum semper lēvēs mālae, vōx semper exīlis, cutis mollicula, quasi perpetuam quamdam adulēscentiam imitentur? Deinde quid aliud optant in hāc vītā quam, ut virīs quam māximē placeant? Nōnne hūc spectant tot cultūs, tot fūcī, tot balnea, tot comptūrae, tot unguenta, tot odōrēs, tot compōnendī, pingendī, fingendīque vultūs, oculōs et cutem, artēs? Iam, num aliō nōmine virīs magis commendātae sunt quam stultitiae? Quid enim est, quod illī mulieribus nōn permittunt? At quō tandem auctōrāmentō, nisi voluptātis? Dēlectant autem nōn aliā rē quam stultitiā. Id esse vērum nōn ībit īnficiās quisquis sēcum reputārit, quās vir cum muliere dīcat ineptiās, quās agat nūgās, quotiēs fēmineā voluptāte dēcrēverit ūtī.

Habētis igitur prīmum et praecipuum vītae oblectāmentum, quō fonte proficīscātur. Sed sunt nōnnūllī, cum prīmīs autem senēs, bibācēs quidem illī magis quam mulierōsī, quī summam voluptātem in compōtātiōnibus cōnstituunt. Equidem an sit ūllum lautum convīvium ubi mulier nōn adsit, vīderint aliī. Illud certē cōnstat, citrā stultitiae condīmentum, nūllum omnīnō svāve esse. Adeō ut sī dēsit, quī seu vēra, seu simulāta stultitia rīsum moveat γελωτοποιὸν[1] quempiam vel mercēde conductum accersant, aut rīdiculum aliquem parasītum adhibeant, quī rīdendīs, hoc est stultīs dictēriīs, silentium ac trīstitiam compōtātiōnis discutiat. Quōrsum enim attinēbat tot bellāriīs, tot lautitiīs, tot cuppēdiīs onerāre ventrem, nisi et oculī pariter et aurēs, nisi tōtus animus, rīsū, iocīs, lepōribus pāscerētur! At istīusmodī tragēmatum ego sum architectrīx ūnica. Quamquam illa ipsa

[1] *Γελωτοποιόν* = morionem.

iam in convīviīs sollemnia, rēgem sortīrī tālīs[1], lūsitāre tesserīs, philotēsiīs invītāre[2], certāre συμπεριφοραῖς[3], ad myrtum canere[4], saltāre, gesticulāre, nōn ā septem Graeciae sophīs, vērum ā nōbīs ad hūmānī generis salūtem reperta sunt. Atquī omnium huiusmodī rērum ea nātūra est, ut quō plūs habeant stultitiae, hōc plus cōnferant vītae mortālium, quae, sī trīstis sit, nē vīta quidem appellanda videātur. Trīstis autem ēvādat oportet, nisi cōgnātum taedium, hoc genus oblectāmentīs absterseris.

Sed erunt fortassis, quī hoc quoque voluptātis genus neglegant, et in amīcōrum cāritāte et cōnsuētūdine acquiēscant, amīcitiam dictitantēs ūnam rēbus omnibus antepōnendam, quippe rem ūsque adeō necessāriam, ut nec āēr, nec īgnis, nec aqua magis[5]. Rūrsum adeō iūcundam, ut, quī hanc dē mediō sustulerit, sōlem sustulerit, adeō dēnique honestam, sīquid tamen hoc ad rem pertinet, ut nec ipsī philosophī vereantur eam inter praecipua bona commemorāre. Sed quid sī doceō mē huius quoque tantī bonī et puppim esse et prōram[6]? Docēbō autem nōn crocodīlitīs[7], aut sōrītīs[8], ceratinīs[9], aut aliīs id genus dialecticōrum argūtiīs, sed pinguī, quod aiunt, Minervā[10], rem digitō propemodum ostendam.

Age, cōnīvēre[11], lābī, caecūtīre, allūcinārī in amīcōrum vitiīs, quaedam etiam īnsīgnia vitia prō virtūtibus amāre mīrārīque, an nōn stultitiae

---

[1] *Regem sortiri talis:* in conviviis dicebatur rex, qui singulis praescribebat, quantum deberent bibere.
[2] *Philotesiis invitare* = vicissim propinare; philothesium poculum est salutationis.
[3] *Συμπεριφοραῖς* = circumlationibus (poculorum in orbem), fortasse de carmine, vel de potatore potentissimo, vel de alia re.
[4] *Ad myrtum canere:* canere iussus conviva ramum accipiebat myrteum, quem, cantu finito, ei tradebat, quem post se canere vellet. Explicantur hi mores copiose in Adag.1521.
[5] *Amicitiam ... necessariam ... aqua magis:* cf. Adag.1175.
[6] *Puppim esse et proram,* i.e. rem totam; vide Adag.8.
[7] *Crocodilites* genus est syllogismi captiosi, quem dialectici fingunt crocodilum proposuisse mulieri, cuius filiolum rapuerat: ‘Si dixeris’, inquit, ‘quod sum facturus, reddam tibi filiolum.’ Illa respondit: ‘Non reddes’, et petebat sibi reddi, quod verum dixisset. ‘Immo’, inquit crocodilus, ‘si reddidero, non dixeris verum.’ E duobus quidquid responderis, in te retorquet.
[8] *Sorites* syllogismus est fallax, quem Cicero vocat acervalem (σωρίτης = acervus), quod acervandis paulatim singulis fallat: ‘Decem nummi non faciunt divitem. Quid, si unum addas? Quid, si etiam unum? Ita fiet, ut numquam fias dives, cum unus nummus faciat divi-tem numquam.’
[9] *Ceratina* dilemma cornutum ita est dictum ob conclusiunculam hanc: ‘Quod non perdidisti habes; cornua non perdidisti: habes igitur cornua’ (Gell.18.2.8).
[10] *Pingui ... Minerva,* i.e. est simplicius, rudius vel indoctius aliquid facere. Vide Adag.37.
[11] *Conivere:* vide Adag.750 de conivendo.

vidētur affīne? Quid cum alius exōsculātur naevum in amīcā, alium dēlectat pōlypus Agnae, cum fīlium Strabōnem appellat paetum pater, quid, inquam, hoc est nisi mera stultitia? Clāment terque quaterque stultitiam esse: atquī haec ūna stultitia et iungit iūnctōs, et servat amīcōs[1]. Dē mortālibus loquor, quōrum nēmō sine vitiīs nāscitur, optimus ille est, quī minimīs urgētur[2]. Cum interim inter sapientēs istōs deōs, aut omnīnō nōn coalēscit amīcitia, aut tetrica quaedam et īnsvāvis intercēdit, nec ea nisi cum paucissimīs, nam cum nūllīs dīcere religiō est, propterea, quod māxima pars hominum dēsipit, immō, nūllus est, quī nōn multīs modīs dēlīret, et nōn nisi inter similēs cohaeret necessitūdō.

Quod sī quandō inter sevērōs istōs coierit mūtua benevolentia, ea certē haudquāquam stabilis est, nec admodum dūrātūra, nīmīrum inter mōrōsōs et plūs satis oculātōs, ut quī in amīcōrum vitiīs tam cernunt acūtum, quam aut aquila, aut serpēns Epidaurius[3]. At ipsī in propriīs vitiīs quam lippiunt, et quam nōn vident manticam in tergō pendentem[4]? Itaque cum ea sit hominum nātūra, ut nūllum ingenium reperiātur nōn magnīs obnoxium vitiīs: adde tantam animōrum ac studiōrum dissimilitūdinem, tot lāpsūs, tot errāta, tot cāsūs vītae mortālis, quō pactō vel hōram cōnstābit inter Argōs[5] istōs amīcitiae iūcunditās, nisi accesserit ea, quam mīrē Graecī εὐήθειαν[6] appellant, hanc seu stultitiam, seu mōrum facilitātem vertās licēbit. Quid autem? An nōn Cupīdō ille omnis necessitūdinis auctor et parēns, prōrsum oculīs captus est, cuī quemadmodum τὰ μὴ καλὰ καλὰ πέφανται[7], itidem inter vōs quoque efficit, ut suum cuīque pulchrum[8] videātur, ut cascus cascam[9], perinde ut pūpus pūpam deamet. Haec passim et fīunt et rīdentur, sed tamen haec rīdicula iūcundam vītae glūtinant cōpulantque societātem.

---

1 *Et iungit iunctos et servat amicos:* Hor.Sat.1.3.54.
2 *Nemo sine vitiis ... urgetur:* Hor.Sat.1.3.68-89.
3 *In amicorum ... Epidaurius:* Hor.Sat.1.3.26.
4 *Non vident manticam in tergo pedentem:* i.e. aliena vitia tantum, sua ipsorum non vident; cf. Adag.590.
5 *Argos,* qui, ut Argus ille, centum oculis aliorum vitiis invigilant.
6 *Εὐήθειαν* = bonitatem.
7 *Τὰ μὴ καλὰ καλὰ πέφανται* = non pulchra pulchra videntur (Theocr.Idyl.6.19).
8 *Suum cuique pulchrum:* vide Adag.115.
9 *Cascus cascam:* vide Adag.162.

Porrō, quod dē amīcitiā dictum est, id multō magis dē coniugiō sentiendum, quod quidem nihil est aliud quam indīvidua vītae coniūnctiō. Deum immortālem, quae nōn dīvortia, aut etiam dīvortiīs dēteriōra passim acciderent, nisi virī fēminaeque domestica cōnsuētūdō, per adūlātiōnem, per iocum, per facilitātem, errōrem, dissimulātiōnem, meum utique satellitium, fulcīrētur alerēturque? Papae[1], quam pauca coīrent mātrimōnia, sī spōnsus prūdenter exquīreret, quōs lūsūs dēlicāta illa, sīcutī vidētur, ac pudēns virguncula iam multō ante nuptiās lūserit? Tum quantō pauciōra cohaererent inita, nisi plūrima uxōrum facta per virī vel neglegentiam, vel stupōrem latērent? Atque haec quidem meritō stultitiae tribuuntur: vērum ea interim praestat, ut marītō iūcunda sit uxor, uxōrī iūcundus marītus, ut tranquilla domus, ut maneat affīnitās. Rīdētur, cucūlus, currūca[2], et quid nōn? Vocātur, cum moechae lacrimās labellīs exorbet. At quanto fēlīcius, sīc errāre quam zēlotypiae dīligentiā cum sēsē cōnficere, tum omnia miscēre tragoediīs?

In summā, ūsque adeō nūlla societās, nūlla vītae coniūnctiō sine mē vel iūcunda, vel stabilis esse potest, ut nec populus prīncipem, nec servum herus, nec heram pedisequa, nec discipulum praeceptor, nec amīcus amīcum, nec marītum uxor, nec locātor conductōrem, nec contubernālis contubernālem, nec convīctor convīctōrem diūtius ferat, nisi vicissim inter sēsē nunc errent, nunc adūlentur, nunc prūdentēs cōnīveant, nunc aliquō stultitiae melle sēsē dēlīneant. Iam haec sciō vidērī māxima, sed audiētis māiōra.

Quaesō, num quemquam amābit, quī ipse sēmet ōderit. Num cum aliō concordābit, quī sēcum ipse dissidet? Num ūllī voluptātem afferet, quī sibīmet ipsī sit gravis ac molestus? Illud, opīnor, nēmō dīxerit, nisi quī sit ipsā stultior stultitiā. Atquī sī mē exclūseris, adeō nēmō poterit alterum ferre, ut ipse etiam sibi quisque pūteat, sua cuīque sordeant, sibi quisque sit

[1] *Papae* nomen paparum vel episcopum omnino non est, ut Listrius putabat, sed exclamatio, cuius ‘bombax’ vis est et notio.

[2] *Curruca* avicula est, quae alienos pullos pro suis educare dicebatur, unde currucae dicuntur mariti, qui uxorem suam ab aliis contrectari patiuntur.

invīsus. Quandōquidem id malī nātūra, nōn paucīs in rēbus noverca magis quam parēns, mortālium ingeniīs īnsēvit, praecipuē paulō cordātiōrum, ut suī quemque paeniteat, admīrētur aliēna. Quō fit, ut omnēs dōtēs, omnis ēlegantia decorque vītae vitiētur pereatque.

Quid enim prōderit fōrma, praecipuum deōrum immortālium mūnus, sī pūtiditātis[1] vitiō contāminētur? Quid iuventa, sī senīlis trīstitiae fermentō corrumpātur? Dēnique quid in omnī vītae mūnere vel tēcum, vel apud aliōs āctūrus es cum decōrō (est enim nōn artis modo, vērum etiam omnis āctiōnis caput decēre[2], quod agās) nisi adsit dextrā haec Philautia, quae mihi meritō germānae est vice? Adeō strenuē meās ubīque partēs agit. Quid autem aequē stultum, atque tibi ipsī placēre[3]? Tē ipsum admīrārī?

At rūrsum quid venustum, quid grātiōsum, quid nōn indecōrum erit, quod agās, ipse tibi displicēns? Tolle hoc vītae condīmentum, et prōtinus frīgēbit cum suā āctiōne ōrātor, nūllī placēbit cum suīs numerīs mūsicus, explōdētur cum suā gesticulātiōne histriō, rīdēbitur ūnā suīs cum Mūsīs poēta, sordēbit cum arte pictor, ēsuriet cum pharmacīs medicus. Postrēmō prō Nīreō Thersītēs[4], prō Phaōne Nestor[5], prō Minervā sūs, prō fācundō īnfāns, prō urbānō rūsticus vidēberis. In tantum necesse est, ut sibi quoque quisque blandiātur, et assentātiunculā quāpiam sibi prius commendētur, quam aliīs possit esse commendātus. Dēnique cum praecipua fēlīcitātis pars sit, ut quod sīs, esse velīs[6], nīmīrum tōtum hoc praestat compendiō mea Philautia, ut nēminem suae fōrmae, nēminem suī ingeniī, nēminem generis, nēminem locī, nēminem īnstitūtī, nēminem patriae paeniteat, adeō, ut nec Hirlandus[7] cum Italō, nec Thrāx cum Athēniēnsī, nec Scytha cum

[1] *Putiditatis:* lege ‘putriditatis’ = put(r)oris.
[2] *Artis ... caput decere:* vide Adag.3402.
[3] *Tibi ipsi placere:* vide sub Adag.115 de suo cuique pulchro.
[4] *Nireus* pulcherrimus, *Thersites* vero turpissimus fuit omnium, qui ad Troiam venerant.
[5] *Phaon* beneficio Veneris e sene iuvenis factus, immo *Nestor* senex trium saeculorum.
[6] *Quod sis, esse velis:* Mart.47.12.
[7] *Hirlandus* = Hiberniensis.

īnsulīs fortūnātīs cupiat permūtāre. Et, ō singulārem nātūrae sollicitūdinem, ut in tantā rērum varietāte paria fēcit omnia! Ubi dōtibus suīs nōnnihil dētraxit, ibi plūsculum Philautiae solet addere, quamquam hoc ipsum stultē profectō dīxī, cum haec ipsa dōs sit vel māxima. Ut nē dīcam interim, nūllum ēgregium facinus adīrī, nisi meō impulsū, nūllās ēgregiās artēs, nisi mē auctōre fuisse repertās.

An nōn omnium laudātōrum facinorum sēgēs ac fōns est bellum? Porrō, quid stultius quam ob causās, nescio quās, certāmen eiusmodī suscipere, unde pars utraque semper plūs aufert incommodī quam bonī? Nam eōrum, quī cadunt, velutī Megarēnsium οὐδεὶς λόγος[1]. Dein cum iam utrimque cōnstitēre ferrātae aciēs, et raucō crepuērunt cornua cantū, quis, ōrō, sapientum istōrum ūsus, quī studiīs exhaustī, vix tenuī frīgidōque sanguine spīritum dūcunt: crassīs ac pinguibus opus est, quibus quam plūrimum adsit audāciae, mentis quam minimum. Nisi sī quis Dēmosthenem mīlitem mālit, quī Archilochī[2] secūtus cōnsilium, vix cōnspectīs hostibus, abiectō clipeō fūgit tam īgnāvus mīles quam ōrātor sapiēns. ‘Sed cōnsilium’, inquiunt, ‘in bellīs plūrimum habet mōmentī.’ Equidem fateor in duce, vērum id quidem mīlitāre, nōn philosophicum, aliōquī parasītīs, lēnōnibus, latrōnibus, sīcāriīs, agricolīs, stupidīs, obaerātīs, et huiusmodī mortālium faece rēs tam praeclāra geritur, nōn philosophīs lucernāriīs.

Quī quidem quam sint ad omnem vītae ūsum inūtilēs, vel Sōcratēs ipse ūnus Apollinis ōrāculō sapiēns, sed minimē sapienter iūdicātus, documentō esse potest, quī nescio quid pūblicē cōnātūs agere, summō cum omnium rīsū discessit. Quamquam vir is in hōc nōn ūsquequāque dēsipit, quod sapientis cōgnōmen nōn agnōscit, atque ipsī deō rescrībit, quodque cēnset sapientī ā rē pūblicā tractandā abstinendum esse, nisi quod potius monēre dēbuerat, ā sapientiā temperandum eī, quī velit in hominum habērī numerō. Deinde quid eundem accūsātum ad cicūtam bibendam adēgit, nisi sapientia? Nam dum nūbēs et ideās philosophātur, dum pūlicis pedēs mētītur, dum culicum vōcem mīrātur[3], quae ad vītam commūnem attinent, nōn didicit.

---

[1] *Οὐδεὶς λόγος* = nulla ratio. Cf. Adag.3362.

[2] *Archilogus,* poeta Graecus (ca.680-645 a.Chr.), carmine gloriatus erat se aliquando vitae suae consuluisse clipeo abiciendo: unde ex finibus suis excedere eum coegerunt Lacedaemonii.

[3] *Miratur*: nonnulli legunt ‘rimatur’. *Dum pulicis ... miratur*: qualia agentem in Nubibus fecit Aristophanes (149-201).

Sed adest praeceptōrī dē capite perīclitantī discipulus Platō, ēgregius scīlicet patrōnus, quī turbae strepitū offēnsus, vix dīmidiātam illam periodum prōnuntiāre potuit.[1] Iam quid dīcam dē Theophrastō? Quī prōgressus in cōntiōnem, repente obmūtuit, perinde quasi lupō cōnspectō, quī mīlitem animāsset in bellō! Īsocratēs ob ingeniī timiditātem nec hīscere umquam est ausus. M. Tullius, ēloquentiae Rōmānae parēns, semper indecōrā trepidātiōne, perinde quasi puer singultiēns exōrdīrī cōnsuēvit. Idque Fabius interpretātur cordātī ōrātōris et perīculum intellegentis argūmentum.

Vērum cum hoc dīcit, an nōn palam fatētur sapientiam obstāre ad rem probē gerendam? Quid istī facient; cum rēs ferrō geritur, quī tum metū exanimantur, cum nūdīs verbīs est dēcertandum? Et post haec celebrātur, sī diīs placet, praeclāra illa Platōnis sententia beātās fore rēs pūblicās, sī aut imperent philosophī, aut philosophentur imperātōrēs. Immō, sī cōnsulēs historicōs, reperiēs nīmīrum nūllōs reī pūblicae pestilentiōrēs fuisse prīncipēs quam, sī quandō in philosophastrum aliquem aut litterīs addictum inciderit imperium. Cuius reī satis, opīnor, faciunt fidem Catōnēs: quōrum alter īnsānīs dēlātiōnibus reī pūblicae tranquillitātem vexāvit, alter lībertātem populī Rōmānī, dum nimium sapienter vindicat funditus subvertit. Adde hīs Brūtōs, Cassiōs, Gracchōs, ac Cicerōnem etiam ipsum, quī nōn minus pestilēns fuit Rōmānōrum reī pūblicae quam Dēmosthenēs Athēniēnsium.

Porrō Mārcus Antōnīnus[2], ut dōnēmus bonum imperātōrem fuisse, (nam id ipsum extorquēre possim) fuit enim hōc ipsō nōmine gravis, atque invīsus cīvibus, quod tam philosophus esset. Sed tamen ut dōnēmus fuisse bonum, at certē pestilentior fuit reī pūblicae tālī relictō fīliō[3], quam fuerat suā administrātiōne salūtāris. Quandōquidem solet hoc hominum genus, quī sē sapientiae studiō dēdidērunt, cum cēterīs in rēbus, tum praecipuē in līberīs prōpāgandīs īnfēlīcissimum esse, prōvidente, opīnor, nātūrā, nē malum hoc sapientiae inter mortālēs lātius serpat.

[1] Quemadmodum in eius vita legitur.
[2] *M.* Aurelius *Antoninus.*
[3] *Filio:* Commodo imperatore, omnibus flagitiis inquinato.

Itaque Cicerōnī dēgenerem fuisse fīlium cōnstat, et sapiēns ille Sōcratēs līberōs habuit mātrī similiōrēs quam patrī, ut nōn omnīnō pessimē scrīpsit quīdam, id est stultōs.

Sed utcumque ferendum, sī tantum ad pūblica mūnia forent ὄνοι πρὸς λύραν[1], nisi ad omnem prōrsus vītae fūnctiōnem nihil essent dexteriōrēs. Ad convīvium adhibē sapientem, aut trīstī silentiō, aut molestīs quaestiunculīs obturbābit. Ad chorum advocā, camēlum saltāre[2] dīcēs. Ad pūblicōs lūdōs trahe, ipsō vultū populī voluptātibus obstābit, et cōgētur ē theātrō migrāre sapiēns Catō, quandōquidem supercilium nōn potest pōnere[3]. In colloquium inciderit, repente lupus in fābulā[4]. Sī quid emendum, sī contrahendum, breviter, sī quid eōrum agendum, sine quibus haec cottīdiāna vīta trānsigī nōn potest, stīpitem dīcās sapientem istum, nōn hominem. Ūsque adeō neque sibi, neque patriae, neque suīs usquam ūsuī esse potest, proptereā, quod commūnium rērum sit imperītus, et ā populārī opīniōne, vulgāribusque īnstitūtīs longē lātēque[5] discrepet. Quā quidem ex rē odium quoque cōnsequātur necessum est, nīmīrum, ob tantam vītae atque animōrum dissimilitūdinem. Quid enim omnīnō geritur inter mortālēs nōn stultitiae plēnum, idque ā stultīs, et apud stultōs? Quod sī quis ūnus ūniversīs velit obstrepere, huīc ego svāserim, ut Tīmōnem[6] imitātus, in sōlitūdinem aliquam dēmigret, atque ibi sōlus suā fruātur sapientiā.

Vērum ut ad id, quod īnstitueram, revertar, quae vīs saxeōs, quernōs, et agrestēs illōs hominēs in cīvitātem coēgit, nisi adūlātiō? Nihil enim aliud sīgnificat illa Amphīonis et Orpheī cithara. Quae rēs plēbem Rōmānam iam extrēma mōlientem in concordiam cīvitātis revocāvit? Num ōrātiō philosophica? Minimē. Immō, rīdiculus ac puerīlis apologus dē ventre, reliquīsque corporis membrīs cōnfictus.[7] Īdem valuit Themistoclis apologus

---

1 *Ὄνοι πρὸς λύραν* = asini ad lyram, i.e. qui ad rem gerendam idonei non sunt. Cf. Adag.335.
2 *Camelum saltare:* vide Adag.1666.
3 *Supercilium ponere:* vide p. 12 annot. 2.
4 *Lupus in fabula:* proverbii instar dictum de subito silentio, medio in sermone oborto, viso quasi lupo. Cf. Adag.3450.
5 *Longe lateque:* vide p. 1 annot. 3.
6 *Timon* Atheniensis, qui quinto saeculo a.Chr. fuit exeunte, homines fugiebat oderatque, unde a Luciano dictus est Misanthropus.
7 *Apologus de ventre:* Menenius Agrippa, fabulam narrans de dissensione stomachi cum ceteris corporis membris, concordiam inter patricios et plebeios, qui a.494 a.Chr., prima secessione in Montem Sacrum facta, iura postulabant ampliora, iterum restituisse dicitur.

cōnsimilis dē vulpe et ērīciō.[1] Quae sapientis ōrātiō tantumdem potuisset, quantum commentīcia illa cerva Sertōriī[2] potuit, quantum Lacōnis illīus[3] dē duōbus canibus dēque vellendīs equīnae caudae pilīs rīdendum commen-

tum? Ut nē quid dīcam dē Mīnōe, dēque Numā[4], quōrum uterque fābulōsīs inventīs stultam multitūdinem rēxit. Huiusmodī nūgīs commovētur ingēns ac potēns illa bēlua, populus.

At rūrsum, quae cīvitās umquam Platōnis, aut Aristotelis lēgēs, aut Sōcratis dogmata recēpit? Tum autem quae rēs Deciīs[5] persvāsit, ut ultrō sēsē diīs mānibus dēvovērent? Quod Q. Curtium in specum traxit, nisi inānis glōria, dulcissima quaedam Sīrēn, sed mīrum quam ā sapientibus istīs damnāta?

'Quid enim stultius', inquiunt, 'quam supplicem candidātum blandīrī populō, congiāriīs favōrem emere, vēnārī tot stultōrum applausūs, acclāmātiōnibus sibi placēre, in triumphō velutī sīgnum aliquod populō spectandum circumferrī, aēneum in forō stāre?' Adde hīs nōminum et cōgnōminum adoptiōnēs. Adde dīvīnōs honōrēs, homunciōnī exhibitōs, adde pūblicīs caerimōniīs in deōs relātōs etiam scelerātissimōs tyrannōs. Stultissima sunt

[1] *Apologus de vulpe et erinaceo:* Vulpecula haeserat in luto. Cui cum erinaceus vellet muscas abigere: 'Noli istuc facere', inquit vulpes. 'Hae enim iam saturae sunt sanguinis, quas ubi abegeris, aliae famelicae in earum locum succedent.' Hac fabula Themistocles populum Atheniensem a rebus deterruit novandis, fecitque, ut magistratus patienter ferret.

[2] Q. *Sertorius* (123-72 a.Chr.) cervam albam sibi oracula edere mentiebatur.

[3] *Laconis,* i.e. Lycurgi, qui bonam educationem hoc ostendit exemplo: duobus canibus, eodem partu natis, quorum alter exercitatus, alter rudis erat, et pabulum et leporem dedit, quo accidit, ut leporem exercitatus, rudis pabulum peteret.

[4] *Minos* se nono quoque anno apud Iovem cenare, *Numa* Egeriam nympham secum congredi finxit.

[5] P. *Decii* Mures consules, qui avus, pater, filius pro salute patriae se morti obtulerunt.

haec, et ad quae rīdenda nōn ūnus sufficiat Dēmocritus. Quis negat? Atquī hōc fonte nāta sunt fortium Hērōum facinora, quae tot ēloquentium virōrum litterīs in caelum tolluntur. Haec stultitia parit cīvitātēs, hāc cōnstant imperia, magistrātūs, religiō, cōnsilia, iūdicia, nec aliud omnīnō est vīta hūmāna quam stultitiae lūsus quīdam. Iam vērō ut dē artibus dīcam, quid tandem mortālium ingenia ad excōgitandās prōdendāsque posterīs, tot ēgregiās, ut putant disciplīnās excitāvit, nisi glōriae sitis? Tantīs vigiliīs, tantīs sūdōribus, fāmam nescio quam, quā nihil esse potest inānius, redimendam putārunt hominēs vērē stultissimī. Sed interim stultitiae tot iam ēgregia vītae commoda dēbētis, quodque est longē dulcissimum, aliēnā fruiminī īnsāniā.

Ergō, posteāquam mihi fortitūdinis et industriae laudem vindicāvī, quid sī prūdentiae quoque vindicem? Sed dīxerit aliquis eādem operā īgnem aquae misceās[1], licēbit. Vērum hoc quoque successūrum, arbitror, sī vōs modo, quod ante haec fēcistis, auribus atque animīs favēbitis.

Prīncipiō sī rērum ūsū cōnstat prūdentia, in utrum magis competet eius cōgnōminis honōs: in sapientem, quī partim ob pudōrem, partim ob animī timiditātem nihil aggreditur, an in stultum, quem neque pudor, quō vacat, neque perīculum, quod nōn perpendit, ab ūllā rē dēterret? Sapiēns ad librōs veterum cōnfugit, atque hinc merās vōcum argūtiās ēdiscit. Stultus adeundīs cominusque perīclitandis rēbus, vēram (nī fallor) prūdentiam colligit. Id quod vīdisse vidētur Homērus, etiamsī caecus, cum ait ῥεχθὲν δέ τε νήπιος ἔγνω[2].

Sunt enim duo praecipua ad cōgnitiōnem rērum parandam obstācula: pudor, quī fūmum offundit animō, et metus, quī, ostēnsō perīculō, dehortātur ab adeundīs facinoribus. At hīs magnificē līberat stultitia. Paucī mortālēs intellegunt ad quam multās aliās quoque commoditātēs condūcat numquam pudēscere et nihil nōn audēre.

[1] *Ignem aqua misceas:* vide Adag.3294.
[2] *Ῥεχθὲν δέ τε νήπιος ἔγνω* = factum etiam stultus cognovit: Menelai sunt verba ad Euphorbum (Hom.Il.17.32).

Quod sī prūdentiam accipere mālunt eam, quae rērum iūdiciō cōnstant, audīte, obsecrō, quam procul absint ab hāc, quī hōc nōmine sēsē venditant. Prīncipiō cōnstat rēs omnēs hūmānās, velut Alcibiadis Sīlēnōs[1], bīnās habēre faciēs nimium inter sēsē dissimilēs. Adeō ut quod prīma, ut aiunt, fronte[2] mors est, sī interius īnspiciās, vīta sit; contrā, quod vīta, mors; quod fōrmōsum, dēfōrme; quod opulentum, id pauperrimum; quod īnfāme, glōriōsum; quod doctum, indoctum; quod rōbustum, imbēcillē; quod generōsum, īgnōbile; quod laetum, trīste; quod prosperum, adversum; quod amīcum, inimīcum; quod salūtāre, noxium; breviter, omnia repente versa reperiēs, sī Sīlēnum aperueris.

Id sī cuī forte nimis philosophicē dictum vidētur, age, pinguiōre, quemadmodum dīcī solet, Minervā[3] plānius faciam. Quis rēgem nōn et opulentum, et dominum fatētur? Atquī nūllīs animī bonīs īnstrūctus est, atquī nihil illī satis est, iam vidēlicet pauperrimus est. Tum animum habet plūrimīs addictum vitiīs, iam turpiter servus est. Ad eundem modum in cēterīs quoque philosophārī licēret. Sed hoc exemplī vice posuisse satis sit. ‘At quōrsum haec?’, inquiet aliquis. Audīte, quō rem dēdūcāmus. Sī quis histriōnibus in scaenā fābulam agentibus persōnās dētrahere cōnētur, ac spectātōribus vērās nātīvāsque faciēs ostendere, nōnne is fābulam omnem perverterit, dīgnusque habeātur, quem omnēs ē theātrō velut lymphātum saxīs ēiciant? Exoriētur autem repente nova rērum speciēs, ut quī modo mulier nunc vir: quī modo iuvenis, mox senex: quī paulō ante rēx; subitō Dāma[4]: quī modo deus, repente homunculus appāreat. Vērum eum errōrem tollere est fābulam omnem perturbāre. Illud ipsum fīgmentum et fūcus est, quod spectātōrum oculōs dētinet. Porrō mortālium vīta omnis quid aliud est quam fābula quaepiam, in quā aliī aliīs obtēctī persōnīs prōcēdunt aguntque suās quisque partēs, dōnec chorāgus ēdūcat ē prōscae-

1 *Silenos:* i.e. statuas, quibus Alcibiades in Platonis Convivio Socratem comparat, quod is bardus ac stupidus foris, intus autem merum numen videatur. Cf. Adag.2201.
2 *Prima fronte:* vide Adag.888.
3 *Pinguiore Minerva:* vide p. 21 annot. 10.
4 *Damam* servum Persius et Horatius vocant hominem obscurum et ignobilem.

niō? Quī saepe tamen eundem dīversō cultū prōdīre iubet, ut quī modo rēgem purpurātum ēgerat, nunc servulum pannōsum gerat. Adumbrāta quidem omnia, sed haec fābula nōn aliter agitur.

Hīc sī mihi sapiēns aliquis caelō dēlāpsus subitō exoriātur, clāmitetque hunc, quem omnēs ut deum ac dominum suspiciunt, nec hominum esse, quod pecudum rītū dūcātur affectibus, servum esse īnfimae sortis quod tam multīs, tamque foedīs dominīs sponte serviat. Rūrsum alium, quī parentem exstīnctum lūget, rīdēre iubeat, quod iam dēmum ille vīvere coeperit, cum aliōquī vīta haec nihil aliud sit quam mors quaedam. Porrō alium stemmatis glōriantem īgnōbilem ac nothum appellet, quod ā virtūte longē absit, quae sōla nōbilitātis sit fōns, adque eundem modum dē cēterīs omnibus loquātur, quaesō, quid is aliud ēgerit, nisi ut dēmēns ac furiōsus omnibus esse videātur? Ut nihil est stultius praeposterā sapientiā, ita perversā prūdentiā nihil imprūdentius. Sīquidem perversē facit, quī sēsē nōn accommodet rēbus praesentibus, forōque nōlit ūtī, nec saltem lēgis illīus convīviālis meminerit ἢ πῖθι, ἢ ἄπιθι[1], postuletque, ut fābula iam nōn sit fābula.

Contrā, vērē prūdentis est, cum sīs mortālis, nihil ultrā sortem sapere velle, cumque ūniversā hominum multitūdine vel cōnīvēre[2] libenter, vel comiter errāre. ‘At istud ipsum’, inquiunt, ‘stultitiae est.’ Haud equidem īnfitiās īverim, modo fateantur illī vicissim hoc esse vītae fābulam agere.

Cēterum illud, ō diī immortālēs, ēloquarne, an sileam? Cūr autem sileam, cum sit vērō vērius[3]? Sed praestiterit fortassis in rē tantā Mūsās ex Helicōne accersēre, quās poētae saepius ob merās nūgās advocāre solent. Adeste igitur paulisper, Iovis fīliae, dum ostendō nec ad ēgregiam illam sapientiam ac fēlīcitātis, ut ipsī vocant, arcem aditum esse cuīquam, nisi stultitiā duce.

Iam prīmum illud in cōnfessō est affectūs omnēs ad stultitiam pertinēre. Quandōquidem hāc notā ā stultō sapientem discernunt, quod illum affectus, hunc ratiō temperat: eōque Stoicī perturbātiōnēs omnēs ceu morbōs ā sapiente sēmovent: vērum affectūs istī nōn sōlum paedagōgōrum vice funguntur ad sapientiae portum properantibus, vērum etiam in omnī virtūtis fūnctiōne, ceu calcāria stimulīque quīdam adesse solent, velut ad bene

1 *Ἢ πῖθι, ἢ ἄπιθι* = aut bibe, aut abi. Cf. Adag.947.
2 *Conivere:* vide p. 21 annot. 11.
3 *Vero verius:* vide Adag.3802.

agendum exhortātōrēs. Quamquam hīc fortiter reclāmat bis Stoicus Seneca, quī prōrsum omnem affectum adimit sapientī. Vērum cum id facit, iam nē hominem quidem relinquit, sed novum potius deum quendam δημιουργεῖ[1], quī nusquam nec exstitit umquam, nec exstābit: immō, ut apertius dīcam, marmoreum hominis simulācrum cōnstituit, stupidum et ab omnī prōrsus hūmānō sēnsū aliēnum. Proinde, sī libet, ipsī suō sapiente fruantur, citrāque rīvālem ament licet, cumque eō vel in cīvitāte Platōnis, vel sī mālint, in ideārum regiōne, vel in Tantaliīs inhabitent hortīs[2]. Quis enim nōn istīusmodī hominem ceu portentum ac spectrum fugitet horreatque, quī ad omnēs nātūrae sēnsūs obsurduerit, quī nūllīs sit affectibus, nec amōre, nec misericordiā magis commoveātur, quam sī dūra silex, aut stet Marpēsia cautēs[3], quem nihil fugiat, quī nihil erret, sed ceu Lynceus[4] quispiam nihil nōn perspiciat, nihil nōn ad amussim[5] perpendat, nihil īgnōscat, quī sōlus sē ipsō sit contentus, sōlus dīves, sōlus sānus, sōlus rēx, sōlus līber, breviter omnia sōlus, sed suō sōlīus iūdiciō, quī nūllum morētur amīcum, ipse amīcus nēminī, quī diīs quoque ipsīs nōn dubitet mandāre laqueum[6], quī quicquid in omnī vītā geritur, velut īnsānum damnet, rīdeatque? Atquī huiusmodī animal est absolūtus ille sapiēns.

Quaesō, sī rēs agātur suffrāgiīs, quae cīvitās istīusmodī magistrātum sibi velit, aut quis exercitus tālem optet ducem? Immō, quae mulier id genus marītum, quis convīvātor eiusmodī convīvam, quis servus tālibus mōribus dominum vel optet, vel ferat? Quis autem nōn mālit vel ūnum quemvīs dē mediā stultissimōrum hominum plēbe, quī stultus stultīs vel imperāre possit, vel pārēre, quī suī similibus placeat, sed quam plūrimīs, quī comis sit in uxōrem, iūcundus amīcīs, bellus convīva, convīctor facilis, postrēmō quī nihil hūmānī ā sē aliēnum putet?[7] Sed mē quidem iam dūdum istīus sapientis

[1] *Δημιουργεῖ* = procreat.
[2] *Tantaliis hortis,* quippe qui nullo sint loco.
[3] *Quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes:* Verg.Aen.6.471.
[4] *Lynceus* Argonautarum gubernator, qui tanta fuit acie vique oculorum, ut per muros introspicere quiret.
[5] *Ad amussim,* i.e. diligenter et accurate. Vide Adag.490.
[6] *Mandare laqueum:* vide p. 9 annot. 6.
[7] *Humani nil a me alienum puto:* Ter.Heaut.77.

piget. Quārē ad reliqua commoda sēsē recipiat ōrātiō. Agedum, sī quis velut ē sublīmī speculā circumspiciat, ita ut Iovem interdum poētae facere praedicant, quot calamitātibus hominum vīta sit obnoxia, quam misera, quam sordida nātīvitās, quam labōriōsa ēducātiō, quot iniūriīs exposita pueritia, quot sūdōribus adācta iuventus, quam gravis senectūs, quam dūra mortis necessitās, deinde in omnī vītā, quot morbōrum agmina īnfēstent, quot immineant cāsūs, quot ingruant incommoda, quam nihil usquam nōn plūrimō felle tīnctum, ut nē commemorem ista, quae hominī ab homine īnferuntur mala, quod genus sunt, paupertās, carcer, īnfāmia, pudor, tormenta, īnsidiae, prōditiō, convīcia, lītēs, fraudēs. Sed ego iam plānē τὴν ἄμμον ἀναμετρεῖν[1] aggredior.

Porrō, quibus admissīs ista commeruerint hominēs, aut quis deus īrātus eōs in hās miseriās nāscī coēgerit, nōn est mihi fās in praesentiā prōloquī. Vērum ista quī sēcum perpendat, nōnne Mīlēsiārum virginum[2] probābit exemplum, etiamsī miserandum? At quīnam potissimum sibi vītae taediō fātum arcessīvēre? Nōnne sapientiae cōnfīnēs? Inter quōs, ut interim Diogenēs, Xenocratēs, Catōnēs, Cassiōs, ac Brūtōs sileam, Chīrōn[3] ille cum immortālem esse licēret, ultrō mortem praeoptāvit. Vidētis, opīnor, quid futūrum sit, sī passim sapiant hominēs: nempe alterō lutō, alterō figulō Promētheō[4] opus fore. Vērum ego partim per īgnōrantiam, partim per incōgitantiam, nōnnumquam per oblīviōnem malōrum, aliquandō spem bonōrum, aliquotiēs nōnnihil mellis voluptātibus aspergēns, ita tantīs in malīs succurrō, ut nē tum quidem libeat vītam relinquere, cum exāctō Parcārum stāmine, ipsa iamdūdum eōs relinquit vīta, quōque minus sit causae, cūr in vītā manēre dēbeant, hoc magis iuvet vīvere, tantum abest, ut ūllō vītae taediō tangantur.

Meī nīmīrum mūneris est, quod passim Nestoreā senectā[5] senēs vidētis, quibus iam nē speciēs quidem hominis superest, balbōs, dēlīrōs, ēdentulōs, cānōs, calvōs, vel ut magis Aristophanicīs eōs dēscrībam verbīs,

---

[1] *Τὴν ἄμμον ἀναμετρεῖν* = harenas numerare. Cf. Adag.344.
[2] *Milesias virgines,* quas diras quasdam mortis spontaneae libido quondam invasit, ut Gellius refert (15.10).
[3] *Chiron* centaurus fuit sapiens et bonus, medicinae artis inventor et praeceptor Achillis.
[4] *Altero luto ... Prometheo:* Prometheus hominis simulacrum dicitur ex argilla finxisse, in quo, sublato Iovis igne, animum condidisset.
[5] *Nestorea senecta:* vide Adag.566.

ῥυπῶντας, κυφοὺς, ἄθλίους, ῥυσοὺς, μαδῶντας, νωδοὺς καὶ ψωλούς[1], tamen ūsque adeō vītā dēlectārī adeōque νεανίζειν[2], ut alius tingat cānōs, alius appositītiā comā calvitium dissimulet, alius dentibus ūtātur mūtuō fortassis ā sue quōpiam sūmptīs, hic puellam aliquam miserē dēpereat, et amātōriīs ineptiīs quemvīs etiam superet adulēscentulum. Nam ut capulārēs iam, meraque silicernia, teneram aliquam iuvenculam dūcant uxōrem, eamque et indōtātam, et aliīs ūsuī futūram, id adeō frequēns, ut propemodum et laudī dētur.

Sed multō etiam svāvius, sī quis animadvertat anūs, longō iam seniō mortuās, adeōque cadāverōsās, ut ab īnferīs redīsse vidērī possint, tamen illud semper in ōre habēre φῶς ἀγαθόν[3]: adhūc catulīre, atque, ut Graecī dīcere solent, καπροῦν[4] et magna mercēde conductum aliquem Phaōnem[5] indūcere, fūcīs assiduē vultum oblinere, nusquam ā speculō discēdere, īnfimae pūbis silvam vellere, viētās ac putrēs ostentāre mammās, tremulōque gannītū languentem sollicitāre cupīdinem, pōtitāre, miscērī puellārum chorīs, litterulās amātōriās scrībere. Rīdentur haec ab omnibus, tamquam, utī sunt, stultissima. At ipsae sibi placent[6], et in summīs interim versantur dēliciīs, tōtāsque sēsē melle perungunt[7], meō vidēlicet beneficiō fēlīcēs.

Porrō, quibus haec dērīdicula videntur, illud sēcum expendant velim, utrum satius dūcant huiusmodī stultitiā vītam plānē mellītam exigere, an trabem, ut aiunt, suspendiō quaerere. Porrō, quod haec vulgō putantur

[1] *Ῥυπῶντας ... καὶ ψωλούς* = squalidos, incurvos, aerumnosos, rugosos, glabros, edentulos et libidinosos.
[2] *Νεανίζειν* = iuvenari.
[3] *Φῶς ἀγαθόν* = lumen bonum, i.e. bona est vita. Cf. Adag.1638 et 1677.
[4] *Καπροῦν* (lege ‘καπρᾶν’) = porcarum more libidinari.
[5] *Phaon* positus est pro quovis adulescentulo formoso, qui esset a Sapphu adamatus, nec mutuo tamen adamaret; hoc modo anus praeter aetatis decorum libidinosae pecunia suos conducunt amatores.
[6] *Ipsae sibi placent:* vide p. 24 annot. 3.
[7] *Sese melle perungunt:* vide Adag.1909.

īnfāmiae obnoxia, istud nihil ad stultōs meōs, quī malum hoc aut nōn sentiunt, aut sī quid sentiunt, facile neglegunt. Sī saxum in caput incidat, id vērē malum sit. Cēterum pudor, īnfāmia, probrum, maledicta, tantum afferunt noxae, quantum sentiuntur. Sī sēnsus absit, nē mala quidem sunt. Quid laedit, sī tōtus populus in tē sībilet, modo tūtē tibi plaudās? Atque ut id liceat, sōla stultitia praestat.

Sed mihi videor audīre reclāmantēs philosophōs. 'Atquī hoc ipsum est', inquiunt, 'miserum, stultitiā tenērī, errāre, fallī, īgnōrāre.' Immō, hoc est hominem esse. Porrō, miserum cūr vocent, nōn videō, quandōquidem sīc nātī estis, sīc īnstitūtī, sīc conditī, ea est commūnis omnium sors. Nihil autem miserum, quod in suō genere cōnstat, nisi forte quis hominem dēplōrandum exīstimet, quī neque volāre possit cum avibus, neque quaternīs ingredī pedibus cum reliquō pecudum genere, neque cornibus sit obarmātus quemadmodum taurī. Vērum is eādem operā equum etiam bellissimum īnfēlīcem vocābit, quod neque grammaticam didicerit, neque placentīs vescātur: taurum miserum, quod ad palaestricam sit inūtilis. Igitur ut equus imperītus grammaticae, miser nōn est, ita nec homō stultus, īnfēlīx, proptereā, quod haec cum illīus nātūrā cohaerent.

Vērum rūrsus urgent logodaedalī[1]. 'Est', inquiunt, 'hominī pecūliāriter addita disciplinārum cōgnitiō, quārum adminiculīs id, quod nātūrā dīminūtum est, ingeniō pēnset. Quasi vērō ūllam vērī faciem habeat, nātūram, quae in culicibus, atque adeō in herbīs ac flōsculīs tam sollicitē vigilāverit, in ūnō homine dormitāsse, ut disciplīnīs opus esset, quās Theutus[2] ille hūmānō generī īnfēnsus genius, in summam perniciem excōgitāvit, adeō nōn ūtilēs ad fēlīcitātem, ut illī quoque ipsī officiant, ad quod propriē repertae dīcuntur, ut ēleganter arguit apud Platōnem[3], rēx ille[4] prūdentissimus dē litterārum inventō[5]. Igitur disciplīnae cum reliquīs hūmānae vītae pestibus irrēpsērunt, iīsdem auctōribus, ā quibus omnia flāgitia proficīscuntur, puta daemōnibus, quibus hinc nōmen etiam inventum, quasi δαήμονας, hoc est scientēs, appellēs.

[1] *Logodaedali* arguti sunt disputatores, qui syllogismos torquere solent.
[2] *Theutus* deus est Aegyptius, qui Thamum regem artes docuit.
[3] In Phaedro.
[4] *Rex ille:* Thamus.
[5] Quippe qui dixerit eas officere memoriae.

Sīquidem simplex illa aureī saeculī gēns, nūllīs armāta disciplīnīs, sōlō nātūrae ductū īnstīnctūque vīvēbat. Quōrsum enim opus erat grammaticā, cum eadem esset omnibus lingua, nec aliud sermōne petēbātur, nisi ut alius alium intellegeret? Quis ūsus dialecticae, ubi nūlla erat pūgnantium inter sē sententiārum dīmicātiō? Quis rhētoricae locus, cum nūllus alterī negōtium facesseret? Quōrsum requīrerētur lēgum prūdentia, cum abessent malī mōrēs, ex quibus haud dubiē bonae lēgēs prōgnātae sunt? Porrō, religiōsiōrēs erant, quam ut impiā cūriōsitāte arcāna nātūrae, sīderum mēnsūrās, mōtūs, effectūs, abditās rērum causās scrūtārentur, nefās esse ratī, sī homō mortālis ultrā sortem suam sapere cōnārētur. Iam quid extrā caelum esset, inquīrendī dēmentia nē in mentem quidem veniēbat. At labente paulātim aetātis aureae pūritāte, prīmum ā malīs, ut dīxī, geniīs[1] inventae sunt artēs, sed paucae, atque hae quidem ā paucīs receptae. Posteā sescentās addidit Chaldaeōrum superstitiō, et Graecōrum ōtiōsa levitās, merās ingeniōrum crucēs, adeō ut vel ūna grammatica abundē satis sit ad perpetuam vītae carnificīnam.

Quamquam inter hās ipsās disciplīnās, hae potissimum in pretiō sunt, quae ad sēnsum commūnem, hoc est ad stultitiam, quam proximē accēdunt. Ēsuriunt theologī, frīgent physicī, rīdentur astrologī, negleguntur dialecticī. Sōlus ἰατρὸς γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἀνδρῶν[2]. Atque in hōc ipsō genere, quō quisque indoctior, audācior, incōgitantiorque, hōc plūris fit etiam apud torquātōs istōs prīncipēs. Atquī medicīna, praesertim ut nunc ā complūribus exercētur, nihil aliud est quam assentātiōnis particula, nōn minus profectō quam rhētorica.

Secundum hōs proximus datur locus lēgulēiīs: et haud sciō, an prīmus, quōrum professiōnem, nē quid ipsa prōnuntiem, velut asinīnam philosophī magnō cōnsēnsū rīdēre solent. Sed tamen hōrum asinōrum arbitriō māxima minimaque negōtia trānsiguntur. Hīs lātifundia crēscunt, cum

[1] *A malis ingeniis:* vide Adag.72.
[2] *Ἰατρὸς γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἀνδρῶν* = medicus enim multis aequivalet aliis (Hom. Il.11.514.)

theologus interim, excussīs tōtīus dīvīnitātis scrīniīs, lupīnum arrōdit, cum cīmicibus ac pediculīs assiduē bellum gerēns.

Ut igitur fēlīciōrēs sunt artēs, quae māiōrem habent cum stultitiā affīnitātem, ita longē fēlīcissimī sunt hī, quibus prōrsus licuit ab omnium disciplīnārum commerciō abstinēre, sōlamque nātūram ducem sequī, quae nūllā suī parte manca est, nisi forte mortālis sortis pōmēria trānsilīre velīmus. Ōdit nātūra fūcōs, multōque fēlīcius prōvenit, quod nullā sit arte violātum.

Agedum, an nōn vidētis ex ūnōquōque reliquōrum animantium genere ea fēlīcissimē dēgere, quae sunt ā disciplīnīs aliēnissima, nec ūllīus magisteriō nisi nātūrae dūcuntur? Quid apibus aut fēlīcius, aut mīrābilius? At hīs nē corporis quidem omnēs sēnsūs adsunt. Quid simile in exstruendīs aedificiīs reperiat architectūra? Quis umquam philosophus similem īnstituit rem pūblicam? Rūrsum equus quoniam hūmānīs sēnsibus affīnis est, et in hominum contubernium dēmigrāvit, hūmānārum item calamitātum est particeps. Quippe quī nōn rārō dum vincī pudet in certāminibus dūcit īlia, et in bellīs dum ambit triumphum, cōnfoditur, simulque cum sessōre terram ōre momordit. Ut nē commemorem interim lupāta frēna, aculeāta calcāria, stabulī carcerem, scuticās, fūstēs, vincula, sessōrem, breviter omnem illam servitūtis tragoediam, cuī sē ultrō addīxit, dum fortēs virōs imitātus impēnsius hostem ulcīscī studet.

Quantō optābilior muscārum et aviculārum vīta, ex tempore sōlōque nātūrae sēnsū dēgentium, modo per hominum īnsidiās liceat? Quae sī quandō caveīs inclūsae assuēscant hūmānās sonāre linguās, mīrum quam ā nātīvō illō nitōre dēgenerent. Adeō modīs omnibus laetius est, quid nātūra condidit, quam quod fūcāvit ars. Proinde numquam satis laudārim gallum illum Pȳthagoram[1], quī, cum ūnus omnia fuisset, philosophus, vir, mulier, rēx, prīvātus, piscis, equus, rāna, opīnor etiam spongia[2], tamen nūllum ani-

[1] Exstat dialogus Luciani, ab Erasmo in Latinum conversus ipso, in quo gallus loquitur cum domino suo, narrans se tamquam *Pythagoram* per varias migrasse formas, nec homine quicquam vidisse miserius.

[2] *Spongia* antiquis iam temporibus a quibusdam, inter quos Plinio Maiore, animal esse credita est, quod vero temporibus Erasmianis in controversia versabatur.

mal iūdicāvit calamitōsius homine, propterea, quod cētera omnia nātūrae fīnibus essent contenta, sōlus homō sortis suae līmitēs ēgredī cōnārētur.

Rūrsum inter hominēs, idiōtās multīs partibus antepōnit doctīs ac magnīs. Et Gryllus[1] ille nōn paulō plūs sapuit quam πολυμῆτις Ὀδυσσεύς[2], quī māluerit in harā grunnīre, quam cum illō tot miserīs obicī cāsibus. Ab hīs mihi nōn dissentīre vidētur Homērus, nūgārum pater, quī, cum mortālēs omnēs subinde δειλοὺς καὶ μοχθηροὺς[3] appellat, tum Ulyssem illum suum sapientis exemplar, saepenumerō δύστηνον[4] vocat, Paridem nusquam, nec Aiācem, nec Achillem. Quamobrem id tandem? Nisi quod ille vafer et artifex nihil nōn Palladis cōnsiliō agēbat, nimiumque sapiēbat, ā nātūrae ductū quam longissimē recēdēns.

Ut igitur inter mortālēs, iī longissimē absunt ā fēlīcitāte, quī sapientiae student, nīmīrum hōc ipsō bis stultī, quod hominēs nātī cum sint, tamen oblītī conditiōnis suae deōrum immortālium vītam affectant, et gigantum exemplō disciplīnārum māchinīs nātūrae bellum īnferunt, ita quam minimē miserī videntur iī, quī ad brūtōrum ingenium stultitiamque quam proximē accēdunt, neque quicquam ultrā hominem mōliuntur.

Age, experiāmur, num hoc quoque nōn Stoicīs enthȳmēmatīs[5], sed crassō quōpiam exemplō queāmus ostendere. Ac per deōs immortālēs, estne quicquam fēlīcius istō hominum genere, quōs vulgō mōriōnēs, stultōs, fatuōs, ac bliteōs appellant, pulcherrimīs, ut equidem opīnor, cōgnōminibus? Rem dīcam prīmā fronte[6] stultam fortassis atque absurdam, sed tamen ūnam multō vērissimam. Prīncipiō vacant mortis metū, nōn mediocrī, per Iovem, malō. Vacant cōnscientiae carnificīnā. Nōn territantur mānium fābulāmentīs. Nōn expavēscunt spectrīs ac lemuribus, nōn torquentur metū impendentium malōrum, nōn spē futūrōrum bonōrum distenduntur. In summā, nōn dīlacerantur mīlibus cūrārum, quibus haec vīta obnoxia est. Nōn pudēscunt, nōn verentur, nōn ambiunt, nōn invident, nōn amant. Dēnique, sī propius etiam ad brūtōrum animantium īnsipientiam accesserint, nē peccant quidem auctōribus theologīs.

---

1 *Gryllus,* quem cum Ulyxe colloquentem inducit Plutarchus (Moral.986c-992e).
2 *Πολυμῆτις Ὀδυσσεύς* = multi consilii Ulixes. Cf. Adag.3347 de Ulixe pannos exuente.
3 *Δειλοὺς καὶ μοχθηρούς* = miseros et calamitosos.
4 *Δύστηνον* = aerumnosum.
5 *Enthymematis:* i.e. commentationibus.
6 *Prima fronte:* vide Adag.888.

Hīc mihi iam expendās velim, stultissimē sapiēns, quot undique sollicitūdinibus noctēs diēsque discruciētur animus tuus, congerās in ūnum acervum ūniversa vītae tuae incommoda, atque ita dēmum intellegēs, quantīs malīs meōs fatuōs subdūxerim. Adde hūc, quod nōn sōlum ipsī perpetuō gaudent, lūdunt, cantillant, rīdent, vērum etiam cēterīs omnibus quōcumque sēsē verterint, voluptātem, iocum, lūsum, rīsumque afferunt, velut in hoc ipsum ā deōrum indulgentiā datī, ut hūmānae vītae trīstitiam exhilarārent. Unde fit, ut cum aliīs in aliōs varius sit affectus, hōs omnēs ex aequō tamquam suōs agnōscant, expetant, pāscant, foveant, complectantur, succurrant, sī quid acciderit: impūne permittant, quidquid vel dīxerint, vel fēcerint. Adeōque nēmō illīs nocēre cupit, ut ferae quoque bēluae ab illōrum iniūriā temperent, sēnsū quōdam innocentiae nātūrālī. Sunt enim vērē sacrī diīs praecipuē mihi, adeōque nōn iniuriā hunc honōrem omnēs illīs habent.

Quid, quod summīs etiam rēgibus adeō sunt in dēliciīs, ut nōnnūllī sine hīs neque prandēre, nec ingredī, nec omnīnō vel hōram dūrāre possint. Neque vērō paulō intervallō hōs bliteōs suīs illīs tetricīs sophīs antepōnunt, quōs tamen ipsōs aliquot honōris grātiā solent alere. Cūr autem antepōnant, nec obscūrum arbitror, nec mīrum vidērī dēbet, cum sapientēs illī nīl nisi trīste soleant afferre prīncipibus, suāque doctrīnā frētī, nōn vereantur aliquotiēs auriculās tenerās mordācī rādere vērō[1]; mōriōnēs autem id praestent, quod ūnum undecumque prīncipēs modīs omnibus aucupantur, iocōs, rīsūs, cachinnōs, dēliciās.

Iam accipite et hanc nōn aspernandam stultōrum dōtem, quod sōlī simplicēs ac vēridicī sunt. Quid autem vēritāte laudātius? Quamquam enim Alcibiadēum apud Platōnem prōverbium vērītatem vīnō pueritiaeque tribuit, tamen omnis ea laus mihi pecūliāriter dēbētur, vel Euripide teste, cuius exstat illud celebre dē nōbīs dictum μωρὰ γὰρ μωρὸς λέγει[2]. Fatuus quicquid habet in pectore, id et vultū prae sē fert, et ōrātiōne prōmit. At

[1] *Teneras mordaci radere vero auriculas:* Pers.Serm.1.107-108.
[2] *Μωρὰ γὰρ μωρὸς λέγει* = stultus enim stulta loquitur. Cf. Adag.98.

sapientum sunt duae illae linguae, ut īdem meminit Euripidēs, quārum alterā vērum dīcunt, alterā, quae prō tempore iūdicārint opportūna. Hōrum est nigrum in candida vertere, et eōdem ex ōre frīgidum pariter et calidum efflāre, longēque aliud conditum habēre in pectore, aliud sermōne fingere. Porrō in tantā fēlīcitāte, tamen hōc nōmine prīncipēs mihi videntur īnfēlīcissimī, quod deest, ā quō vērum audiant, et assentātōrēs prō amīcīs habēre cōguntur. ‘Sed abhorrent ā vērō prīncipum aurēs’, dīxerit aliquis, ‘et hāc ipsā dē causā, sapientēs istōs fugitant, quod vereantur, nē quis forte līberior exsistat, quī vēra magis quam iūcunda loquī audeat.’ Ita quidem rēs habet, invīsa rēgibus vēritās. Sed tamen hoc ipsum mīrē in fatuīs meīs ūsū vēnit, ut nōn vēra modo, vērum etiam aperta convīcia cum voluptāte audiantur adeō, ut idem dictum, quod sī ā sapientis ōre proficīscātur, capitāle fuerat futūrum: ā mōriōne profectum, incrēdibilem voluptātem pariat. Habet enim genuīnam quandam dēlectandī vim vēritās, sī nihil accēdat, quod offendat: vērum id quidem sōlīs fatuīs diī dedērunt.

Iīsdem fermē dē causīs hōc hominum genere mulierēs gaudēre solent impēnsius, utpote ad voluptātem et nūgās nātūrā propēnsiōrēs. Proinde quicquid cum huiusmodī factitārint, etiam sī nōnnumquam sērium nimis, illae tamen iocum ac lūsum interpretantur, ut est ingeniōsus, praesertim ad praetexenda commissa sua, sexus ille. Igitur ut ad fatuōrum fēlīcitātem redeam, multā cum iūcunditāte perāctā vītā, nullō mortis vel metū, vel sēnsū, rēctā in campōs Ēlysiōs dēmigrant, et illīc piās atque otiōsās animās lūsibus suīs dēlectātūrī.

Eāmus nunc, et quemvīs etiam sapientem cum huius mōriōnis sorte cōnferāmus. Finge iam mihi, quod huīc oppōnās exemplar sapientiae, hominem, quī tōtam pueritiam atque adulēscentiam in perdiscendīs disciplīnīs contrīverit, et svāvissimam vītae partem, perpetuīs vigiliīs, cūrīs, sūdōribus perdiderit, nē in reliquā quidem omnī vītā vel tantillum voluptātis dēgūstārit, semper parcus, pauper, trīstis, tetricus, sibi ipsī inīquus ac dūrus, aliīs gravis et invīsus, pallōre, maciē, valētūdine, lippitūdine, cōnfectus seniō cānītiēque multō ante diem contractā, ante diem fugiēns ē vītā. Quamquam quid rēfert, quandō moriātur istīusmodī, quī numquam vīxerit?

Habētis ēgregiam illam sapientis imāginem. At hīc rūrsus obganniunt mihi οἱ ἐκ τῆς στοᾶς βάτραχοι[1]. ‘Nihil’, inquiunt, ‘miserius īnsāniā. Sed īnsīgnis stultitia, vel īnsāniae proxima est, vel ipsa potius īnsānia. Quid enim aliud est īnsānīre quam errāre animō? Sed istī tōtā errant viā[2].’

Age, hunc quoque syllogismum dissipēmus, Mūsīs bene fortūnantibus[3]. Argūtē quidem istī, vērum quemadmodum apud Platōnem docet Sōcratēs, ex ūnā Venere sectā duās, et ex ūnō Cupīdine dissectō duōs faciēns: itidem et istōs dialecticōs decēbat īnsāniam ab īnsāniā distinguere, sī modo ipsī sānī vidērī vellent. Neque enim prōtinus omnis īnsānia calamitōsa est. Aliōquī nōn dīxisset Horātius: An mē lūdit amābilis īnsānia[4]: neque Platō poētārum, vātum, et amantium furōrem inter praecipua vītae bona collocāsset: nec vātēs illa labōrem Aenēae vocāsset īnsānum.

Vērum est duplex īnsāniae genus: alterum, quod ab īnferīs dīrae ultrīcēs submittunt, quotiēs immissīs anguibus, vel ardōrem bellī, vel inexplēbilem aurī sitim, vel dēdecōrōsum ac nefārium amōrem, vel parricīdium, incestum, sacrilēgium, aut aliam id genus pestem aliquam in pectora mortālium invehunt, sīve cum nocentem et cōnscium animum, furiīs ac terriculōrum facibus agunt.

Est alterum huīc longē dissimile, quod vidēlicet ā mē proficīscitur, omnium māximē exoptandum. Id accidit quotiēs iūcundus quīdam mentis error simul et anxiīs illīs cūrīs animum līberat, et multiiuga voluptāte dēlibūtum reddit. Atquī hunc mentis errōrem ceu magnum quoddam deōrum mūnus, ad Atticum scrībēns, optat Cicerō, nīmīrum, quō tantōrum malōrum sēnsū carēre posset. Neque perperam sēnsit Argīvus ille, quī hāctenus īnsāniēbat, ut tōtōs diēs sōlus dēsīderet in theātrō, rīdēns, plaudēns, gaudēns, quod crēderet illīc mīrās agī tragoediās, cum nihil omnīnō agerētur, cum in cēterīs vītae officiīs probē sēsē gereret:

iūcundus amīcīs,
comis in uxōrem, posset quī īgnōscere servīs
et sīgnō laesae nōn īnsānīre lagoenae.[5]

---

1 *Οἱ ἐκ τῆς στοᾶς βάτραχοι* = ranae Stoicae.
2 *Tota errant via:* vide Adag.48.
3 *Musis bene fortunantibus:* vide Adag.2589.
4 *An me ludit amabilis insania:* Hor.Car.3.4.
5 *Iucundus ... insanire lagoenae:* Hor.Ep.2.2.132-134.

Hunc ubi cōgnātōrum opera datīs pharmacīs morbō levāsset, sibīque iam tōtus esset redditus, hunc in modum cum amīcīs expostulāns:

'Pol, mē occīdistis, amīcī,
nōn servāstis', ait, 'cuī sīc extorta voluptās
et dēmptus per vim mentis grātissimus error.'[1]

Et meritō quidem: errābant enim ipsī, atque helleborō magis opus habēbant, quī tam fēlīcem ac iūcundam īnsāniam, ceu malum aliquod, exīstimārent pōtiōnibus expellendam.

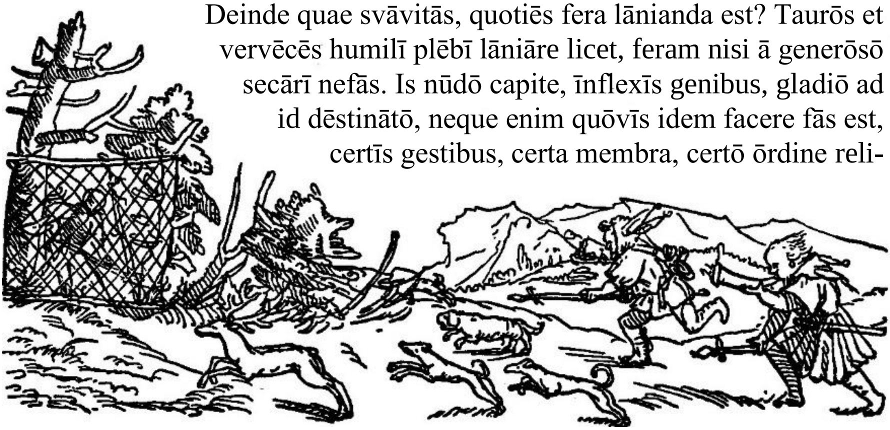
Quamquam illud equidem nōndum statuī, num quīvīs sēnsus, aut mentis error, īnsāniae nōmine sit appellandus. Neque enim sī cuī lippientī mūlus asinus esse videātur: aut sī quis indoctum carmen velutī doctissimum admīrētur, is continuō vidēbitur īnsānīre. Vērum sī quis nōn sēnsū tantum, sed animī iūdiciō fallātur, idque praeter ūsitātum mōrem ac perpetuō, is dēmum īnsāniae cēnsēbitur affīnis esse, velutī sī quis quotiēs asinum audierit rudentem, arbitrētur sēsē mīrōs symphōniacōs audīre, aut sī quis pauperculus, īnfimō locō nātus, Croesum Lȳdōrum rēgem esse sē crēdat. Sed hoc īnsāniae genus, sī quemadmodum ferē sit, vergat ad voluptātem, nōn mediocrem dēlectātiōnem affert tum iīs, quī eō tenentur, tum illīs, quibus est hoc animadversum, nec tamen eōdem īnsāniunt. Nam haec īnsāniae speciēs multō lātius patet, quam vulgus hominum intellegit. Sed vicissim īnsānus īnsānum rīdet, ac mūtuam sibi voluptātem invicem ministrant. Neque rārō fierī vidētis, ut māior īnsānus vehementius rīdeat minōrem.

Vērum hōc quisque fēlīcior, quō plūribus dēsipit modīs, Stultitiā iūdice, modo in eō genere īnsāniae maneat, quod nōbīs est pecūliāre, quod quidem ūsque adeō lātē patet, ut haud sciam, an ex ūniversā mortālium summā quempiam liceat reperīre, quī omnibus hōrīs sapiat[2], quīque nōn aliquō īnsāniae genere teneātur. Quamquam hoc tantum interest, quī cucurbitam cum videt mulierem esse crēdit, huīc īnsānō nōmen pōnunt, proptereā, quod perpaucīs id ūsū veniat. Vērum ubi quis uxōrem suam, quam cum multīs habet commūnem, plūsquam Penelopēn esse dēierat,

[1] *Pol ... gratissimus error*: Hor.Ep.2.2.138-140.
[2] *Qui omnibus horis sapiat*: nemo mortalium omnibus horis sapit: ut in proverbio est (Adag. 1329).

sibīque māiōrem in modum plaudit, fēlīciter errāns, hunc nūllus īnsānum appellat, propthereā, quod passim marītīs hoc accidere videant.

Ad hunc ōrdinem pertinent et istī, quī prae vēnātū ferārum omnia contemnunt, atque incrēdibilem animī voluptātem percipere sē praedicant, quotiēs foedum illum cornuum cantum audierint, quotiēs canum ēiulātūs. Opīnor etiam cum excrēmenta canum odōrantur, illīs cinnamōmum vidērī. Deinde quae svāvitās, quotiēs fera lānianda est? Taurōs et vervēcēs humilī plēbī lāniāre licet, feram nisi ā generōsō secārī nefās. Is nūdō capite, īnflexīs genibus, gladiō ad id dēstinātō, neque enim quōvīs idem facere fās est, certīs gestibus, certa membra, certō ōrdine reli-

giōsē secat. Mīrātur interim perinde ut in rē novā sacrāque, circumstāns tacita turba, quamvīs spectāculum hoc plūs mīliēs vīderit. Porrō, cuī contigerit ā bēluā nōnnihil gūstāre, is vērō exīstimat sibi nōn parum nōbilitātis accēdere. Itaque cum istī assiduā ferārum īnsectātiōne atque ēsū, nihil aliud assequantur, nisi ut ipsī propemodum in ferās dēgenerent, tamen intereā rēgiam vītam agere sē putant.

Et hīs simillimum genus eōrum, quī insatiābilī aedificandī studiō flāgrant, nunc rotunda quadrātīs, nunc quadrāta rotundīs permūtantēs[1]. Neque vērō fīnis ūllus, neque modus, dōnec ad extrēmam redāctīs inopiam, nec ubi habitent, nec quid edant, supersit. Quid tum posteā? Interim annōs quot summā cum voluptāte perēgērunt.

Ad quōs mihi quidem proximē videntur accēdere, quī novīs et arcānīs artibus, rērum speciēs vertere mōliuntur, ac terrā marīque quīntam

[1] *Qudrata rotundis permutantes:* Hor.Ep.1.1.100: mutat quadrata rotundis.

quandam essentiam[1] vēnantur. Hōs adeō lactat mellīta spēs, ut neque labōrum, neque impēnsārum umquam pigeat, mīrōque ingeniō semper aliquid excōgitant, quō sēsē dēnuō fallant, sibīque ipsīs grātam faciant impostūram, dōnec absūmtīs omnibus, nōn sit quō iam fornāculam īnstruant. Nōn dēsinunt tamen iūcunda somniāre somnia, cēterō prō vīribus ad eandem fēlīcitātem animantēs. Cumque iam prōrsus omnī spē dēstituuntur, superest tamen ūna sententia, abundē magnum sōlācium:

In magnīs et voluisse sat est.[2]

Ac tum vītae brevitātem incūsant, ut quae magnitūdinī negōtiī nōn suffēcerit.

Porrō āleātōrēs nōn nihil addubitō, num in nostrum collēgium sint admittendī. Sed tamen stultum omnīnō rīdiculumque spectāculum est, quotiēs vidēmus nōnnūllōs ūsque adeō addictōs, ut simul atque strepitum tālōrum audierint, prōtinus illīs cor saliat palpitetque. Deinde cum semper illiciente vincendī spē omnium facultātum naufragium fēcerint, in āleae scopulum illīsā nāve, nōn paulō formīdābiliōrem Maleā[3], vixque nūdī ēmerserint, quōsvīs potius fraudant quam victōrem, nē scīlicet virī parum gravēs habeantur. Quid cum senēs iam et caecutientēs, vitreīs etiam oculīs lūsitant? Postrēmō, cum iam iūsta chīragra contudit articulōs, vicārium etiam mercēde condūcunt, quī prō sē tālōs in pyrgum[4] mittat. Svāvis quidem rēs, nisi quod hic lūdus plērumque solet in rabiem ēvādere, iamque ad Furiās, nōn ad mē pertinēre.

Cēterum illud hominum genus haud dubiē tōtum est nostrae farīnae[5], quī mīrāculīs ac prōdigiōsīs gaudent mendāciīs, vel audiendīs vel narrandīs.

---

[1] *Quinta essentia* elementum est quintum, sive aether, quod Aristoteles addidit ceteris (aeri, igni, terrae, aquae), ex quibus mundi universitas constare credebatur.

[2] *In magnis et voluisse sat est:* Prop.2.10.6.

[3] *Malea* promunturium est in extrema Laconiae parte Peleponnesiaca situm, nautis periculossimum. Cf. Adag.1346.

[4] *Pyrgus* est genus vasis cavitate sessili, quo coniecti tali agitantur, antequam in alveolum emittantur; ita dictus a turriculae figura (πύργος = turris).

[5] *Nostrae farinae,* i.e. nostri generis; cf. Adag.2444.

Nec ūlla satietās tālium fābulārum, cum portentōsa quaedam, dē spectrīs, dē lemuribus, dē larvīs, dē īnferīs, dē id genus mīlibus mīrāculōrum commemorantur: quae quō longius absunt ā vērō, hōc et crēduntur lubentius et iūcundiōre prūrītū tītillant aurēs. Atque haec quidem nōn modo ad levandum horārum taedium mīrē condūcunt, vērum etiam ad quaestum pertinent, praecipuē sacrificīs et cōntiōnātōribus. Hīs rūrsum affīnēs sunt iī, quī sibi stultam quidem, sed tamen iūcundam persvāsiōnem induērunt, futūrum, ut sī līgneum, aut pictum aliquem Polyphēmum Chrīstophorum aspexerint, eō diē nōn sint peritūrī, aut quī sculptam Barbaram praescrīptīs verbīs salūtārit, sit incolumis ē proeliō reditūrus, aut sī quis Erasmum[1] certīs diēbus, certīs cēreolīs, certīsque preculīs convēnerit, brevī sit dīves ēvāsūrus. Iam vērō Georgium etiam Herculem invēnērunt, quemadmodum et Hippolytum[2] alterum. Huius equum phalerīs ac bullīs religiōsissimē adōrnātum tantum nōn adōrant ac subinde novō quōpiam mūnusculō dēmerentur; per huius aeream galeam dēierāre plānē rēgium habētur.

Nam quid dīcam dē iīs, quī sibi fictīs scelerum condōnātiōnibus, svāvissimē blandiuntur, ac pūrgātōriī spatia velutī clepsydrīs mētiuntur, saecula, annōs, mēnsēs, diēs, hōrās, tamquam ē tabulā mathēmaticā, citrā ūllum errōrem dīmētientēs. Aut dē iīs, quī magicīs quibusdam notulīs ac preculīs, quās pius aliquis impostor vel animī causā, vel ad quaestum excōgitāvit, frētī nihil sibi nōn pollicentur, opēs, honōrēs, voluptātēs, saturitātēs, valētūdinem perpetuō prosperam, vītam longaevam, senectam vīridem, dēnique proximum Chrīstō apud superōs consessum, quem tamen nōlint, nisi admodum sērō contingere, hoc est, cum huius vītae voluptātēs, invītōs

[1] Sanctus *Erasmus* Formianus (*Elmo di Formia* ca.240-303) episcopus fuit Italus, qui, lumine subito quasi igne extremis in malis antemnisque apparente, a nautis advocatur defensor.
[2] Sanctus *Hippolytus* Romanus (ca.170-235), antipapa et martyr: iussu Vespasiani, Christianorum persecutoris, corpus eius vi equorum dilaceratum est, quasi heroico tempore Hippolytus fabulosus alter.

eōs ac mordicus retinentēs, tamen dēseruerint, tum succēdant illae caelitum dēliciae. Hīc mihi puta negōtiātor aliquis, aut mīles, aut iūdex, abiectō ex tot rapīnīs ūnicō nummulō, ūniversam vītae Lernam[1] semel expūrgātam putat, totque periūria, tot libīdinēs, tot ēbrietātēs, tot rīxās, tot caedēs, tot impostūrās, tot perfidiās, tot prōditiōnēs exīstimat velut ex pactō redimī, et ita redimī, ut iam liceat ad novum scelerum orbem dē integrō revertī.

Quid autem stultius iīs, immō, quid fēlīcius, quī septem illīs sacrōrum psalmōrum versiculīs cottīdiē recitātīs, plūs quam summam fēlīcitātem sibi prōmittunt? Atque hōs magicōs versiculōs daemōn quispiam, facētus quidem ille, sed fūtilis magis quam callidus, dīvō Bernardō[2] crēditur indicāsse, sed arte circumventus miser[3]. Et haec tam stulta, ut mē ipsam propemodum pudeat, tamen approbantur, idque nōn ā vulgō modo, vērum etiam ā religiōnis professōribus.

Quid iam, nōnne eōdem ferē pertinet, cum singulae regiōnēs suum aliquem pecūliārem vindicant dīvum: cumque in singulōs singula quaedam partiuntur, singulīs suōs quōsdam cultūrae rītūs attribuunt, ut in dentium cruciātū succurrat, ille parturientibus dexter adsit, alius rem fūrtō sublātam restituat: hic in naufragiō prosper affulgeat, ille gregem tueātur: atque item dē cēterīs. Nam omnia percēnsēre longissimum fuerit. Sunt, quī singulī plūribus in rēbus valeant, praecipuē deipara Virgō, cuī vulgus hominum plūs prope tribuit quam Fīliō.

Vērum ab hīs dīvīs quid tandem petunt hominēs, nisi quod ad stultitiam attinet? Agedum, inter tot anathēmata[4], quibus templōrum quōrundam

[1] *Lernam,* quae nomen paludi fuit, in quo Hydra vixit, serpens novem capitibus praedita, Archivis pestilentissima, unde dictur 'Lerna malorum'. Cf. Adag.227.
[2] Sanctus *Bernardus* Claraevallensis (*Bernard de Clairveaux* 1090-1153).
[3] *Circumventus miser*: narraverat diabolus quondam Bernardo septem se ex libro Psalmorum versiculos novisse adeo divinos, quos ut qui cottidie dixerit, in caelum certe reciperetur. Cum versus prodere noluisset ipsos, Bernardus id nihili referre respondit, quod cottidie psalmos diceret totos. Diabolus eos tum relevavit, ne alioqui plus apud Deum gratiae iniret Bernardus.
[4] *Anathemata* i.e. donaria in parietibus templorum suspensa.

parietēs omnēs, ac testūdinem ipsam refertam cōnspicitis, vīdistisne umquam, quī stultitiam effūgerit, quī vel pilō sit factus sapientior? Alius ēnātāvit incolumis. Alius ab hoste perfossus vīxit. Alius ē proeliō, pūgnantibus cēterīs, nōn minus fēlīciter quam fortiter aufūgit. Alius in crucem subāctus, favōre dīvī cuiuspiam fūribus amīcī, dēcidit, ut nōnnūllōs etiam male dīvitiīs onustōs pergeret exonerāre. Alius perfrāctō carcere fūgit. Alius īrātō medicō[1] ā febre revaluit. Aliī pōtum venēnum alvō solūtā, remediō, nōn exitiō fuit, idque nōn admodum laetā uxōre, quae operam et impēnsam lūserit. Alius ēversō plaustrō, equōs incolumēs domum abēgit. Alius oppressus ruīnā vīxit. Alius ā marītō dēprehēnsus ēlūsit. Nūllus prō dēpulsā stultitiā grātias agit. Adeō svāvis quaedam rēs est nihil sapere, ut omnia potius dēprecentur mortālēs quam Mōriam. Sed quid ego hoc superstitiōnum pelagus ingredior?

> Nōn mihi sī linguae centum sint, ōraque centum,
> Ferrea vōx[2], omnēs fatuōrum ēvolvere fōrmās,
> Omnia stultitiae percurrere nōmina possim.

Ūsque adeō omnis omnium Chrīstiānōrum vīta istīusmodī dēlīrātiōnibus undique scatet: quās ipsās tamen sacrificī nōn gravātim et admittunt et alunt, nōn īgnārī quantum hinc lucellī soleat accrēscere. Inter haec, sī quis odiōsus sapiēns exoriātur, succinatque id, quod rēs est: ‘Nōn male perībis, sī bene vīxeris: peccāta redimis, sī nummulō addideris odium malefactōrum, tum lacrimās, vigiliās, precātiōnēs, iēiūnia, ac tōtam vītae ratiōnem commūtāris. Dīvus hic tibi favēbit, sī vītam illīus aemulāberis.’ Haec, inquam, atque id genus alia, sī sapiēns ille obganniat, vidē ā quantā fēlīcitāte repente mortālium animōs in quem tumultum retraxerit.

Ad hoc collēgium pertinent, quī vīvī, quā fūneris pompā velint efferrī, tam dīligenter statuunt, ut nōminātim etiam

[1] *Irato medico:* utpote qui morbum quaestui haberet.
[2] *Non ... ferrea vox:* Verg.Georg.2.43-44.

praescrībant, quot taedās, quot pullātōs, quot cantōrēs, quot lūctūs histriōnēs velint adesse perinde, quasi futūrum sit, ut aliquis huius spectāculī sēnsūs ad ipsōs sit reditūrus, aut ut pudēscant dēfūnctī, nisi cadāver magnificē dēfodiātur, haud aliō studiō quam, sī aedīlēs creātī, lūdōs aut epulum ēdere studeant.

Equidem tametsī properō, tamen haud possum istōs silentiō praetercurrere, quī, cum nihil ab īnfimō cerdōne differant, tamen inānī nōbilitātis titulō, mīrum quam sibi blandiuntur. Alius ad Aenēam, alius ad Brūtum, alius ad Arctūrum[1] genus suum refert. Ostendunt undique sculptās et pictās māiōrum imāginēs. Numerant proavōs atque atavōs, et antīqua cōgnōmina commemorant, cum ipsī nōn multum absint ā mūtā statuā, paene iīs ipsīs, quae ostentant sīgnīs, dēteriōrēs. Et tamen hāc tam svāvī Philautiā fēlīcem prōrsum vītam agunt. Neque dēsunt aequē stultī, quī hoc bēluārum genus perinde ut deōs suspiciunt.

Sed quid ego dē ūnō aut alterō genere loquor, quasi vērō nōn passim haec Philautia plūrimōs ubīque mīrīs modīs fēlīcissimōs efficiat? Cum hic quāvīs sīmiā dēfōrmior, sibi plānē Nīreus vidētur. Alius simulatque trēs līneās circinō dūxerit, prōrsum Euclidem sēsē putat: hic ὄνος πρὸς λύραν[2], et quō dēterius, nec ille sonat, quō mordētur gallīna marītō[3], tamen alterum Hermogenem[4] esse sē crēdit.

Est autem illud longē svāvissimum īnsāniae genus, quō nōnnūllī, quidquid ūllī suōrum dōtis adest, eō nōn aliter atque suō glōriantur. Quālis erat ille bis beātus apud Senecam dīves, quī narrātūrus historiolam quampiam, servōs ad manum habēbat, quī nōmina suggererent, nōn dubitātūrus, vel in pugilum certāmen dēscendere, homō aliōquī adeō imbecillus, ut vix vīveret, hāc rē frētus, quod multōs habēret domī servōs ēgregiē rōbustōs.

Porrō dē artium professōribus, quid attinet commemorāre? Quandō

---

1 *Arcturus* stella nunc constellationis Bootis in caelo in septentriones verso, heroicis vero temporibus Icarius fuit rex Atheniensium fabulosus.
2 *Ὄνος πρὸς λύραν* = asinus ad lyram, i.e. ineptus. Cf. p. 27 annot. 1.
3 *Quo mordetur gallina marito:* Iuv.3.91.
4 *Hermogenes,* quem summum cantorem vocat Horatius in Sat.1.3.129-130.

pecūliāris est hōrum omnium Philautia, adeō ut reperiās citius, quī velit agellō paternō, quam ingeniō cēdere[1]. Vērum praecipuē histriōnum, cantōrum, ōrātōrum, ac poētārum, quōrum quō quisque est indoctior, hōc sibi placet īnsolentius, hōc sēsē magis iactat, ac dīlātat. Et inveniunt similēs labra lactūcās[2], immō, quō quicquam est ineptius, hōc plūrēs admīrātōrēs nancīscitur, ut pessima quaeque semper plūrimīs arrīdent, proptereā, quod māxima pars hominum, ut dīximus, Stultitiae obnoxia est. Proinde, sī quis est imperītior, et sibi ipsī multō iūcundior est, et plūribus admīrātiōnī, quid est, quod is vēram ērudītiōnem mālit, prīmum magnō cōnstitūram, deinde redditūram et pūtidiōrem et timidiōrem, postrēmō multō pauciōribus placitūram?

Iam vērō videō nātūram, ut singulīs mortālibus suam, ita singulīs nātiōnibus, ac paene cīvitātibus commūnem quandam īnsēvisse philautiam, atque hinc fierī, ut Britannī praeter alia, fōrmam, mūsicam, et lautas mēnsās

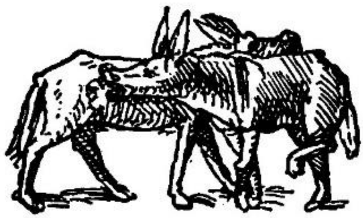
propriē sibi vindicent: Scōtī nōbilitāte et rēgiae affīnitātis titulō, neque nōn dialecticīs argūtiīs sibi blandiantur; Gallī mōrum cīvīlitātem sibi sūmant; Parisiēnsēs theologicae scientiae laudem, omnibus prope submōtīs, sibi pecūliāriter arrogent; Italī bonās litterās et ēloquentiam asserant, atque hōc nōmine sibi svāvissimē blandiantur omnēs, quod sōlī mortālium barbarī nōn sint. Quō quidem in genere fēlīcitātis Rōmānī prīmās tenent, ac veterem illam Rōmam adhūc iūcundissimē somniant; Venetī nōbilitātis opīniōne sunt fēlīcēs; Graecī, tamquam disciplīnārum auctōrēs, veteribus illīs laudātōrum hērōum titulīs sēsē venditant; Turcae tōtaque illa vērē barbarōrum colluviēs etiam religiōnis laudem sibi vindicat, Chrīstiānōs perinde ut superstitiōsōs irrīdēns. At multō etiam svāvius Iūdaeī etiam dum Messīam suum cōnstanter

[1] *Ingenio cedere:* Mart.8.18.10.

[2] I.e. sui similes suos amatores sibi aptos inveniunt, ut est in proverbio, docente *similes* habere *labra lactucas*, vel etiam ut pares vetere proverbio cum paribus facillime congregantur. Vide Adag.971, quo res fusius explanatur.

exspectant, ac Mōsēn suum hodiēque mordicus tenent[1]; Hispānī bellicam glōriam nūllī concēdunt; Germānī corporum prōcēritāte et magīae cōgnitiōne sibi placent.

Ac nē singula persequar, vidētis, opīnor, quantum ubīque voluptātis pariat singulīs et ūniversīs mortālibus philautia, cuī prope pār est Assentātiō soror. Nihil enim aliud philautia quam, cum quis ipse sibi palpātur. Idem sī alterī faciās, κολακία[2] fuerit. At hodiē rēs quaedam īnfāmis est adūlātiō, sed apud eōs, quī rērum vocābulīs magis quam rēbus ipsīs commoventur. Exīstimant cum adūlātiōne fidem male cohaerēre: quod multō secus sēsē habēre vel brūtōrum animantium exemplīs poterant admonērī. Quid enim cane adūlantius? At rūrsum quid fidēlius? Quid sciūrō blandius? At hōc quid est hominī magis amīcum? Nisi forte vel asperī leōnēs vel immītēs tigrēs vel irrītābilēs pardī magis ad vītam hominum condūcere videntur. Quamquam est omnīnō perniciōsa quaedam adūlātiō, quā nōnnūllī perfidiōsī et irrīsōrēs miserōs in perniciem adigunt. Vērum haec mea ab ingeniī benīgnitāte candōreque quōdam proficīscitur, multōque virtūtī vīcīnior est quam ea, quā huīc oppōnitur, asperitās, ac mōrōsitās inconcinna, ut ait Horātius[3] gravisque. Haec dēiectiōrēs animōs ērigit, dēmulcet trīstēs, exstimulat languentēs, expergēfacit stupidōs, aegrōtōs levat, ferōcēs mollit, amōrēs conciliat, conciliātōs retinet. Pueritiam ad capēscenda studia litterārum allicit, senēs exhilarat, prīncipēs citrā offēnsam sub imāgine laudis et admonet et docet. In summā facit, ut quisque sibi ipse sit iūcundior et cārior, quae quidem fēlīcitātis pars est vel praecipua. Quid autem officiōsius, quam cum mūtuum mūlī scabunt[4]?

Ut nē dīcam interim hanc esse magnam illīus laudātae ēloquentiae partem, māiōrem medicīnae, māximam poēticae. Dēnique esse tōtīus hūmānae cōnsuētūdinis mel et condīmentum.

[1] *Mordicus tenent:* ut est in Adag.322.
[2] *Κολακία* = adulatio; blanditia.
[3] *Inconcinna gravisque:* Hor.Ep.1.18.6.
[4] *Mutuum muli scabunt:* de hac re in Adag.696 agitur.

‘Sed fallī’, inquiunt, ‘miserum est.’ Immō, nōn fallī miserrimum. Nimium enim dēsipiunt, quī in rēbus ipsīs fēlīcitātem hominis sitam esse exīstimant. Ex opīniōnibus ea pendet: nam rērum hūmānārum tanta est obscūritās varietāsque, ut nihil dīlūcide scīrī possit, quemadmodum rēctē dictum est ab Acadēmicīs meīs, inter philosophōs quam minimum īnsolentibus. Aut sī quid scīrī potest, id nōn rārō officit etiam vītae iūcunditātī. Postrēmō sīc sculptus est hominis animus, ut longē magis fūcīs quam vērīs capiātur, cuius reī sī quis experīmentum expositum et obvium quaerat, cōntiōnēs ac templa petat, in quibus sī quid sērium narrātur, dormitant, ōscitant, nauseant omnēs. Quod sī clāmātor ille (lāpsa sum, dēclāmātor dīcere volēbam) ita ut saepe faciunt, anīlem aliquam fābellam exōrdiātur, expergīscuntur, ēriguntur, inhiant omnēs. Item sī quis sit dīvus fābulōsior et poēticus, quod sī exemplum requīris, finge huius generis Georgium aut Chrīstophorum, aut Barbaram, vidēbitis hunc longē religiōsius colī quam Petrum aut Paulum aut ipsum etiam Chrīstum. Vērum haec nōn huius sunt locī.

Iam quantō minōris cōnstat haec fēlīcitātis accessiō? Quandōquidem rēs ipsās aliquotiēs magnō negōtiō parēs oportet, vel levissimās, utī grammaticēn. At opīniō facillimē sūmitur, quae tamen tantundem aut amplius etiam ad fēlīcitātem condūcat. Age, sī quis putribus vescātur salsāmentīs, quōrum alius nec odōrem ferre possit, et tamen huīc ambrōsiam sapiant, quaesō, quid interest ad fēlīcitātem? Contrā, sī acipēnser[1] alicuī nauseam sapiat, quid referet ad vītae beātitūdinem?

Sī cuī sit uxor ēgregiē dēfōrmis, quae tamen marītō vel cum ipsā Venere certāre posse videātur, nōnne perinde fuerit, ac sī vērē fōrmōsa foret? Sī quis tabulam miniō lutōque male oblitam, suspectet, ac dēmīrētur persvāsum habēns, Apellis aut Zeusidis esse pictūram, nōnne fēlīcior

[1] *Acipenser* piscis erat nobilissimus apud antiquos, magnoque in pretio et honore habitus; his autem temporibus eius ova maxime laudantur.

etiam fuerit eō, quī eōrum artificum manum magnō ēmerit, fortassis minus ex eō spectāculō voluptātis perceptūrus?

Nōvī ego quendam meī nōminis[1], quī novae nuptae gemmās aliquot adulterīnās dōnō dedit, persvādēns, ut erat facundus nūgātor, eās nōn modo vērās ac nātīvās esse, vērum etiam singulārī atque inaestimābilī pretiō. Quaesō, quid intererat puellae, cum vitrō nōn minus iūcunde pāsceret et oculōs et animum, nūgās perinde ut eximium aliquem thēsaurum, conditās apud sēsē servāret? Marītus interim et sūmptum effugiēbat, et uxōris errōre fruēbātur, nec eam tamen sibi minus habēbat dēvīnctam, quam sī magnō empta dōnāsset.

Num quid interesse cēnsētis inter eōs, quī in specū illō Platōnicō[2] variārum rērum umbrās ac simulācra dēmīrantur, modo nihil dēsīderent, neque minus sibi placeant: et sapientem illum, quī specum ēgressus, vērās rēs aspicit. Quod sī Mycillō Lūciānicō[3] dīves illud et aureum somnium perpetuō somniāre licuisset, nihil erat, cūr aliam optāret fēlīcitātem. Aut nihil igitur interest, aut sī quid interest, potior etiam stultōrum condiciō. Prīmum quod iīs sua fēlīcitās minimō cōnstat, id est sōla persvāsiuncula. Deinde, quod eā fruuntur cum plūrimīs commūniter.

Porrō nūllīus bonī iūcunda sine sociō possessiō. Quis enim nescit quanta sapientum paucitās, sī modo quisquam inveniātur? Quamquam ex tot saeculīs Graecī septem omnīnō numerant, quōs mehercle, sī quis accūrātius excutiat, dispeream, sī vel sēmisapientem inveniet, immō, sī vel trientem virī sapientis. Proinde, cum inter multās Bacchī laudēs, illud habeātur, ut est prīmārium, quod animī cūrās ēluat, idque ad exiguum modo tempus: nam simul atque vīllum ēdormieris, prōtinus albīs, ut aiunt, quadrīgīs[4] recurrunt animī molestiae: quantō meum beneficium cum plēnius, tum praesentius, quae perpetuā quādam ēbrietāte, mentem gaudiīs, dēliciīs, tripudiīs, expleō, idque nūllō negōtiō? Neque quemquam omnīnō mortālem meī mūneris expertem esse sinō, cum reliquae nūminum dōtēs aliae ad aliōs

[1] Putabat Listrius loqui Stultitiam de Moro quodam, qui tunc temporis puellam sponsam hac arte deluserit.
[2] De *specu Platonico:* PlatoRep.7.514a-520a.
[3] *Mycillo Lucianico:* in Luciani dialogo cum gallo Mycillus sutor divitem somniavit se esse factum. Cf. p. 37 annot. 1.
[4] *Albis quadrigis* = quadrigis incitatis. Vide sub Adag.321 de equis albis.

perveniant. Nōn ubīvīs nāscitur generōsum et lēne merum, quod cūrās abigat, quod cum spē dīvite manet[1]. Paucīs contigit fōrmae grātia, Veneris mūnus, pauciōribus ēloquentia, Mercuriī dōnum. Nōn ita multīs obtigērunt opēs, dextrō Hercule[2]. Imperium nōn cuīvīs concēdit Iuppiter Homēricus. Saepenumerō Māvors neutrīs favet cōpiīs. Complūrēs ab Apollinis tripode[3] trīstēs discēdunt. Saepe fulminat Sāturnius[4]. Phoebus aliquandō iaculīs pestem immittit. Neptūnus plūrēs exstinguit quam servat. Ut interim Vēiovēs[5] istōs Plūtōnēs, Atās, Poenās, Febrēs, atque id genus, nōn deōs, sed carnificēs nōn[6] commemorem. Ego sum ūna illa stultitia, quae omnēs ex aequō tam parātā beneficentiā complector.

Nec vōta moror, nec īrāscor exposcēns piāmina, sī quid caerimōniārum fuerit praetermissum. Nec caelum terrae misceō[7], sī quis reliquīs invītātīs diīs, mē domī relinquat, nec admittat ad nīdōrem illum victimārum. Nam cēterōrum deōrum tanta in hīs est mōrōsitās, ut prope māius sit operae pretium, atque adeō tūtius, illōs neglegere quam colere. Quemadmodum sunt et hominēs nōnnūllī, tam difficilēs, et ad laedendum irrītābilēs, ut praestiterit eōs prōrsum aliēnissimōs habēre quam familiārēs.

‘At nēmō’, inquiunt, ‘Stultitiae sacrificat, neque templum statuit.’ Equidem dēmīror, ut dīxī, nōnnihil hanc ingrātitūdinem. Vērum hoc quoque prō meā facilitāte bonī cōnsulō: quamquam nē haec quidem dēsīderāre possim. Quid enim est, cūr tūsculum aut molam aut hircum aut suem requīram, cum mihi mortālēs omnēs ubīque gentium eum cultum persolvant, quī vel ā theologīs māximē probārī solet? Nisi forte Diānae dēbeam

[1] *Generosum et lene* requiro, *quod curas abigat, quod cum spe divite manet:* Hor.Ep.1.15.9.
[2] *Dextro* vel amico *Hercule:* vide Adag.73.
[3] *Ab Apollinis tripode:* i.e. ab oraculo Delphico.
[4] *Saturnius:* i.e. Iuppiter.
[5] *Veiovis* deus fuit Sabinus, a Tito Tatio deis Romanis inductus, cuius tempum in Capitolio inter duos lucos prope asylum situm erat.
[6] *Non:* in aliis editionibus deest ‘non’.
[7] *Caelum terrae misceo:* cf. Adag.281 de mari cum caelo miscendo.

invidēre, quod illī hūmānō sanguine litātur[1]. Ego mē tum religiōsissimē colī putō, cum passim, ut faciunt omnēs, animō complectuntur, mōribus exprimunt, vītā repraesentant. Quī quidem dīvōrum cultus nec apud Chrīstiānōs admodum frequēns est. Quanta turba eōrum, deiparae Virginī cēreolum affīgunt, idque in merīdiē, cum nihil est opus? Rūrsum quam paucī, quī eandem vītae castīmōniā, modestiā, caelestium rērum amōre studeant aemulārī? Nam is dēmum vērus est cultus longēque caelitibus grātissimus.

Praetereā, cūr templum dēsīderem, cum orbis hic ūniversus templum mihi sit, nī fallor, pulcherrimum? Neque vērō dēsunt mystae, nisi ubi dēsunt hominēs. Nec iam ūsque adeō stulta sum, ut saxeās ac colōribus fūcātās imāginēs requīram, quae cultuī nostrō nōnnumquam officiunt, cum ā stupidīs et pinguibus istīs, sīgna prō dīvīs ipsīs adōrantur. Nōbīs interim ūsū venit, quod solet iīs, quī ā vicāriīs suīs extrūduntur.

Mihi tot statuās ērēctās putō, quot sunt mortālēs, vīvam meī imāginem prae sē ferentēs, etiam sī nōlint. Itaque nihil est, quod reliquīs diīs invideam, sī aliīs in angulīs terrārum aliī colantur idque statīs diēbus: quemadmodum Rhodī Phoebus, in Cyprō Venus, Argīs Iūnō, Athēnīs Minerva, in Olympō Iuppiter, Tarentī Neptūnus, Lampsacī Priāpus, modo mihi commūniter orbis omnis longē potiōrēs victimās assiduē praebeat.

Atque sī cuī videor haec audācius quam vērius dīcere, agedum, paulisper ipsās hominum vītās īnspiciāmus, quō palam fīat, et quantum mihi dēbeant, et quantī mē faciant māximī pariter ac minimī. At nōn quōrumlibet vītam recēnsēbimus, nam id quidem perlongum, vērum īnsīgnium tantum, unde reliquōs facile sit aestimāre. Quid enim attinet dē vulgō plēbēculāque commemorāre, quae citrā contrōversiam tōta mea est? Tot enim undique stultitiae fōrmīs abundat, tot indiēs novās comminīscitur, ut nec

[1] *Quod illi humano sanguine litatur*: apud Scythas Dianae Tauricae humano sanguine litabatur. In Latio quoque, ut scripsit Strabo (Geogr.5.3.12), templum Dianae Tauricae fuit, Dianium dictum, non procul ab Alba, in quo humanis hostiis litabatur Dianae.

mīlle Dēmocritī ad tantōs rīsūs suffēcerint: quamquam illīs ipsīs Dēmocritīs rūrsum aliō Dēmocritō foret opus.

Quīn etiam incrēdibile sit dictū, quōs rīsūs, quōs lūdōs, quās dēliciās, homunculī cottīdiē praebeant superīs. Nam hī quidem hōrās illās sōbriās, et antemerīdiānās iūrgiōsīs cōnsultātiōnibus ac vōtīs audiendīs impartiunt. Cēterum, ubi iam nectare madent, neque lubet quidquam sērium agere, tum quā parte caelum quam māximē prōminet, ibi cōnsident ac prōnīs frontibus, quid agitent hominēs speculantur. Nec est aliud spectāculum illīs svāvius? Deum immortālem, quod theātrum est illud quam varius stultōrum tumultus? Nam ipsa nōnnumquam in deōrum poēticārum ōrdinibus cōnsidēre soleō.

Hic dēperit mulierculam, et quō minus adamātur, hōc amat impotentius. Ille dōtem dūcit, nōn uxōrem. Ille spōnsam suam prōstituit. Alius zēlotypus velut Argus observat. Hic in lūctū, papae[1], quam stulta dīcit facitque? Conductīs etiam velut histriōnibus, quī lūctūs fābulam peragant. Ille flet ad novercae tumulum.[2] Hic quicquid undecumque potest corrādere, id tōtum ventriculō dōnat, paulō post fortiter ēsurītūrus. Hic somnō et ōtiō nihil putat fēlīcius. Sunt, quī aliēnīs obeundīs negōtiīs sēdulō tumultuantur, sua neglegunt. Est, quī versūrīs atque aere aliēnō dīvitem sē esse putat, mox dēcoctūrus. Alius nihil arbitrātur fēlīcius quam, sī ipse pauper hērēdem locuplētet. Hic ob exiguum, idque incertum lucellum, per omnia maria volitat, undīs ac ventīs vītam committēns, nūllā pecūniā reparābilem. Ille māvult bellō dīvitiās quaerere, quam tūtum ōtium exigere domī. Sunt, quī captandīs orbīs senibus putant quam commodissimē ad opēs pervenīrī. Neque dēsunt, quī idem mālint deamandīs beātīs aniculīs aucupāre.

Quōrum utrīque tum dēmum ēgregiam dē sē voluptātem diīs spectātōribus praebent, cum ab iīs ipsīs, quōs captant, arte dēlūduntur. Est omnium stultissimum ac sordidissimum negōtiātōrum genus, quippe quī

[1] *Papae:* cf. p. 23 annot. 1.
[2] *Flet ad novercae tumulum:* proverbium dictum in eos, qui facie simulant dolorem, re autem vera gaudent. Cf. Adag.810.

rem omnium sordidissimam tractent, idque sordidissimīs ratiōnibus, quī cum passim mentiantur, pēierent, fūrentur, fraudent, impōnant, tamen omnium prīmōs sēsē faciunt, proptereā, quod digitōs habeant aurō revīnctōs. Nec dēsunt adūlātōrēs frāterculī, quī mīrentur istōs, ac venerābilēs palam appellent, nīmīrum, ut ad ipsōs aliqua male partōrum portiuncula redeat. Alibī videās Pȳthagoricōs quōsdam, quibus ūsque adeō omnia videntur esse commūnia, ut quicquid usquam incūstōdītum nactī fuerint, id velut hērēditāte obvēnerit, aequō animō tollant. Sunt, quī vōtīs tantum dīvitēs sunt, et iūcunda quaedam sibi fingunt somnia, idque ad fēlīcitātem satis esse putant. Nōnnūllī forīs dīvitēs habērī gaudent, domī gnāviter ēsuriunt. Hic festīnat quidquid habet prōfundere, ille per fās nefāsque congerit. Hic candidātus ambit populārēs honōrēs, ille ad focum sēmet oblectat. Bona pars lītēs numquam fīniendās agitat, et hinc atque hinc certātim contendunt, ut prōrogātōrem iūdicem, et collūsōrem dītent advocātum. Hic rēbus novandīs studet, ille magnum quiddam mōlītur. Est, quī Hierosolymam, Rōmam aut dīvum Iacobum adeat, ubi nihil est illī negōtiī, domī relictīs cum uxōre līberīs. In summā, sī mortālium innumerābilēs tumultūs ē lūnā, quemadmodum Menippus[1] ōlim, dēspiciās, putēs tē muscārum, aut culicum vidēre turbam inter sē rīxantium, bellantium, īnsidiantium, rapientium, lūdentium, lascīvientium, nāscentium, cadentium, morientium. Neque satis crēdī potest, quōs mōtūs, quās tragoediās ciat tantulum animalculum, tamque mox peritūrum. Nam aliquotiēs vel levis bellī seu pestilentiae procella multa simul mīlia rapit ac dissipat.

Sed ipsa stultissima sim, plānēque dīgna, quam multīs cachinnīs rīdeat Dēmocritus, sī pergam populārium stultitiārum, et īnsāniārum fōrmās ēnumerāre. Ad eōs accingar, quī sapientiae speciem inter mortālēs

[1] *Quaemadmodum Menippus:* Exstat Luciani dialogus ‘Icaromenippus’, ab Erasmo ipso in Latinum conversus, in quo Menippus, philosopus cynicus, qui tertio saeculo a.Chr. fuit, in luna sedens comtemplatur mortalium vitam.

tenent, et aureum illum rāmum[1], ut aiunt, aucupantur, inter quōs grammaticī prīmās tenent, genus hominum profectō, quō nihil calamitōsius, nihil afflīctius, nihil aequē diīs invīsum foret, nisi ego miserrimae professiōnis incommoda dulcī quōdam īnsāniae genere mītigārem. Neque enim πέντε κατάραις[2], id est quīnque tantum dīrīs obnoxiī sunt istī, quemadmodum indicat epigramma Graecum[3], vērum sescentīs, ut quī semper famēlicī, sordidīque in lūdīs illīs suīs, in lūdīs dīxī, immō, in φροντιστηρίοις[4], vel pistrīnīs potius, ac carnificīnīs inter puerōrum gregēs, cōnsenēsant labōribus, obsurdēscant clāmōribus, fētōre paedōreque contābēscant, tamen meō beneficiō fit, ut sibi prīmī mortālium esse videantur. Adeō sibi placent, dum pavidam turbam minācī vultū vōceque territant, dum ferulīs, virgīs, lōrīsque cōnscindunt miserōs, dumque modīs omnibus suō arbitrātū saeviunt, asinum illum Cūmānum[5] imitantēs. Interim sordēs illae, merae munditiae videntur, paedor amāracinum olet, miserrima illa servitūs rēgnum esse putātur, ut tyrannidem suam nōlint cum Phalaridis aut Dionȳsiī imperiō commūtāre. Sed longē etiam fēlīciōrēs sunt, novā quādam doctrīnae per svāsiōne. Sīquidem cum plērīque mera dēlīrāmenta puerīs inculcent, tamen, diī bonī, quem nōn illī Palaemōnem[6],

[1] *Aureum illum ramum* (Verg.Aen.6.137), qui pio Aeneae erat petendus.
[2] *Πέντε κατάραις* = quinque exsecrationibus.
[3] *Epigramma Graecum:* πῶς οὖν γραμματικὸς δύναται μετὰ πέντε κατάρας | καὶ πέντε πτώσεις μὴ μέγα πένθος ἔχειν; i.e. quonam modo post quinque exsecrationes et quinque casus grammaticus nisi miser esse potest? (Palladas Alexandrinus in Pal.Anthol.9.173).
[4] *Φροντιστηρίοις* = locis cogitandi, sive auditoriis, ut in Socratis schola dicitur: ψυχῶν σοφῶν τοῦτ᾽ ἐστὶ φροντιστήριον, i.e. hic est mentium sagacum locus cogitandi (Aristoph. Nub.94).
[5] *Asinus ille Cumanus* repertam leonis pellem corpore adaptarat suo, sicque personatus Cumanis metus iniciebat crebros, donec ex aurium prominentium indicio quidam tandem sensit eum asinum esse, quamobrem Cumani omnium hominum habebantur stultissimi. Cf. Adag.612.
[6] Q. Remmius *Palaemon* primo saeculo grammaticus fuit Latinus.

quem nōn Dōnātum[1] prae sē contemnunt? Idque nescio quibus praestīgiīs mīrē efficiunt, ut stultīs māterculīs et idiōtīs patribus tālēs videantur, quālēs ipsī sē faciunt.

Iam adde et hoc voluptātis genus, quotiēs istōrum aliquis Anchīsae mātrem, aut vōculam vulgō incōgnitam, in putrī quāpiam chartā dēprehenderit, puta būsequam, bovīnātōrem aut manticulātōrem, aut sī quis vetustī saxī fragmentum, mūtilīs notātum litterīs, alicubī effōderit, ō Iuppiter, quae tum exsultātiō, quī triumphī, quae encōmia, perinde quasi vel Āfricam dēvīcerint, vel Babylōnās cēperint. Quid autem cum frīgidissimōs et īnsulsissimōs versiculōs suōs passim ostentant, neque dēsunt quī mīrentur, iam plānē Marōnis animam in suum pectus dēmigrāsse crēdunt. At nihil omnium svāvius quam cum ipsī inter sēsē mūtuā tāliōne laudant ac mīrantur, vicissimque scabunt. Quod sī quis alius verbulō lāpsus sit, idque forte fortūnā hic oculātior dēprehenderit, Ἡράκλεις[2], quae prōtinus tragoediae, quae dīgladiātiōnēs[3], quae convīcia, quae invectīvae? Male propitiōs habeam omnēs grammaticōs, sī quid mentior.

Nōvī quemdam πολυτεχνότατον[4], Graecum, Latīnum, mathēmaticum, philosophum, medicum, καὶ ταῦτα βασιλικόν[5], iam sexāgēnārium, quī, cēterīs rēbus omissīs, annīs plūs vīgintī sē torquet ac discruciat in grammaticā, prōrsus fēlīcem sē fore ratus, sī tam diū liceat vīvere, dōnec certō statuat; quōmodō distinguendae sint octō partēs ōrātiōnis, quod hāctenus nēmō Graecōrum aut Latīnōrum ad plēnum praestāre valuit. Perinde quasi rēs sit bellō quoque vindicanda, sī quis coniūnctiōnem facit dictiōnem ad adverbiōrum iūs pertinentem. Et hāc grātiā, cum totidem sint grammaticae quot grammaticī, immō plūrēs: quandōquidem Aldus[6] meus ūnus plūs quīnquiēs grammaticam dedit, hic nūllam omnīnō quantumvīs barbarē aut molestē scrīptam praetermittit, quam nōn ēvolvat, excutiatque: nēminī nōn invidēns, sī quid quantumlibet ineptē mōliātur in hōc genere, miserē

[1] Aelius *Donatus*, qui medio quarto saeculo floruit, grammaticus fuit Latinus praeclarus et artis dicendi doctor.
[2] *Ἡράκλεις* = mehercle!
[3] *Digladiationes* = rixae; cf. degladiari.
[4] *Πολυτεχνότατον* = multarum artium peritus.
[5] *Καὶ ταῦτα βασιλικόν* = et haec regaliter, i.e. generose.
[6] *Aldus* Manutius Venetianus (*Aldo Manuzio* ca.1449-1515), humanista, Erasmi familiaris, editor fuit illustrissimus ac typographus.

timēns, nē quis forte glōriam hanc praeripiat, et pereant tot annōrum labōrēs. Utrum īnsāniam hanc vocāre māvultis, an stultitiam? Nam meā quidem haud magnī rēfert, modo fateāminī meō beneficiō fierī, ut animal omnium aliōquī longē miserrimum, eō fēlīcitātis ēvehātur, ut sortem suam neque cum Persārum rēgibus cupiat permūtāre.

Minus mihi dēbent poētae, tametsī vel ex professō meae sunt factiōnis, quippe līberum genus, ut habet prōverbium[1], quōrum omne studium nōn aliō pertinet quam ad dēmulcendās stultōrum aurēs, idque merīs nūgāmentīs, ac rīdiculīs fābulīs. Et tamen hīs frētī dictū mīrum, ut cum sibi polliceantur immortālitātem, et diīs parem vītam; tum aliīs eandem prōmittant. Huīc ōrdinī prae cēterīs familiārēs φιλαυτία καὶ κολακία[2], nec ab ūllō mortālium genere color neque simplicius, neque cōnstantius.

Porrō rhētorēs, quamquam nōnnihil illī quidem praevāricantur, collūduntque cum philosophīs, tamen hōs quoque nostrae factiōnis esse, cum alia multa, tum illud in prīmīs arguit, quod praeter aliās nūgās, tam accūrrātē, tam multa dē iocandī ratiōne cōnscrīpsērunt. Atque adeō stultitiam ipsam inter facētiārum speciēs numerat, quisquis is fuit, quī ad Herennium[3] dīcendī artem cōnscrīpsit; quodque apud Quīntiliānum, huius ōrdinis longē prīncipem, caput est dē rīsū, vel Īliade prōlixius: tantumque stultitiae tribuunt, ut saepenumerō quod nūllīs argūmentīs dīluī possit, rīsū tamen ēlūdātur. Nisi sī quis hoc arbitrētur ad stultitiam nōn pertinēre rīdiculīs dictīs excitāre cachinnōs, idque arte.

Huius farīnae[4] sunt et istī, quī librīs ēdendīs fāmam immortālem aucupantur. Hī cum omnēs mihi plūrimum dēbent, tum praecipuē quī merās

[1] *Proverbium* docet ἀνεύθυνους εἶναι ποιητὰς καὶ γραφέας, i.e. liberos esse poetas ac pictores (Lucian.ProImag.18.5). Cf. Adag.2048.
[2] *Φιλαυτία καὶ κολακία* = sui amor et adulatio.
[3] G. *Herennio* cuidam, cuius memoria abolevit, 'Rhetorica ad Herennium' ascribitur, opus Latinum de arte dicendi vetustissimum, quod Ciceronis aetate adulescentis scriptum esse nunc creditur.
[4] *Huius farinae:* cf. p. 44 annot. 5.

nūgās chartīs illinunt. Nam quī ērudītē ad paucōrum doctōrum iūdicium scrībunt, quīque nec Persium, nec Laelium iūdicem recūsant, mihi quidem miserandī magis quam beātī videntur, ut quī sēsē perpetuō torqueant. Addunt, mūtant, adimunt, repōnunt, repetunt, recūdunt, ostendunt, nōnum in annum premunt[1], nec umquam sibi satisfaciunt, ac fūtile praemium, nempe laudem, eamque perpaucōrum, tantī emunt, tot vigiliīs somnīque, rērum omnium dulcissimī, tantā iactūrā, tot sūdōribus, tot crucibus. Adde nunc valētūdinis dispendium, fōrmae perniciem, lippitūdinem, aut etiam caecitātem, paupertātem, invidiam, voluptātum abstinentiam, senectūtem praeproperam, mortem praemātūram, et sī qua sunt alia eiusmodī. Tantīs malīs sapiēns ille redimendum exīstimat, ut ab ūnō aut alterō lippō probētur. At meus ille scrīptor, quantō dēlīrat fēlīcius, dum nūllā lūcubrātiōne, vērum utcumque vīsum est animō, quidquid in calamum incidit, vel somnia sua, statim litterīs prōdit, levī dumtaxat chartārum iactūrā, nōn īgnārus futūrum, ut quō nūgāciōrēs nūgās scrīpserit, hoc ā plūribus, id est stultīs et indoctīs omnibus, probētur. Quid enim est negōtiī trēs illōs doctōs, sī tamen ea lēgerint, contemnere? Aut quid valēbit tam paucōrum sapientum calculīs in tam immēnsā reclāmantium turbā?

Sed magis etiam sapiunt, quī aliēna prō suīs ēdunt, et aliēnō magnōque partam labōre glōriam, verbīs in sē trānsmovent, hōc vidēlicet frētī, quod arbitrentur futūrum, ut etiam sī māximē coarguantur plagiī, tamen aliquantī temporis ūsūram sint interim lucrifactūrī. Vidēre est operae pretium, quam hī sibi placeant, cum vulgō laudantur, cum digitō ostenduntur in turbā, οὗτος ἐστιν ὁ δεινὸς ἐκεῖνος[2], cum apud bibliopōlās prōstant, cum in omnium pāginārum frontibus leguntur tria nōmina, praesertim peregrīna, ac magicīs illīs similia. Quae, per Deum immortālem, quid aliud sunt quam nōmina? Deinde quam ā paucīs cōgnōscenda, sī mundī vāstitātem respiciās: tum ā quantō pauciōribus laudanda, ut sunt etiam indoctōrum dīversa palāta. Quid, quod ea ipsa nōmina nōn rārō cōnfinguntur, aut ē prīscōrum librīs adoptantur? Cum alius sēsē Tēlemachum, alius Sthelenum aut Lāertem, hic Polycratem, ille Thrasymachum sēsē nōminārī gaudet: ut nihil iam referat, etiam sī chamaeleontī[3] aut, cucurbitae, sīve quemadmodum solent

---

[1] *Nonum in annum premunt:* cf. nonumque prematur in annum (Hor.A.P.388).
[2] *Οὗτος ἐστιν ὁ δεινὸς ἐκεῖνος* = hic est admirandus ille; cf. Philostr.Her.744.
[3] *Chamaeleonti,* qui colorem mutat suum: vide Adag.2301.

philosophī loquī, alpha aut bēta librum īnscrībās. Illud autem lepidissimum, cum mūtuīs epistulīs, carminibus, encōmiīs sēsē vicissim laudant, stultī stultōs, indoctōs indoctī. Hic illīus suffrāgiō discēdit Alceus, ille huius Callimachus[1], ille huīc est M. Tulliō superior, hic illī Platōne doctior. Nōnnumquam etiam antagōnistam quaerunt, cuius aemulātiōne fāmam augeant. Hīc scinditur incertum studia in contrāria vulgus[2], dōnec uterque dux, rē bene gestā, victor discēdit, uterque triumphum agit. Rīdent haec sapientēs, ut, velutī sunt, stultissima. Quis enim negat? Sed interim meō beneficiō svāvem vītam agunt, nē cum Scīpiōnibus quidem suōs triumphōs commūtātūrī. Quamquam doctī quoque interim dum haec magnā cum animī voluptāte rīdent, et aliēnā fruuntur īnsāniā, nōn paulum mihi dēbent et ipsī, quod īnfitiārī possunt, nisi sint omnium ingrātissimī.

Inter ērudītōs iūreconsultī sibi vel prīmum vindicant locum, neque quisquam alius aequē sibi placet, dum Sīsyphī saxum assiduē volvunt[3], ac sescentās lēgēs eōdem spīritū contexunt, nihil rēfert quam ad rem pertinentēs, dumque glōssēmatīs glōssēmata, opīniōnēs opīniōnibus cumulantēs, efficiunt, ut studium illud omnium difficillimum esse videātur. Quicquid enim labōriōsum, īdem prōtinus et praeclārum exīstimant.

Adiungāmus hīs dialecticōs ac sophistās, hominum genus quōvīs Dōdōnaeō[4] loquācius, ut quōrum ūnusquisque cum vīcēnīs dēlēctīs mulieribus garrulitāte dēcertāre possit, fēlīciōrēs tamen futūrī, sī tantum linguācēs essent, nōn etiam rīxōsī, adeō ut dē lānā

[1] *Discedit Alceus, ille huius Callimachus:* cf. Hor.Sat.2.99-100, ubi duo fratres, alter rhetor, alter iurisconsultus, se in causis agendis laudabant mutuo: Discedo Alcaeus puncto illius; ille meo quis? Quis nisi Callimachus?

[2] *Scinditur incertum studia in contraria vulgus:* Verg.Aen.2.39.

[3] *Sisyphi saxum assidue volvunt:* vide sub Adag.2601.

[4] *Dodonaeo* aere: Dodonae, in oppido Epirotico, oraculum fuit antiquissimum Iovis, ubi locus erat undique pelvibus saeptus aereis positis ita, ut una mota moveret proximam et ea item proximam, ex quo fiebat, ut, sonitu per successionem obambulante in orbem, diu duraret tinnitus; unde proverbium dictum in homines loquaces, qui, quamquam pusilla de re, sine fine faciunt verba. Cf. Adag.7.

caprīnā[1] pertinācissimē dīgladientur, et nimium altercandō plērumque vēritātem āmittant. Hōs tamen sua philautia beātōs reddit, dum tribus īnstrūctī syllogismīs[2] incūnctanter audent quāvīs dē rē cum quōvīs manum cōnserere. Cēterum pertinācia reddit invictōs, etiamsī Stentorem[3] oppōnās.

Sub hōs prōdeunt philosophī, barbā palliōque verendī, quī sē sōlōs sapere praedicant, reliquōs omnēs mortālēs umbrās volitāre. Quam vērō svāviter dēlīrant, cum innumerābilēs aedificant mundōs, dum sōlem, dum lūnam, stēllās, orbēs, tamquam pollice fīlōve mētiuntur, dum fulminum, ventōrum, eclīpsium ac cēterārum inexplicābilium rērum causās reddunt, nihil usquam haesitantēs, perinde quasi nātūrae rērum architectrīcī fuerint ā sēcrētīs, quasive ē deōrum cōnsiliō nōbīs advēnerint: quōs interim Nātūra cum suīs coniectūrīs magnificē rīdet. Nam nihil apud illōs esse compertī vel illud satis magnum est argūmentum, quod singulīs dē rēbus inexplicābilis inter ipsōs est dīgladiātiō. Iī cum nihil omnīnō sciant, tamen omnia sē scīre profitentur: cumque seipsōs īgnōrent, neque fossam aliquotiēs, aut saxum obvium videant, vel quia lippiunt plērīque, vel quia peregrīnantur animī[4], tamen ideās, ūniversālia, fōrmās sēparātās, prīmās māteriās, quidditātēs, ecceitātēs, fōrmā-

1 *De lana caprina,* i.e. de re pusilla. Cf. Adag.253.
2 *Tribus instructi syllogismis,* i.e. tres pro paucis, ut apud Ter.Phorm.638-639: tria non commutabitis verba hodie inter vos.
3 *Stentor* fuit praeco copiarum Graecarum, cuius Homerus vocem confirmat esse tam potentem quam quinquaginta aliorum voces virorum.
4 *Peregrinantur animi:* cf. Hor.Sat.12.13: dum peregre est animus sine corpore velox.

litātēs, īnstantia vidēre sē praedicant, rēs adeō tenuēs, ut neque Lynceus[1], opīnor, possit perspicere.

Tum vērō praecipuē profānum vulgus aspernantur, quotiēs triquetrīs, et tetragōnīs, circulīs, atque huiusmodī pictūrīs mathēmaticīs, aliīs super aliās inductīs, et in labyrinthī speciem cōnfūsīs, praetereā litterīs velut in aciē dispositīs, ac subinde aliō atque aliō repetītīs ōrdine, tenebrās offundunt imperītiōribus. Neque dēsunt ex hōc genere, quī futūra quoque praedicant cōnsultīs astrīs, ac mīrācula plūs quam magica polliceantur, et inveniunt hominēs fortūnātī, quī haec quoque crēdant.

Porrō theologōs silentiō trānsīre fortassis praestiterit, καὶ ταύτην καμαρίναν οὐ κινεῖν[2] nec hanc anagȳrim[3] tangere, utpote genus hominum mīrē superciliōsum atque irrītābile, nē forte turmātim sescentīs conclūsiōnibus adoriantur, et ad palinōdiam[4] adigant, quod sī recūsem, prōtinus hērēticam clāmitent. Nam īlicō solent hōc terrēre fulmine, sī cuī sunt parum propitiī.

Sānē quamquam nōn aliī sunt, quī minus libenter agnōscant meam in sē beneficentiam, tamen hī quoque nōn mediocribus nōminibus obstrictī sunt, dum fēlīcēs sua philautia perinde quasi ipsī tertium incolant caelum, ita reliquōs mortālēs omnēs, ut humī rēptantes pecudēs, ē sublīmī dēspi-

[1] *Lynceus:* vide p. 32 annot. 4.
[2] *Καὶ ταύτην καμαρίναν οὐ κινεῖν* = et hanc Camarinam non movere; dicitur in rebus, quae non sine quodam incommodo tractari possunt. Adag.64: ‘Movere Camarinam, est sibi ipsi malum accersere.’
[3] *Anagyrim:* anagyros (ἀνάγυρις) frutex est, qui pessime olet.
[4] *Palinodiam:* vide Adag.859.

ciunt, ac prope commiserantur, dum tantō magistrālium dēfīnītiōnum, conclūsiōnum, corōllāriōrum, prōpositiōnum explicitārum et implicitārum agmine septī sunt, tot exūberant κρησφυγέτοις[1], ut nec Vulcānīs vinculīs sīc possint irrētīrī, quīn ēlābantur distīnctiōnibus, quibus nōdōs omnēs adeō facile secant, ut nōn Tenedia bipennīs[2] melius, tot nūper excōgitātīs vocābulīs, ac prōdigiōsīs vōcibus scatent. Praetereā, dum arcāna mystēria suō explicant arbitrātū, quā ratiōne conditus ac dīgestus sit mundus. Per quōs canālēs lābēs illa peccātī in posteritātem dērīvāta sit: quibus modīs, quā mēnsūrā, quantulō tempore in virginis uterō sit absolūtus Chrīstus: quemadmodum in synaxī[3] accidentia subsistant sine domiciliō.

Sed haec prōtrīta. Illa dēmum magnīs et illūminātīs, ut vocant, theologīs dīgna putant, ad haec sī quandō incidunt, expergīscunter. Num quod īnstāns in generātiōne dīvīnā? Num plūrēs in Chrīstō fīliātiōnēs? Num possibilis prōpositiō? Pater Deus ōdit fīlium? Num Deus potuerit suppositāre mulierem, num diabolum, num asinum, num cucurbitam, num silicem? Tum quemadmodum cucurbita fuerit cōntiōnātūra, ēditūra mīrācula, fīgenda crucī. Et, quid cōnsecrāsset Petrus, sī cōnsecrāsset eō tempore, quō corpus Chrīstī pendēbat in cruce? Et num eōdem tempore Chrīstus homō dīcī potuerit: et num post resurrēctiōnem edere aut bibere fās sit futūrum, iam nunc famem sitimque praecaventēs. Sunt innumerābilēs λεπτολεσχίαι[4], hīs quoque multō subtīliōrēs, dē notiōnibus, relātiōnibus, īnstantibus, dē fōrmālitātibus, dē quidditātibus, ecceitātibus, quās nēmō possit oculīs assequī nisi tam Lynceus[5], ut ea quoque per altissimās tenebrās videat, quae nusquam sunt. Adde nunc hīs γνώμας[6] illās, adeō παραδόξους[7] ut illa Stoicōrum ōrācula, quae paradoxa vocant, crassissima prae hīs videantur, et circumforānea, velut levius esse crīmen, hominēs mīlle iugulāre, quam semel in diē dominicō calceum pauperī cōnsuere. Et potius esse commit-

[1] *Κρησφυγέτοις* = perfugiis.
[2] *Tenedia bipennis:* proverbium est in eos, qui statim ac facile rem expediunt. Adag.828: ‘Conveniet aut in eos, qui nimium severe iudicant ac puniunt, aut qui celeriter expediunt controversias et litium ambiguitates.’
[3] *Synaxis:* i.e. eucharistia.
[4] *Λεπτολεσχίαι* = nugamenta subtilia.
[5] *Lynceus:* vide p. 32 annot. 4.
[6] *Γνώμας* = sententias.
[7] *Παραδόξους* = sententias inopinatas.

tendum, ut ūniversus orbis pereat ūnā cum vīctū et vestītū, quod aiunt, suō, quam ūnicum quantumlibet leve mendāciolum dīcere.

Iam hās subtīlissimās subtīlitātēs subtīliōrēs etiam reddunt tot scholasticōrum viae, ut citius ē labyrinthīs tēmet explicēs, quam ex involucrīs Reālium[1], Nōminālium[2], Thōmistārum[3], Albertistārum[4], Occanistārum[5], Scōtistārum[6], et nōndum omnēs dīxī sectās, sed praecipuās dumtaxat. In quibus omnibus tantum est ērudītiōnis, tantum difficultātis, ut exīstimem ipsīs apostolīs aliō spīritū opus fore, sī cōgantur hīsce dē rēbus cum hōc novō theologōrum genere cōnserere manūs. Paulus fidem praestāre potuit, at īdem cum ait: ‘Fidēs est substantia rērum spērandārum, argūmentum nōn appārentium[7]’, parum magistrāliter dēfīnīvit. Īdem ut cāritātem optimē praestitit, ita parum dialecticē vel dīvidit, vel fīnit, in priōre ad Corinthiōs epistulā, cap. decimō tertiō. Ac piē quidem illī cōnsecrābant synaxim[8], et tamen rogātī dē terminō ā quō, et terminō ad quem; dē trānssubstantiātiōne; dē modo, quō corpus idem sit in dīversīs locīs; dē differentiā, quā corpus Chrīstī est in caelō, quā fuit in cruce, quā in sacrāmentō synaxeōs; quō pūnctō fīat trānssubstantiātiō, cum ōrātiō per quam ea fit, ut quantitās discrēta sit in flūxū, nōn parī, sīcut opīnor, respondissent acūmine, quō Scōtidae disserunt haec, ac dēfīniunt.

Nōverant illī Iēsū mātrem, sed quis eōrum tam philosophicē dēmōnstrāvit, quō modō fuerit ab Adae maculā praeservāta, quam nostrī theologī? Petrus accēpit clāvēs, et accēpit ab eō, quī nōn committat indīgnō, et tamen an intellēxerit, nesciō, certē nusquam attigit subtīlitātem, quōmodō scientiae clāvem habeātis quoque, quī scientiam nōn habeat.

Baptizābant illī passim, et tamen nusquam docuērunt, quae sit causa fōrmālis, māteriālis, efficiēns, et fīnālis baptismī, nec charactēris dēlēbilis, et indēlēbilis apud hōs ūlla mentiō. Adōrābant quidem illī, sed in spīritū,

1 *Realium:* reales sunt scholastici, qui nihil nisi universalia, sive qualitates, quibus quaeque res definitur, vera putant.
2 *Nominalium:* nominales sunt scholastici, qui dicunt verba, quibus res appelata sunt, nomina tantum, non res esse veras.
3 *Thomistarum,* qui disciplinam Thomae Aquinatis profitentur.
4 *Albertistarum,* qui ab Alberto Magno profecti sunt.
5 *Occanistarum,* qui disciplinam Guilhelmi Occani (*William of Ockham* 1288-1347) sequuntur.
6 *Scotistarum,* qui sunt a Iohannis Duns Scoti (1266-1308), theologi Scotici, disciplina.
7 *Fides ... non apparentium:* Hebr.11.1.
8 *Synaxim:* vide p. 64 annot. 3.

nihil aliud sequentēs quam illud ēvangelicum: 'Spīritus est Deus, et eōs quī adōrant eum in spīritū et vēritāte oportet adōrāre.'[1] Vērum haud appāret eīs tum fuisse revēlātum, ūnā eādemque adōrātiōne adōrandam imāgunculam carbōne dēlīneātam in pariete, et Chrīstum ipsum, sī modo duōbus sit porrēctīs digitīs, intōnsā comā, et in umbōne, quī adhaeret occipitiō, trēs habeat notās. Quis enim haec percipiat, nisi XXXVI annōs tōtōs in physicīs, et ultrā mundānīs Aristotelis et Scōticīs contrīverit? Identidem inculcant Apostolī grātiam, at iīdem nusquam distinguunt, quid intersit inter grātiam grātīs datam, et grātiam grātificantem. Hortantur ad bona opera; nec discernunt opus operāns et opus operātum.

Passim inculcant charitātem, nec sēcernunt īnfūsam ab acquīsītā, nec explicant, accidēnsne sit, an substantia, creāta rēs an increāta. Dētestantur peccātum, at, ēmoriar, sī potuērunt scientificē dēfīnīre, quid sit illud, quod peccātum vocāmus, nisi forte Scōtistārum spīritū fuērunt ēdoctī. Nec enim addūcī possum, ut crēdam Paulum, ē cuius ūnīus ērudītiōne licet omnēs aestimāre, totiēs damnātūrum fuisse quaestiōnēs, disceptātiōnes, geneālogiās, et ut ipse vocat λογομαχίας[2], sī eās percalluisset argūtiās, praesertim cum omnēs illīus temporis contentiōnēs, pūgnaeque rūsticānae fuerint et crassae, sī cum magistrōrum nostrōrum plūs quam Chrȳsippeīs[3] subtīlitātibus cōnferantur.

Quamquam hominēs modestissimī, sī quid forte scrīptum sit ab apostolīs indolātius parumque magistrāliter, nōn damnant quidem, sed commodē interpretantur: hoc videlicet honōris, partim antīquitātī, partim apostolicō nōminī dēferentēs. Et hercle parum aequum erat, rēs tantās ab illīs requīrere, dē quibus ex praeceptōre suō, nē verbum quidem umquam

[1] *Spiritus ... oportet adorare:* Ioh.4.23-24.
[2] *Λογομαχίας* = verborum certamina.
[3] *Chrysippeis:* Chrysippus Soleus (ca.280-207 a.Chr) philosopus fuit stoicus praestantissimus.

audīssent. Idem sī ēveniat in Chrȳsostomō[1], Basiliō[2], Hierōnymō, tum sat habent ascrībere: ‘Nōn tenētur.’ Et illī quidem cōnfūtārunt ethnicōs, philosophōs ac Iūdaeōs, suāpte nātūrā pertinācissimōs, sed vītā magis ac mīrāculīs quam syllogismīs, tum eōs quōrum nēmō fuerit idōneus, vel ūnicum

Scōtī quod libetum ingeniō cōnsequī. Nunc quis ethnicus, quis haerēticus nōn continuō sē dat tot tenuissimīs subtīlitātibus, nisi tam crassus, ut nōn assequātur, aut tam impudēns, ut exsībilet, aut iīsdem īnstrūctus laqueīs, ut iam pār sit pūgna, perinde quasi magum cum magō committās, aut sī gladiō fortūnātō pūgnet aliquis cum eō, cuī gladius sit fortūnātus: tum enim nihil aliud quam tēla Pēnelopēs retexerētur[3].

Ac meō quidem iūdiciō saperent Chrīstiānī, sī prō pinguibus istīs mīlitum cohortibus, per quās iam ōlim ancipitī Mārte[4] bellīgerantur, clāmōsissimōs Scōtistās, et pertinācissimōs Occanistās, et invictōs Albertistās ūnā cum tōtā sophistārum manū mitterent in Turcās et Saracēnōs: spectārent, opīnor, et cōnflīctum omnium lepidissimum, et victōriam nōn ante vīsam. Quis enim ūsque adeō frīgidus, quem istōrum nōn īnflamment acūmina? Quis tam stupidus, ut tālēs nōn excitent aculeī? Quis tam oculātus, ut haec illī nōn māximās offundant tenebrās? Vērum haec omnia videor vōbīs propemodum iocō dīcere. Nec mīrum sānē, cum sint et inter ipsōs theologōs meliōribus īnstitūtī litterīs, quī ad hās frīvolās, ut putant, theologōrum argūtiās nauseent. Sunt, quī velut sacrilēgiī genus exsecrentur, summamque dūcant impietātem dē rēbus tam arcānīs et adōrandīs magis quam explicandīs tam illōtō ōre loquī, tam profānīs ethnicōrum argūtiīs disputāre, tam arroganter dēfīnīre, ac dīvīnae theologiae māiestātem tam frīgidīs, immō sordidīs verbīs simul et sententiīs cōnspurcāre. At interim ipsī fēlīcissimē sibi placent, immō plaudunt adeō, ut hīs

[1] Sanctus Ioannes *Chrysostomus* (ca.342-407) archiepiscopus fuit Constantinopolitanus, qui inter omnes eloquentia eminebat: χρυσός = aureum et στόμα = os.
[2] Sanctus *Basilius* Magnus Caesariensis (ca.330-379) theologus fuit et rhetor et scriptor praestantissimus.
[3] *Tela Penelopes retexeretur,* i.e. opus inane fieret. Cf. Adag.342.
[4] *Ancipiti Marte:* cf. Adag.3649 de Marte communi.

svāvissimīs nēniīs, nocte diēque occupātīs, nē tantulum quidem ōtiī supersit, ut ēvangelium aut Paulīnās epistulās vel semel liceat ēvolvere. Atque interim dum haec nūgantur in scholīs, exīstimant sēsē ūniversam ecclēsiam, aliōquī ruitūram, nōn aliter syllogismōrum fulcīre tībīcinibus, quam Atlās caelum humerīs sustinet apud poētās. Iam illud quantae fēlīcitātis esse putātis, dum arcānās litterās, perinde quasi cēreae[1] sint, prō libīdine fōrmant, ac refōrmant, dum conclūsiōnēs suās, quibus iam aliquot scholasticī subscrīpsērunt, plūs quam Sōlōnis lēgēs vidērī postulant et vel pontificiīs dēcrētīs antepōnendās, dumque velutī cēnsōrēs orbis ad palinōdiam[2] trahunt, sī quid usquam cum explicitīs[3] illōrum conclūsiōnibus, nōn ad amussim[4] quadrārit, ac nōn secus atque ex ōrāculō prōnuntiant, haec prōpositiō scandalōsa est, haec parum reverentiālis, haec haeresin olet, haec male tinnit, ut iam nec baptismus, nec ēvangelium, nec Paulus aut Petrus, nec sānctus Hierōnymus aut Augustīnus, immō nec ipse Thōmās[5] ἀριστοτελικώτατος[6], Chrīstiānum efficiat, nisi baccalauriōrum[7] calculus accesserit, tanta est in iūdicandō subtīlitās.

[1] *Cereae:* cf. Adag.2133.
[2] *Palinodiam:* vide p. 63 annot. 4.
[3] Aliae editiones habent '*cum explicitis* et implicitis'.
[4] *Ad amussim*: vide p. 32 annot. 5.
[5] *Thomas* Aquinas.
[6] *Ἀριστοτελικώτατος* = Aristoteli adictissimus.
[7] *Baccalaureorum* = eorum, qui in studiorum universitate baccalaurei facti sunt.

Quis enim sēnsūrus erat, eum Chrīstiānum nōn esse, quī dīceret hās duās ōrātiōnēs: ‘matula pūtēs, et ‘matula pūtet’, item ‘ollae fervēre’, et ‘ollam fervēre’, pariter esse congruās, nisi sapientēs docuissent? Quis tantīs errōrum tenebrīs līberāsset ecclēsiam, quōs nē lēctūrus quidem umquam quisquam fuerat, nisi magnīs sigillīs istī prōdidissent? Vērum an nōn fēlīcissimī dum haec agunt. Praetereā, dum īnferōrum rēs omnēs sīc examussim[1] dēpingunt tamquam in eā rē pūblicā complūrēs annōs sint versātī? Praetereā, dum prō arbitriō novōs orbēs fabricantur[2], additō dēnique lātissimō illō pulcherrimōque, nē scīlicet deesset, ubi fēlīcēs animae commodē vel spatiārī, vel convīvium agitāre, vel etiam pīlā lūdere possent. Hīs atque id genus bis mīlle nūgīs, hōrum capita adeō distenta differtaque sunt, ut arbitrer nec Iovis cerebrum aequē gravidum fuisse, cum ille Palladem parturiēns Vulcānī secūrim implōrāret. Quārē nōlīte mīrārī, sī vidētis caput illōrum tot fasciīs tam dīligenter obvīnctum[3] in pūblicīs disputātiōnibus, aliōquīn enim plānē dissilīrent.

Illud ipsa quoque nōnnumquam rīdēre soleō, cum ita dēmum māximē sibi videntur theologī, sī quam māximē barbarē spurcēque loquantur, cumque adeō balbūtiunt, ut ā nēmine nisi balbō possint intellegī, acūmen appellant, quod vulgus nōn assequātur. Negant enim ē dīgnitāte sacrārum litterārum esse, sī grammaticōrum lēgibus pārēre cōgantur. Mīra vērō māiestās theologōrum, sī sōlīs illīs fās est mendōsē loquī, quamquam hoc ipsum habent cum multīs cerdōnibus commūne.

Postrēmō iam diīs proximōs sēsē dūcunt, quotiēs quasi religiōsē magistrī nostrī salūtantur, in quō quidem nōmine, tāle quiddam subesse putant, quāle est apud Iūdaeōs τετραγράμματον[4]. Itaque nefās aiunt esse MAGISTER NOSTER secus quam māiusculīs scrībere litterīs. Quod sī quis praeposterē Noster

[1] *Examussim* = ad amussim: vide p. 32 annot. 5.
[2] *Novos orbes fabricantur:* veteres septem tantum orbes singulos tribuerunt planetis.
[3] *Caput ... fasciis ... obvinctum:* Listrius id tunc temporis potissimum visum esse commemorat in doctoribus apud Parisios, quorum capita tot fasciis essent obvoluta, ut vix evolvere se possent.
[4] *Τετραγράμματον* = tetragrammaton, i.e quattuor litterae ineffabilis nominis Dei.

Magister dīxerit, is semel omnem theologicī nōminis perverterit māiestātem.

Ad hōrum fēlīcitātem proximē accēdunt iī, quī sē vulgō religiōsōs ac monachōs appellant, utrōque falsissimō[1] cōgnōmine, cum et bona pars istōrum longissimē absit ā religiōne, et nūllī magis omnibus locīs sint obviī. Iīs nōn videō, quid possit esse miserius, nisi ego multīs modīs succurrerem. Etenim cum hoc hominum genus omnēs sīc exsecrentur, ut fortuītum etiam occursum ōminōsum esse persvāsum sit, tamen ipsī sibi magnificē blandiuntur. Prīmum summam exīstimant pietātem, sī ūsque adeō nihil attigerint litterārum, ut nē legere quidem possint. Deinde cum psalmōs suōs, numerātōs quidem illōs, at nōn intellēctōs, asinīnīs vōcibus in templīs dērudunt[2], tum vērō sē putant dīvōrum aurēs multā voluptāte dēmulcēre. Et sunt ex hīs nōnnūllī, quī sordēs ac mendīcitātem magnō vendunt, prōque foribus magnō mūgītū pānem efflāgitant, immō, in nūllīs dīversōriīs, vehiculīs, nāvibus nōn obturbant, nōn mediocrī profectō reliquōrum mendīcōrum iactūrā.[3] Atque ad eum modum hominēs svāvissimī, sordibus, īnscītiā, rūsticitāte, impudentiā, apostolōs (ut aiunt) nōbīs referunt.

Quid autem iūcundius, quam quod omnia faciunt ex praescrīptō, quasi mathēmaticīs ūtentēs ratiōnibus, quās praeterīre piāculum sit. Quot nōdōs habeat calceus, quō colōre singula vestis, quot discrīminibus varieganda, quā māteriā, quotque culmīs lātum cingulum, quā speciē, et quot modiōrum capāx cucullus, quot digitīs lātum capillitium, quot dormiendum hōrās. Atque haec quidem aequālitās in tantā corporum et ingeniōrum varietāte, quam sit inaequālis, quis nōn perspicit?

[1] *Monachos,* quippe qui Graece solitarii dicantur.
[2] *Derudunt* = rudunt.
[3] *Et sunt ex his nonnulli ...mendicorum iactura:* hoc loco Listrius gemuit: ‘Pudet me, quoties id video, et tamen videmus: immo irrumpunt in deversoria publica, obstrepunt in mediis conviviis, nihil pudet sacerdotes.’

Et tamen hīs nūgīs, nōn aliōs modo per sē naucī faciunt, vērum invicem aliī aliōs contemnunt, atque hominēs apostolicam cāritātem professī, ob aliter cīnctam vestem, ob colōrem paulō fusciōrem, omnia mīrīs tragoediīs miscent. Ex hīs videās quōsdam adeō rigidē religiōsōs, ut summā veste nōn nisi Cilicīnā[1] ūtantur, intimā Mīlēsiā: aliōs contrā, quī supernē līneī sint, intimē lāneī. Rūrsum aliōs, quī pecūniae contāctum ceu aconītum[2] horreant, nec ā vīnō interim, nec ā mulierum contāctū temperantēs. Dēnique mīrum omnibus studium, nē quid in ratiōne vītae conveniat. Nec illud studiō est, ut Chrīstō similēs sint, sed ut inter sē dissimilēs. Porrō, magna fēlīcitātis pars est in cōgnōmentīs, dum hī fūnigerōs[3] appellārī sē gaudent, et inter hōs, aliī Colētās[4], aliī Minōrēs[5], aliī Minimōs[6], aliī Bullistās[7]. Rūrsum hī Benedictīnōs, illī Bernardīnōs, hī Brigīdēnsēs[8], illī Augustīnēnsēs: hī Guilhelmītās[9], illī Iacobītās[10], quasi vērō parum sit, dīcī Chrīstiānōs.

Hōrum magna pars in tantum suīs nītitur caerimōniīs et hominum trāditiunculīs, ut putet ūnum caelum parum dīgnum esse tantīs meritīs praemium, haud cōgitantēs futūrum, ut Chrīstus, contemptīs hīs omnibus, suum illud sit exāctūrus praeceptum, nempe charitātis. Alius ostentābit aquāliculum[11], omnī piscium genere distentum. Alius psalmōrum centum effundet modiōs. Alius iēiūniōrum mӯriadās adnumerābit, et totiēs ūnicō

---

1 *Cilicina,* i.e. asperrima, ut ex pelle facta est caprina.
2 *Aconitum* frutex est venenosus.
3 *Funigeros:* monachi Franciscani saeculo XVIº saepius appellabantur 'patres funigeri'.
4 *Coletae* sorores sunt moniales ordinis sanctae Clarae, a sancta Coleta (*Nicolette Boellet,* sive *Colette de Corbie* 1381-1447) reformati.
5 *Minores* fratres sunt Franciscani.
6 *Minimi* fratres sunt ordinis a sancto Francisco de Paula (*Francesco da Paola* 1416-1507) conditi.
7 *Bullistas:* fratres Franciscani regulam severe observantes animi causa 'Fratres de Bulla' vel 'Bullistae' appellati sunt.
8 *Brigidenses* monachi sunt ordinis a sancta Brigida Hibernense (*Brigid of Kildare* 451–523) conditi.
9 *Guilhelmitae* monachi sunt ordinis a sancto Guilhelmo Mallavallense (*Guillaume de Maleval* †1157) conditi.
10 *Iacobitae* fratres sunt ordinis Praedicatorum Parisienses, qui a monasterio nominati sunt suo, Iacobo apostolo dedicato.
11 *Aqualiculum,* i.e. ventrem obesum.

prandiō paene disruptam imputābit alvum. Alius tantum caerimōniārum acervum prōferet, quantus vix septem onerāriīs nāvibus vehī possit. Alius glōriābitur sexāgintā annōs numquam attāctam pecūniam, nisi digitīs duplicī chīrothēcā[1] mūnītīs. Alius cucullam ingeret adeō sordidam et crassam, ut nūllus nauta suō dīgnētur corpore. Commemorābit alius sē plūs quam ūndecim lūstrīs spongiae vītam ēgisse, semper eīdem affīxum locō: alius raucam assiduō cantū vōcem addūcet. Alius lēthargum sōlitūdine contractum, alius linguam iūgī silentiō torpentem.

At Chrīstus interpellātīs numquam aliōquī fīniendīs glōriīs: ‘Unde nam hoc’, inquiet, ‘novum Iūdaeōrum genus? Ūnicam ego lēgem vērē meam agnōscō, dē quā sōlā nihil audiō. Et ōlim palam nūllōque parabolārum ūtēns involucrō, paternam hērēditātem pollicitus sum, nōn cucullīs, preculīs, aut inediīs, sed cāritātis officiīs. Nec eōs agnōscō, quī sua facta nimis agnōscunt: istī quī mē quoque sānctiōrēs vidērī volunt, Abraxasiōrum[2] caelōs, sī libet, occupent, aut ab hīs sibi novum exstruī caelum iubeant, quōrum trāditiunculās meīs praeceptīs anteposuērunt.’

Cum haec audient, et vidēbunt nautās et aurīgās sibi praeferrī, quibus, putātis, vultibus sēsē mūtuō contuēbuntur? Sed interim spē suā fēlīcēs sunt, nōn absque meō beneficiō. Atque hōs quidem, quamquam ā rē pūblicā sēmōtōs, nēmō tamen audet contemnere, praecipuē mendīcantēs, proptereā, quod omnia omnium arcāna teneant, ex cōnfessiōnibus, quās vocant. Quae tamen prōdere nefās habent, nisi sī quandō pōtī, fābulīs amoeniōribus dēlectāre sē volunt, sed coniectūrīs modo rem indicant, tacitīs interim nōminibus. Quod sī quis hōs crābrōnēs irrītārit, tum in populāribus cōntiōnibus probe ulcīscuntur sēsē, et oblīquīs dictīs hostem notant, adeō tēctē, ut nēmō nōn intellegat, nisi quī nihil intellegit. Nec prius oblātrandī fīnem faciunt, quam in ōs offam obiēceris.

[1] *Chirotheca* = digitabulo, i.e. tegumentum manuum, quod digitos tegit singulos.
[2] *Abraxasiorum:* i.e. haereticorum, qui Basilidis Alexandrini doctrinam profitentur, caelos qui esse credebant CCCLXV.

Age vērō, quem tū mihi cōmoedum, quem circulātōrem spectāre mālis quam istōs in cōntiōnibus suīs rhētoricantēs omnīnō rīdiculē, sed tamen svāvissimē imitantēs ea, quae rhētorēs dē dīcendī ratiōne trādidērunt? Deum immortālem, ut gesticulantur, ut aptē commūtant vōcem, ut cantillant, ut iactant sēsē, ut subinde aliōs vultūs induunt, ut omnia clāmōribus miscent. Atque hanc ōrandī artem ceu rem arcānam frāterculus frāterculō, per manūs trādit. Eam tametsī mihi nōn est fās scīre, tamen utcumque coniectūrīs sequar.

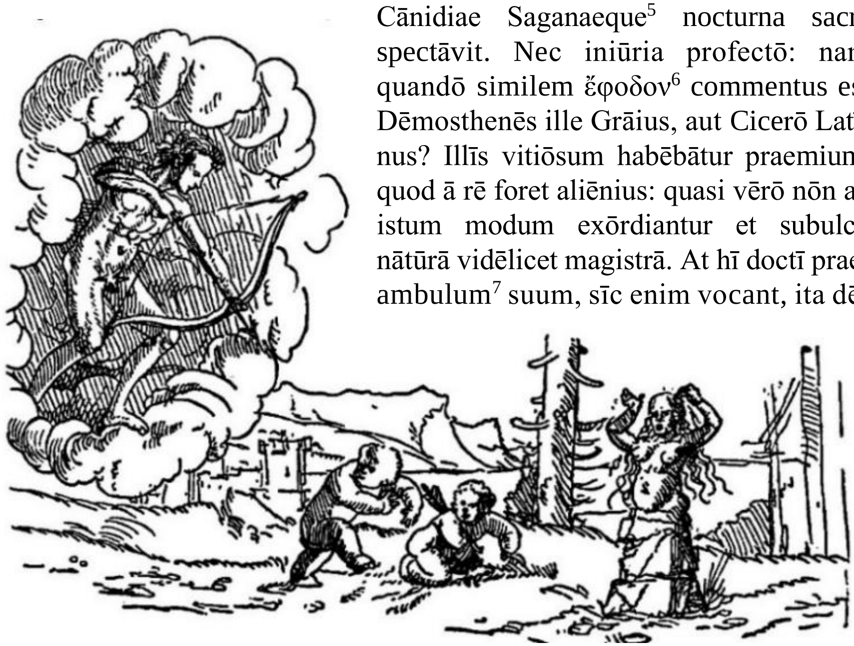
Prīmō locō invocant, id quod ā poētīs mūtuō sūmpsērunt; deinde dictūrī dē charitāte, ā Nīlō Aegyptī fluviō sūmunt exōrdium; aut crucis mystērium ēnarrātūrī, ā Babylōniō dracōne Bel fēlīciter auspicantur; aut dē iēiūniō disputātūrī, ā duodecim zōdiacī sīgnīs prīncipium faciunt; aut dē fidē verba factūrī, diū dē quadrātūrā circulī praeloquuntur. Audīvī ipsa quendam eximiē stultum, errāvī, doctum volēbam dīcere, quī in cōntiōne celeberrimā dīvīnae triadis mystērium explicātūrus, quō et doctrīnam suam nōn vulgārem ostentāret, et theologicīs satisfaceret auribus, novā prōrsus ingressus est viā, nīmīrum ā litterīs, syllabīs et ōrātiōne, tum ā concordiā nōminis et verbī, adiectīvī nōminis et substantīvī, mīrantibus iam plērīsque, ac nōnnūllīs Horātiānum illud apud sē mussitantibus: ‘Quōrsum haec tam pūtida tendunt?’[1] Tandem hūc rem dēdūxit, ut in grammaticōrum rudimentīs, sīc expressum ostenderet tōtīus triadis simulācrum, ut nēmō mathēmaticōrum in pulvere posset ēvidentius dēpingere. Atque in hac ōrātiōne θεολογώτατος[2] ille tōtōs octō mēnsēs ita dēsūdārat, ut hodiē quoque magis caecutiat quam talpae[3] nīmīrum tōtā lūminum aciē ad ingeniī cuspidem āvocātā. Vērum haud paenitet hominem caecitātis, ac parvō quoque putat emptam eam glōriam.

Audītus est ā nōbīs alius quīdam octōgēnārius, adeō theologus, ut in hōc Scōtum ipsum renātum putēs. Is explicātūrus mystērium nōminis Iesū, mīrā subtīlitāte dēmōnstrāvit in ipsīs litterīs latēre, quidquid dē illō dīcī possit. Etenim quod tribus dumtaxat īnflectitur cāsibus, id manifestum esse simulācrum dīvīnī terniōnis. Deinde, quod prīma vōx Iēsus dēsinat in ‘s’,

[1] *Quorsum haec tam putida tendunt:* Hor.Sat.2.7.21.
[2] *Θεολογώτατος* = theologus magnus.
[3] *Magis caecutiat quam talpae:* cf. Adag.255.

secunda Iēsum in ‘m’, tertia Iēsū in ‘u’, in hōc ἄρρητον[1] subesse mystērium: nempe tribus litterulīs indicantibus eum esse summum, medium, et ultimum. Restābat mystērium hīs quoque retrūsius, mathēmaticā ratiōne Iēsus sīc in duās aequālēs diffidit portiōnēs, ut scīlicet penthēmimerēs[2] in mediō residēret. Deinde docuit eam litteram apud Hebraeōs esse ‘ש’, quam illī ‘syn’ appellent, porrō ‘syn’ Scōtōrum, opīnor, linguā peccātum sonat: atque hinc palam dēclārārī Iēsum esse, quī peccāta tolleret mundī.

Hoc tam novum exōrdium sīc inhiantēs admīrātī sunt omnēs, praecipuē theologī, ut parum abfuerit, quīn illīs acciderit, quod ōlim Niobae, cum mihi propemodum ēvēnerit, quod fīculnō[3] illī Priāpō[4], quī magnō suō malō Cānidiae Saganaeque[5] nocturna sacra spectāvit. Nec iniūria profectō: nam quandō similem ἔφοδον[6] commentus est Dēmosthenēs ille Grāius, aut Cicerō Latīnus? Illīs vitiōsum habēbātur praemium, quod ā rē foret aliēnius: quasi vērō nōn ad istum modum exōrdiantur et subulcī, nātūrā vidēlicet magistrā. At hī doctī praeambulum[7] suum, sīc enim vocant, ita dē-

[1] *Ἄρρητον* = ineffabile.
[2] *Penthemimeres* i.e. caesura metrica post duos primos pedes et syllabam cadans unam, i.e. medio in versu.
[3] *Ficulno:* vide p. 17 annot. 8.
[4] *Illi Priapo:* qui pepedit, ut est apud Horatium in Sat.1.8.
[5] *Canidiae Saganaeque:* i.e. sagarum impiarum, ut in Hor.Epod.5.
[6] *Ἔφοδον* = insinuationem.
[7] *Praeambulum* = praemonitio.

mum eximiē rhētoricum fore dūcunt, sī nusquam quicquam habeat cum reliquō argūmentō cōnfīne, ut audītor interim admīrāns illud sēcum murmuret: 'Quō nunc sē prōripit ille? [1]'

Tertiō locō ceu narrātiōnis vice nōnnihil ex ēvangeliō, sed cursim ac velut obiter interpretantur, cum id sōlum fuerit agendum. Quārtō locō iam novā sūmptā persōnā, quaestiōnem movent theologālem, aliquotiēs οὔτε γῆς, οὔτε οὐρανοῦ ἁπτομένην[2] atque id quoque ad artem arbitrantur pertinēre. Hīc dēmum theologicum attollunt supercilium, doctōrēs sollemnēs, doctōrēs subtīlēs[3], doctōrēs subtīlissimōs, doctōrēs seraphicōs[4], doctōrēs sānctōs, doctōrēs irrefrāgābilēs[5], magnifica nōmina auribus inculcantēs. Tum syllogismōs māiōrēs, minōrēs, conclūsiōnēs, corōllāria, suppositiōnēs frīgidissimās ac plūs quam scholasticās nūgās apud imperītum vulgus iactitant. Superest iam quīntus āctus, in quō summum artificem praestāre convenit. Hīc mihi stultam aliquam et indoctam fābulam, ex Speculō, opīnor, historiālī[6], aut gestīs Rōmānōrum in medium afferunt, et eandem interpretantur allēgoricē, tropologicē, et anagogicē. Atque ad hunc quidem modum Chimaeram suam absolvunt, quālem nec Horātius umquam assequī potuit cum scrīberet: 'Hūmānō capitī[7], etc.'

Sed audiērunt ā nescio quibus ingressum ōrātiōnis sēdātum minimēque clāmōsum esse oportēre. Itaque prīncipiō sīc exōrdiuntur, ut nec ipsī vōcem propriam exaudiant, quasi referat dīcī, quod nūllus intellegat. Audiērunt nōnnumquam ad concitandōs affectūs exclāmātiōnibus ūtendem esse. Proinde pressō aliōquī loquentēs, subinde repente vōcem tollunt furiōsō plānē clāmōre, etiam cum nihil opus. Iūrēs helleborō hominī opus esse, perinde quasi nihil rēferat, ubi clāmēs. Praetereā, quoniam audiērunt oportēre sermōnem in prōgressū fervēscere, in singulīs partibus prīncipiīs utcumque sānē recitātīs, mox mīrā vōcis contentiōne ūtuntur, etiam sī rēs sit frīgidissima, atque ita dēnique dēsinunt, ut spīritū dēfectōs crēdās.

---

[1] *Quo nunc se proripit ille:* Verg.Ecl.3.19.
[2] *Οὔτε γῆς, οὔτε οὐρανοῦ ἁπτομένην* = neque terram, neque caelum attingentem. Cf. Adag. 444.
[3] *Doctores subtiles:* ut Alexandrum Halensem (*Alexander of Hales* ca.1185-1245).
[4] *Doctores seraphicos:* ut sanctum Bonaventuram (*Giovanni di Fidanza* 1221-1274).
[5] *Doctores irrefragabiles:* ut Ioannem Duns Scotum (vide p. 65 annot. 6).
[6] *Speculo historiali,* quod Speculi maioris tertia est pars, cuius Vincentius Bellovicensis (*Vincent de Beauvais* ca.1190-1264), monachus ordinis Praedicatorum, est auctor.
[7] *Humano capite:* verba sunt, a quibus incipit Hor.A.P.

Postrēmō didicērunt, apud rhētorēs dē rīsū fierī mentiōnem, eōque student et ipsī iocōs quōsdam aspergere, ὦ φίλη Ἀφροδίτη[1], quam plēnōs grātiārum, quamque in locō, ut plānē ὄνον πρὸς τὴν λύραν[2] esse dīcās. Mordent quoque nōnnumquam, sed ita, ut titillent magis quam vulnerent. Nec umquam vērius adūlantur, quam cum māximē παρρησιάζεσθαι[3] vidērī student. Dēnique tōta āctiō est eiusmodī, ut iūrēs eōs ā forī circulātōribus didicisse, ā quibus longē vincuntur. Quamquam utrīque alterīs ūsque adeō sunt similēs, ut nēmō dubitet, quīn aut hī ab illīs, aut illī ab hīs rhētoricem suam didicerint. Et tamen inveniunt hī quoque meā nīmīrum operā, quī cum hōs audiunt, Dēmosthenēs merōs, ac Cicerōnēs audīre sē putant. Quod genus sunt praecipuē mercātōrēs ac mulierculae: quōrum auribus ūnicē placēre student, quod illī nōnnūllam praedae portiunculam dē rēbus male partīs soleant impertīrī, sī commodē fuerint palpātī: illae cum aliīs multīs dē causīs huīc ōrdinī favent, tum praecipuē, quod in hōrum sinūs soleant effundere, sī quid in marītōs stomachantur. Vidētis, opīnor, quantopere mihi dēbeat hoc hominum genus, cum caerimōniolīs, et nūgīs dērīdiculīs clāmōribusque tyrannidem quandam inter mortālēs exerceant, et Paulōs atque Antōniōs sēsē crēdant.

Vērum ego istōs histriōnēs, tam ingrātōs beneficiōrum meōrum dissimulātōrēs quam improbōs simulātōrēs pietātis, libenter relinquō. Iamdūdum enim iuvat dē rēgibus ac prīncipibus aulicīs ā quibus simplicissimē color, et, ut dīgnum est ingenuīs, ingenuē, nōnnihil attingere. Quī quidem sī vel sēmiūnciam[4] sānī cordis habērent, quid esset hōrum vītā trīstius aut aequē fugiendum? Neque enim exīstimābit vel periūriō parricīdiōque parandum imperium, quisquis sēcum perpenderit, quam ingēns onus

---

[1] *Ὦ φίλη Ἀφροδίτη* = o cara Venus!: quod dictum a feminis datur Graecis, ubi viri dicunt *Ἡράκλεις* i.e. mehercle!
[2] *Ὄνον πρὸς τὴν λύραν* = asinum ad lyram, i.e. ineptum. Cf. p. 27 annot. 1.
[3] *Παρρησιάζεσθαι* = libere loqui.
[4] *Semiunciam:* i.e. minimam partem. Cf. p. 19 annot. 1.

sustineat humerīs, quī vērē prīncipem agere velit: eum, quī rērum gubernācula suscēperit pūblicum, nōn prīvātum negōtium gerere; nihil nisi dē commodīs pūblicīs oportēre cōgitāre; ā lēgibus, quārum ipse et auctor et exāctor est, nec lātum digitum discēdere; officiālium omnium et magistrātuum integritātem sibi praestandam esse; sēsē esse ūnum omnium oculīs expositum, quī vel ceu sīdus salūtāre mōrum innocentiā māximam rēbus hūmānīs salūtem possit afferre, vel velutī comēta lētālis summam perniciem invehere; aliōrum vitia neque perinde sentīrī, neque tam lātē mānāre; prīncipem eō locō esse, ut sī quid vel leviter ab honestō dēflexerit, gravis prōtinus ad quam plūrimōs hominēs vītae pestis serpat. Tum, quod multa sēcum afferat prīncipum fortūna, quae soleant ā rēctō dēdūcere, quod genus, dēliciae, lībertās, adūlātiō, luxus; hoc ācrius ēnītendum ac sollicitius advigilandum, nēcubī vel dēceptus cesset in officiō. Postrēmō, ut īnsidiās, odia, cēteraque vel perīcula, vel metūs omittam capitī imminēre, vērum illum rēgem, quī paulō post ab eō sit etiam dē minimō quōque commissō ratiōnem exāctūrus, idque tantō sevērius, quantō praestantius gessit imperium. Haec inquam, atque huiusmodī plūrima, sī prīnceps sēcum perpenderet, perpenderet autem sī saperet, is nec somnum nec cibum, opīnor, iūcundē capere posset. At nunc meō mūnere, hās omnēs cūrās diīs permittunt, ipsī sēsē molliter cūrant, neque quemquam ad aurem admittunt, nisi quī iūcunda loquī nōrit, nē quid animō sollicitūdinis oboriātur. Sē probe prīncipis partēs omnēs, implēsse crēdunt, sī vēnentur assiduē, sī bellōs alant caballōs, sī suō commodō vendiderint magistrātūs ac praefectūrās, sī cottīdiē novae ratiōnēs excōgitentur, quibus cīvium opēs attenuent et in suum convertant fiscum, vērum id appositē repertīs titulīs, ut etiamsī sit inīquissimum, aliquam tamen aequitātis speciem prae sē ferat. Addunt, datā operā, nōnnihil adūlātiōnis, quō populārēs animōs, utcumque sibi dēvinciant.

Fingite mihi nunc, quālēs sunt nōnnumquam, hominem lēgum īgnārum, pūblicōrum commodōrum paene hostem, prīvātīs intentum commoditātibus, addictum voluptātibus, ōsōrem ērudītiōnis, ōsōrem lībertātis ac vērī, nihil minus quam dē reī pūblicae salūte cōgitantem, sed omnia suā libīdine, suīsque ūtilitātibus mētientem. Deinde addite huīc torquem auream, omnium virtūtum cohaerentium cōnsēnsum indicantem, tum corōnam gemmīs īnsīgnītam, quae quidem admoneat eum hērōicīs omnibus virtūtibus oportēre cēterīs antecellere, praetereā scēptrum, iūstitiae et undecumque incorruptī pectoris symbolum, postrēmō purpuram eximiae cuiusdam in rem pūblicam charitātis indicium. Haec gestāmina sī prīnceps cum suā vītā cōnferret, equidem futūrum arbitror, ut plānē pudēscat ōrnātūs suī, vereāturque, nē quis nāsūtus interpres tōtum hunc tragicum cultum in rīsum iocumque vertat.

Iam quid dē proceribus aulicīs commemorem? Quōrum plērīsque cum nihil sit addictius, servīlius, īnsulsius, abiectius, tamen omnium rērum prīmōs sēsē vidērī volunt. Haec ūnā in rē tamen modestissimī, quod contentī, aurum, gemmās, purpuram, reliquaque virtūtum ac sapientiae īnsīgnia corpore circumferre, rērum ipsārum studium omne concēdunt aliīs. Hōc abundē fēlīcēs sibi videntur, quod rēgem herum vocāre liceat, quod tribus verbīs salūtāre didicerint, quod nōrint cīvīlēs titulōs subinde inculcāre, serēnitātem, dominātiōnem, et magnificentiam: quod ēgregiē perfricuerint faciem[1], quod fēstīviter adūlentur. Nam hae sunt artēs, quae vērē nōbilem et aulicum deceant. Cēterum, sī vītae ratiōnem omnem propius īnspiciās, nīmīrum merōs Phaeācās[2] inveniēs, spōnsōs Pēnelopēs, reliquum carmen[3] agnōscitis, quod Ēchō vōbīs melius referet quam ego.

---

[1] *Perfricuerint faciem:* i.e. pudorem posuerint totum. Vide Adag.747.
[2] *Phaeacas:* i.e. ignavos et inertes homines (Hom.Od.5.35).
[3] Apud Horatium in Ep.1.2.28-31: sponsi Penelopae nebulones Alcinoique | in cute curanda plus aequo operata iuventus, | cui pulchrum fuit in medios dormire dies et | strepitum citharae cessatum ducere curam.

Dormītur in mediōs diēs, ibi sacrificulus mercēnārius ad lectum parātus, quī propemodum cubantibus adhūc sacrum expedītē peragat. Mox ad ientāculum, quō vix perāctō, iam interpellat prandium. Sub id ālea, laterunculī[1], sortēs, scurrae, mōriōnēs, scorta, lūsūs, īnficētiae. Interim ūna aut altera merenda. Rūrsum cēna, post hanc repōtia, nōn ūna, per Iovem. Atque ad hunc modum, citrā ūllum vītae taedium ēlābuntur hōrae, diēs, mēnsēs, annī, saecula. Ipsa nōnnumquam sagīnātior abeō, sī quandō vīderim illōs μεγαλορροῦντας[2]; dum inter nymphās ūnaquaeque hoc sibi vidētur diīs propior, quō caudam longiōrem trahit, dum procerum alius alium cubitō prōtrūdit, quō Iovī vīcīnior esse videātur, dum sibi quisque hōc magis placet, quō graviōrem catēnam collō bāiulat, ut rōbur etiam, nōn opēs tantum ostentent.

Ac prīncipum quidem īnstitūtum, summī pontificēs, cardinālēs, et episcopī, iam prīdem gnāviter aemulantur, ac prope superant. Porrō, sī quis perpendat quid līnea vestis admoneat, niveō candōre īnsīgnis, nempe vītam undequāque inculpātam. Quid sibi velit mitra bicornis, utrumque fastīgium eōdem cohibente nōdō, puta novī pariter et veteris īnstrūmentī absolūtam scientiam. Quid manūs chīrothēcīs commūnītae, pūram et ab omnī rērum hūmānārum contāgiō immūnem sacrāmentōrum administrātiōnem. Quid pedum, nīmīrum crēditī gregis vigilantissimam cūram. Quid praelāta crux, vidēlicet, omnium hūmānōrum affectuum victōriam. Haec, inquam, atque id genus alia multa, sī quis perpendat,

[1] *Laterunculi:* lege ‘latrunculi’; quid sint, vide p. 2, annot. 13.
[2] *Μεγαλορροῦντας* = se ostentantes.

nōnne trīstem ac sollicitam vītam ēgerit? At nunc bellē faciunt, cum sēsē pāscunt. Cēterum ovium cūram aut ipsī Chrīstō mandant, aut in quōs, frātrēs vocant, ac vicāriōs reiciunt. Neque vel nōminis suī recordantur, quid sonet episcopī vocābulum, nempe labōrem, cūram, sollicitūdinem. Vērum in irrētiendīs pecūniīs, plānē episcopōs agunt, οὐδ’ ἀλαοσκοπίη[1].

Ad eundem modum cardinālēs sī cōgitent sēsē in apostolōrum locum successisse, eadem ab ipsīs requīrī, quae illī praestitērunt. Deinde nōn dominōs esse, sed administrātōrēs spīritālium dōtium, dē quibus omnibus sint paulō post exāctissimē redditūrī ratiōnem. Immō, sī vel in cultū paulisper philosophentur, atque ita sēcum cōgitent, quid sibi vult hic vestītūs candor? Nōnne summam et eximiam vītae innocentiam? Quid interior purpura? Nōnne flagrantissimum in Deum amōrem? Quid rūrsus exterior sinuōsā capācitāte diffluēns ac tōtam reverendissimī complectēns mūlam, quamquam ūna vel camēlō contegendō suffēcerit? Nōnne charitātem lātissimē sēsē pandentem ad subveniendum omnibus, hoc est ad docendum, exhortandum increpandum, admonendum, compōnenda bella, resistendum improbīs prīncipibus, et vel sanguinem libenter impendendum gregī Chrīstiānō, nōn sōlum opēs. Quamquam quōrsum omnīnō opēs pauperum apostolōrum vicem gerentibus? Haec sī perpenderent, inquam, nec eum locum ambīrent et libentēs relinquerent, aut certē vītam plānē labōriōsam, atque sollicitam agerent, cuiusmodī veterēs illī vīxērunt apostolī. Iam summī pontificēs, quī Chrīstī vicēs gerunt, sī cōnentur eiusdem vītam aemulārī, nempe paupertātem, labōrēs, doctrīnam, crucem, vītae contemptum, sī vel pāpae, id est patris nōmen vel sānctissimī cōgnōmen cōgitent, quid erit in terrīs afflīctius? Aut quis eum locum omnibus emat facultātibus: emptum gladiō, venēnō omnīque vī tueātur?

[1] *Οὐδ’ ἀλαοσκοπίη* = neque caeca speculatio; cf. οὐδ' ἀλαοσκοπίην εἶχε, i.e. diligenter animadvertit (Hom.Il.10.515). Nominativum casum omnes habent editiones.

Quantum hīs abstulerit commoditātum, sī semel incessīverit sapientia? 'Sapientia' dīxī? Immō, vel mīca salis illīus, cuius meminit Chrīstus. Tantum opum, tantum honōrum, tantum diciōnis, tantum victōriārum, tot officia, tot dispēnsātiōnes, tot vectīgālia, tot indulgentiās, tantum equōrum, mūlōrum, satellitum, tantum voluptātum. Vidētis quantās nundinās, quantam messem, quantum bonōrum pelagus[1] paucīs sim complexa. In quōrum locum indūcet vigiliās, iēiūnia, lacrimās, ōrātiōnēs, cōntiōnēs, studia, suspīria, mīlleque id genus miserōs labōrēs. Neque vērō neglegendum illud, futūrum, ut tot scrīptōrēs, tot cōpistae, tot notāriī, tot advocātī, tot prōmōtōrēs, tot sēcrētāriī, tot mūlotribae, tot equīsōnēs, tot mēnsāriī, tot lēnōnēs, paene mollius quiddam addideram, sed vereor nē dūrius sit auribus. In summā, tam ingēns hominum turba, quae Rōmānam sēdem onerat, lāpsa sum, 'honōrat' sentiēbam, ad famem adigātur. Inhūmānum quidem hoc, et abōminandum facinus, at multō magis dētestandum ipsōs etiam summōs ecclēsiae prīncipēs ac vēra mundī lūmina ad pēram et baculum revocārī. At nunc ferē, sī quid labōris est, id Petrō et Paulō relinquunt, quibus abundē satis est ōtiī. Porrō, sī quid splendōris aut voluptātis, id sibi sūmunt.

Atque ita fit meā quidem operā, ut nūllum paene hominum genus vīvat mollius, minusque sollicitum, ut quī abundē Chrīstō satis factum

exīstiment, sī mysticō ac paene scaenicō ōrnātū, caerimōniīs, beātitūdinum, reverentiārum, sānctitātum titulīs et benedictiōnibus ac maledictiōnibus episcopōs agant. Prīscum et obsolētum, nec hōrum omnīnō temporum, mīrācula ēdere: docēre populum, labōriōsum; sacrās interpretārī litterās, scholasticum; ōrāre, ōtiōsum; lacrimās fundere, miserum ac muliebre; egēre, sordidum; vincī, turpe parumque dīgnum eō, quī vix rēgēs etiam summōs, ad pedum beātōrum admittit ōscula; dēnique morī inamābile; tollī in crucem īnfāme.

[1] *Bonorum pelagus,* i.e. bonorum abundantia; cf. Adag.229.

Restant sōla haec arma ac benedictiōnēs dulcēs, quārum meminit Paulus, atque hārum quidem sunt sānē quam benīgnī, interdictiōnēs, suspēnsiōnēs, aggravātiōnēs, anathematīzātiōnēs, ultrīcēs pictūrae, ac fulmen illud terrificum, quō sōlō nūtū[1] mortālium animās vel ultrā tartara mittunt. Quod ipsum tamen sānctissimī in Chrīstō patrēs, et Chrīstī vicāriī, in nūllōs torquent ācrius quam in eōs, quī, īnstīgante diabolō, patrimōnia Petrī minuere atque arrōdere cōnantur. Cuius cum haec vōx sit in ēvangeliō: ‘Relīquimus omnia, et secūtī sumus tē’[2], tamen huius patrimōnium appellant agrōs, oppida, vectīgālia, portitōria, diciōnēs. Prō quibus dum zēlō Chrīstī accēnsī, ferrō īgnīque dīmicant, nōn absque plūrimō Chrīstiānī sanguinis dispendiō, tum dēmum ecclēsiam Christī spōnsam sēsē crēdunt apostolicē dēfendere, fortiter prōflīgātīs, ut vocant, hostibus. Quasi vērō ūllī sint hostēs ecclēsiae perniciōsiōrēs quam impiī pontificēs, quī et silentiō Chrīstum sinunt abolēscere, et quaestuāriīs lēgibus alligant, et coāctīs interpretātiōnibus adulterant, et pestilente vītā iugulant.

Porrō, cum Chrīstiāna Ecclēsia sanguine sit condita, sanguine cōnfirmāta, sanguine aucta, nunc perinde quasi Chrīstus perierit, quī mōre suō tueātur suōs, ita ferrō rem gerunt. Cumque bellum res sit adeō immānis, ut ferās nōn hominēs deceat, adeō īnsāna, ut poētae quoque fingant ā furiīs immittī, adeō pestilēns, ut ūniversam mōrum luem simul invehat, adeō iniūsta, ut ā pessimīs latrōnibus optimē soleat administrārī, adeō impia, ut nihil cohaereat cum Chrīstō, tamen omnibus omissīs, hoc tantum agunt. Hīc videās etiam dēcrepitōs senēs[3], iuvenīlis animī rōbur praestāre, nec offendī sūmptibus, nec fatīgārī labōribus, nec dēterrērī quidquam, sī lēgēs, sī religiōnem, sī pācem, sī rēs hūmānās omnēs sursum ac deorsum[4] misceant. Neque dēsunt adūlātōrēs ērudītī, quī istam manifestāriam īnsāniam, zēlum, pietātem, fortitūdinem appellent, excōgitātā viā, quā fierī possit, ut quis lētāle ferrum stringat, adigatque in frātris suī vīscera, manente nihilōminus charitāte illā summā, quam ex Chrīstī praeceptō, dēbet proximō Chrīstiānus.

[1] *Solo nutu:* cf. Adag.3839.
[2] *Reliquimus omnia, et secuti sumus te:* Matth.19.27.
[3] *Decrepitos senes:* notavit hoc loco Listrius: ‘Videtur significare Iulium secundum, qui tales tumultus excitavit in mundo, ut nemo vere pius et christianus possit absque gemitu meminisse. Videbuntur alicui fortassis haec liberius. Verum et quis rem penitus nosset, fateretur modestissime dicta.’
[4] *Sursum ac deorsum:* vide p. 9, annot. 4.

Equidem incerta sum adhūc, utrum hīs rēbus exemplum dederint, an potius hinc sūmpserint episcopī quīdam Germānōrum, quī simplicius, etiam omissō cultū, omissīs benedictiōnibus, aliīsque id genus caerimōniīs, plānē satrapās agunt, adeō, ut propemodum īgnāvum, parumque decōrum episcopō putent, alibī quam in aciē, fortem animam Deō reddere.

Iam vērō vulgus sacerdōtum nefās sē dūcēns ā praesulum suōrum sānctimōniā dēgenerāre, euge, quam mīlitāriter prō iūre decimārum, ēnsibus, iaculīs, saxīs, omnīque armōrum vī bellīgerantur: quam hīc oculātī, sī quid ex veterum litterīs possint ēlicere, quō plēbēculam territent, et plūs quam decimās dēbērī convincant. At interim nōn venit in mentem, quam multa passim legantur dē officiō, quod illī vicissim praestāre populō dēbeant. Nec saltem admonet eōs vertex rāsus sacerdōtem omnibus huius mundī cupiditātibus līberum esse oportēre, neque quicquam nisi caelestia meditārī. Sed hominēs svāvēs, sē suō officiō probē perfūnctōs aiunt, sī preculās illās suās, utcumque permurmurārint, quās mehercle dēmīror, sī quis Deus vel audiant, vel intellegant, cum ipsī ferē nec audiant, nec intellegant, tum cum eās ōre perstrepunt. Vērum hoc quidem sacerdōtibus est cum profānīs commūne, ut ad ēmolumentī messem vigilent omnēs, neque quisquam ibi lēgēs[1] īgnōret. Cēterum, sī quid sarcinae, id prūdenter in aliēnōs humerōs reiciunt, et aliīs aliī tamquam pilam per manūs trādunt. Sīquidem laicī quoque prīncipēs, quemadmodum partēs administrandī rēgnī vicāriīs dēlegant, et vicārius item vicāriō trādit, ita pietātis studium omne plēbī modestiae causā relinquunt. Plēbs in eōs rēicit, quōs ecclēsiasticōs vocant, perinde quasi ipsīs cum ecclēsiā nihil omnīnō sit commerciī, quasi baptismī vōtīs nihil prōrsus sit āctum. Rūrsum sacerdōtēs, quī sēsē vocant saeculārēs, quasi mundō initiātī nōn Chrīstō, in rēgulārēs onus hoc dēvolvunt, rēgulārēs in monachōs, monachī laxiōrēs in artiōrēs, omnēs simul in mendīcantēs,

[1] *Leges* enim fructus edunt clericis, qui de decimis, de oblationibus, de altaribus vivant.

mendīcantēs in Carthusiēnsēs, apud quōs sōlōs sepulta latet pietās et adeō latet, ut vix umquam liceat cōnspicere.

Itidem pontificēs in messe pecūniāriā dīligentissimī, labōrēs illōs nimium apostolicōs, in episcopōs relēgant, episcopī in pāstōrēs, pāstōrēs in vicāriōs, vicāriī in frātrēs mendīcantēs. Hī rūrsum in eōs retrūdunt, ā quibus ovium lāna tondētur. Vērum nōn est huius īnstitūtī pontificum ac sacerdōtum vītam excutere, nē cuī videar satiram texere, nōn encōmium recitāre, nēve quis exīstimet bonōs prīncipēs ā mē taxārī, dum malōs laudō. Sed haec ideō paucīs attigī, quō palam fieret, nūllum esse mortālem, quī svāviter vīvere possit, nisi meīs initiātus sit sacrīs, mēque propitiam habeat. Nam id quō pactō fieri queat, cum ipsa etiam Rhamnūsia[1], rērum hūmānārum fortūnātrīx, mēcum adeō cōnsentiat, ut sapientibus istīs semper fuerit inimīcissima, contrā, stultīs etiam dormientibus omnia commoda addūxerit? Agnōscitis Tīmotheum[2] illum, cuī hinc etiam cōgnōmen, et prōverbium ἡ εὕδοντος κύρτος αἱρεῖ[3]. Rūrsum aliud γλαὺξ ἵπταται[4]. Contrā, in sapientēs quadrant illa, ἐν τετράδι γεννηθέντες[5], et equum habet Sēiā-

[1] *Rhamnusia* virgo vel dea est malefactorum ultrix et benefactorum remuneratrix, quam Nemesim vocant Graeci. Interdum, et id hoc ipso loco, etiam Fortunae est nomen, quae stultis favere dicitur.

[2] *Timotheum,* ducem Atheniensium (†354 a.Chr.).

[3] *Ἡ εὕδοντος κύρτος αἱρεῖ* = piscatori dormienti rete completur, i.e. dormiens ditatur ille. Cf. Adag.482.

[4] *Γλαὺξ ἵπταται* = noctua volat. i.e. Minerva, quod in omen faustum accipiebatur: vide Adag.76.

[5] *Ἐν τετράδι γεννηθέντες* = quarta luna nati, i.e. infortunati: vide Adag.77.

num[1], et aurum Tolōsānum[2]. Sed dēsinō παροιμιάζεσθαι[3], nē videar Erasmī meī commentāria[4] suppīlāsse.

Ergō, ut ad rem: amat fortūna parum cordātōs, amat audāciōrēs[5], et quibus illud placet πᾶς ἐρρίφθω κύβος[6]. At sapientia timidulōs reddit, ideōque vulgō vidētis sapientibus istīs cum paupertāte, cum fame, cum fūmō rem esse, neglēctōs, inglōriōs, invīsōs vīvere: stultōs affluere nummīs, admovērī reī pūblicae gubernāculīs, breviter flōrēre modīs omnibus. Etenim sī quis beātum exīstimet prīncipibus placuisse virīs[7], et inter meōs illōs ac gemmeōs deōs versārī, quid inūtilius sapientiā, immō, quid apud hoc hominum genus damnātius? Sī dīvitiae parandae sunt, quid tandem lucrī factūrus est negōtiātor, sī sapientiam secūtus: periūriō offendētur, sī in mendāciō dēprehēnsus ērubēscet, sī anxiōs illōs dē fūrtīs, atque ūsūrīs sapientum scrūpulōs, vel tantulī faciet? Porrō, sī quis honōrēs atque opēs ambiat ecclēsiasticās, ad eās vel asinus vel būbalus citius penetrābit quam sapiēns. Sī voluptāte dūcāris, puellae, māxima huius fābulae pars, stultīs tōtō pectore sunt addictae, sapientem haud secus ac scorpium horrent fugiuntque. Dēnique quīcumque paulō fēstīvius ac laetius vīvere parant, sapientem imprīmīs exclūdunt, ac quodvīs animal potius admittunt.

Sed cum laudum meārum nūllus sit modus neque fīnis, tamen ōrātiō aliquandō fīnem habeat, necesse est. Itaque dēsinam dīcere, sed sī prius ostenderō paucīs, nōn deesse magnōs auctōrēs, quī mē litterīs suīs pariter

---

1 *Equum habet Seianum:* equus cuiusdam Cn. Seii domino suo eiusque possessoribus succedentibus mala semper efficiebat. Cf. Adag.997.
2 *Aurum Tolosanum,* i.e. rem infaustam: cum Q. Servilius Caepio consul a.105 a.Chr. Tolosam diripuisset, quicumque aurum attigerant raptum, misere perierunt. Cf. Adag. 998.
3 *Παροιμιάζεσθαι* = proverbiis uti.
4 *Commentaria:* i.e. Erasmi Adagiorum collectanea. Vide Prooemium.
5 *Amat Fortuna ... audaciores:* cf. Adag.145.
6 *Πᾶς ἐρρίφθω κύβος* = alea omnis sit iacta. Cf. Adag.332.
7 *Principibus placuisse viris:* Hor.Ep.1.17.35.

ac factīs illūstrārint, nē cuī forte stultē mihi sōlī videar placēre, nēve lēguleī calumnientur, mē nihil allēgāre. Ad ipsōrum igitur exemplum allēgābimus, hoc est οὐδὲν πρὸς ἔπος[1]. Prīncipiō illud omnibus vel nōtissimō prōverbiō persvāsum est, ubi rēs abest, ibi simulātiōnem esse optimam. Eōque rēctē statim trāditur hic versus puerīs: 'Stultitiam simulāre locō sapientia summa est.' [2]

Vōs iam ipsī conicite, quam ingēns sit bonum stultitia, cuius etiam fallāx umbra, et imitātiō sōla tantum laudis merētur ā doctīs. Sed multō candidius pinguis ille ac nitidus Epicūrī dē grege porcus[3], miscēre stultitiam cōnsiliīs iubet[4], tametsī brevem nōn admodum scītē addidit. Item alibī. Dulce est dēsipere in locō.[5] Rūrsum aliō in locō, māvult dēlīrus inersque vidērī, quam sapere, et ringī.[6]

Iam apud Homērum Tēlemachus, quem modīs omnibus laudat poēta, subinde νήπιος[7] appellātur, atque eōdem praenōmine tamquam fēlīcis ōminis libenter puerōs et adulēscentēs vocāre solent tragicī. Quid autem sacrum Īliadis carmen, nisi stultōrum rēgum et populōrum continet īrās? Porrō, quam absolūta laus illa Cicerōnis? Stultōrum plēna sunt omnia.[8] Quis enim īgnōrat, ūnumquodque bonum, quō lātius patet, hoc esse praestantius?

Atquī fortassis apud Chrīstiānōs hōrum levis est auctōritās: proinde sacrārum quoque litterārum testimōniīs, sī vidētur, laudēs nostrās fulciāmus, sīve, ut doctī solent, fundēmus, prīncipiō veniam ā theologīs praefātae, ut nōbīs fās esse velint, deinde quoniam arduam rem aggredimur, et

[1] *Οὐδὲν πρὸς ἔπος* = nihil ad rem (Aristoph.Eccl.751).
[2] *Stultitiam ... summa est:* Dist.Cat.2.18.
[3] *Pinguis ille ... porcus:* ut Horatius se ipse vocat: Me pinguem et nitidum bene curata cute vises, | cum ridere voles, Epicuri de grege porcum (Hor.Sat.1.4.15-16).
[4] Apud Horatium in Car.12.27: *misce stultitiam consiliis* brevem.
[5] *Dulce est desipere in loco:* Hor.Car.4.12.28.
[6] *Delirus inersque videri, quam sapere, et ringi:* Hor.Ep.2.126-128.
[7] *Νήπιος* = infans.
[8] *Stultorum plena sunt omnia:* Cic.Fam.9.22.4.

fortassis improbum fuerit dēnuō Mūsās ex Helicōne, ad tantum itineris revocāre, praesertim cum rēs sit aliēnior, fortassis magis conveniet optāre, ut interim dum theologum agō, perque hās spīnās ingredior, Scōtī anima paulisper ex suā Sorbonā in meum pectus dēmigret, quōvīs hystrice atque ērināceō spīnōsior, moxque remigret, quō lubēbit, vel ἐς κόρακας[1]. Utinam et vultum alium liceat sūmere, et ōrnātus adsit theologicus. Vērum illud interim vereor, nē quis mē fūrtī ream agat, quasi clanculum magistrōrum nostrōrum scrīnia compīlāverim, quae tantum reī theologicae teneam. Sed nōn adeō mīrum vidērī dēbet, sī tam diūtina, quae mihi artissima est, cum theologīs cōnsuētūdine, nōnnihil arripuī, cum fīculnus[2] etiam ille deus Priāpus, nōnnūllās Graecās vōcēs, legente dominō, subnotārit tenueritque. Et gallus Lūciānicus longō hominum convīctū sermōnem hūmānum expedītē calluerit.

Sed iam ad rem bonīs avibus. Scrīpsit Ecclēsiastēs capite prīmō: 'Stultōrum īnfīnītus est numerus.'[3] Cum numerum praedicat īnnītum, nōnne mortālēs ūniversōs complecti vidētur, praeter pauculōs aliquot, quōs haud sciō, an cuīquam vidēre contigerit? Sed magis ingenuē cōnfitētur hoc Iēremīās cap. 10[4]: 'Stultus', inquiēns, 'factus est omnis homō ā sapientiā suā.' Sōlī Deo tribuit sa-

[1] *Ἐς κόρακας* = ad cervos, i.e. in malam crucem. Vide sub Adag.1220 de vino ranis praeministrato.
[2] *Ficulnus:* vide p. 17 annot. 8.
[3] *Stultorum infinitus est numerus:* Eccl.1.15.
[4] Ier.61.14: Stultus factus est omnis homo ab scientia.

pientiam, ūniversīs hominibus stultitiam relinquēns. Ac rursum paulō superius: ‘Nē glōriētur homō in sapientiā suā.’[1] Cūr nōn vīs hominem in suā sapientiā glōriārī optime Hiēremīā? ‘Nīmīrum’, inquiet, ‘ob id, quia nōn habet sapientiam.’

Sed ad Ecclēsiastēn redeō. Hunc, cum exclāmat: ‘Vānitās vānitātum, et omnia vānitās’[2], quid aliud sēnsisse crēditis, nisi, quemadmodum dīximus, vītam hūmānam nihil aliud quam stultitiae lūdicrum esse? Nīmīrum Cicerōniānae laudī album addentem calculum[3], cuius optimō iūre celebrātur illud, quod modo retulimus: ‘Stultōrum plēna sunt omnia.’[4] Rūrsum sapiēns ille Ecclēsiasticus, quī dīxit: ‘Stultus mūtātur ut lūna, sapiēns permanet ut sōl’[5], quid aliud innuit, nisi mortāle genus omne stultum esse, sōlī Deō sapientis nōmen competere? Sīquidem lūnam hūmānam nātūram interpretantur, sōlem omnis lūminis fontem, Deum. Huīc astipulātur, quod ipse Chrīstus in ēvangeliō negat, quemquam appellandum bonum, nisi Deum ūnum. Porrō, sī stultus est, quisquis sapiēns nōn est, et quisquis bonus, īdem sapiēns, auctōribus Stoicīs, nīmīrum mortālēs omnēs stultitia complectātur necessum est.

Iterum Salomōn capite decimō quīntō: ‘Stultitia’, inquit, ‘gaudium stultō’[6], vidēlicet, manifestē cōnfitēns sine stultitiā nihil in vītā svāve esse. Eōdem pertinet illud quoque: ‘Quī appōnit scientiam, appōnit dolōrem; et in multō sēnsū multa indīgnātiō.’[7] An nōn īdem palam cōnfitētur ēgregius ille cōntiōnātor capite septimō: ‘Cor sapientum, ubi trīstitia est: et cor stultōrum, ubi laetitia.’[8] Eōque nōn satis habuit sapientiam perdiscere, nisi nostrī quoque cōgnitiōnem addidisset. Quod sī mihi parum habētur fideī, ipsīus accipite verba, quae scrīpsit cap. 1: ‘Dedīque cor meum, ut scīrem prūdentiam atque doctrīnam, errōrēsque et stultitiam.’[9] Quō quidem locō illud animadvertendum ad stultitiae laudem pertinēre, quod eam posteriōre posuit locō. Ecclesiastēs scrīpsit, et hunc scītis esse ōrdinem Ecclēsiasti-

---

[1] Ier.9.23: *Non gloriet sapiens in sapientia sua.*
[2] *Vanitas vanitatum et omnia vanitas:* Eccl.1.2.
[3] *Album addentem calculum:* i.e. approbantem. Cf. Adag.453.
[4] *Stultorum plena sunt omnia:* vide p. 86 annot. 8.
[5] Eccl.27.12: *Homo sanctus in sapientia manet sicut sol: nam stultus sicut luna mutatur.*
[6] *Stultia gaudium stulto:* Prov.15.21.
[7] Eccl.1.18: *Eo, quod in multa sapientia sit indignatio, et qui apponit scientiam, apponit dolorem.*
[8] *Cor sapientum, ubi tristitia est:* Eccl.7.5.
[9] *Dedique ... et stultitiam:* Eccl.1.17.

cum, ut quī dīgnitāte prīmus sit, is locum obtineat extrēmum vel hic certē memor Ēvangelicī praeceptī.

Sed stultitiam praestantiōrem esse sapientiā, et Ecclēsiasticus ille quisquis fuit, liquidō testātur cap. 44., cuius mehercle verba nōn prius prōferam, quam ἐισγωγὴν[1] meam commodā respōnsiōne adiūveritis, ut faciunt apud Platōnem hī, quī cum Sōcrate disputant. Utra magis convenit recondere, quae rāra sunt et pretiōsa, an quae vulgāria vīliaque? Quid tacētis? Etiam sī vōs dissimulētis, prōverbium illud Graecōrum prō vōbīs respondet, τὴν ἐπὶ θύραις ὑδρίαν[2], quod nē quis impiē reiciat, refert Aristotelēs magistrōrum nostrōrum Deus. An quisquam vestrum tam stultus est, ut gemmās et aurum in viā relinquat? Nōn, hercle, opīnor. In abditissimīs penetrālibus, nec id satis, in mūnitissimōrum scrīniōrum sēcrētissimīs angulīs ista repōnitis, caenum in prōpatulō relinquitis. Ergō, sī quod pretiōsius est reconditur, quod vīlius expōnitur, nōnne palam est, sapientiam quam vetat abscondī, vīliōrem esse stultitiā, quam recondī iubet? Iam ipsīus testimōniī verba accipite. Melior est homō, quī abscondit stultitiam suam, quam homō, quī abscondit sapientiam suam.[3]

Quid, quod animī quoque candōrem dīvīnae litterae stultō tribuunt, cum sapiēns interim nēminem suī similem putet. Sīc enim intellegō id, quod scrībit Ecclēsiastēs capite decimō: ‘Sed et in viā stultus ambulāns, cum ipse īnsipiēns sit, omnēs stultōs exīstimat.’[4] An nōn istud eximiī cuiusdam candōris est, omnēs aequāre tibi ipsī, cumque nēmō nōn magnificē dē sē sentiat, omnibus tamen tuās commūnicāre laudēs? Proinde nec puduit tantum rēgem huius cōgnōminis, cum ait capite trīcēsimō: ‘Stultissimus sum virōrum.’[5] Neque Paulus ille gentium doctor, Corinthiīs scrībēns, stultī cōgnōmen illibenter agnōscit. ‘Ut īnsipiēns’, inquit, ‘dīcō: plūs ego’[6], perinde quasi turpe sit vincī stultitiā.

---

[1] *Ἐισγωγήν* = inductionem, quae genus est argumentationis dialecticae, quae ab universalibus proficiscens, ad rem ducit ipsam.
[2] *Τὴν ἐπὶ θύραις ὑδρίαν* = in ostiis hydriam: hydria vel aqualis, i.e. res vilis, in ostio relinquitur, res autem pretiosa reponitur; quod dictum est Graecis in proverbio: Adag.1065.
[3] *Melior ... sapientiam suam:* Eccl.41.18.
[4] *Sed ... stultos existimat:* Eccl.10.3.
[5] Scil. in v. 2.
[6] *Ut insipiens dico: plus ego:* 2.Cor.11.23.

Sed interim obstrepunt mihi Graeculī quīdam, quī tot huius temporis theologōrum, ceu cornīcum oculōs student cōnfīgere[1], dum annotātiōnēs suās, veluti fūmōs quōsdam aliīs offundunt, cuius gregis sī nōn Alpha, certē Bēta meus est Erasmus, quem ego saepius honōris causā nōminō. ‘Ō vērē stultam’, inquiunt, ‘et ipsā dīgnam Mōriā citātiōnem. Longē dīversa mēns apostolī quam tū somniās! Nec enim hoc agit hīs verbīs, ut cēterīs stultior habērētur, vērum eum dīxisse: “Ministrī Chrīstī sunt et ego”, sēque velutī iactābundus in hāc quoque parte aequāsset cēterīs, per corrēctiōnem adiēcit “plūs ego”, sentiēns sē nōn modo parem reliquīs apostolīs in ēvangeliī ministeriō, vērum etiam aliquantō superiōrem. Idque cum ita vērum vidērī vellet, nē tamen ut arrogantius dictum offenderet aurēs, praemūnīvit stultitiae praetextū: “Ut minus sapiēns dīcō”, propthereā, quod scīret esse stultōrum prīvilēgium, ut sōlī vērum citrā offēnsam prōloquantur.’

Vērum quid Paulus sēnserit cum haec scrīberet, ipsīs disputandum relinquō. Ego magnōs, pinguēs, crassōs et vulgō probātissimōs theologōs

sequor, cum quibus magna pars doctōrum errāre, νὴ τὸν Δία[2], mālit quam cum istīs trilinguibus bene sentīre. Neque quisquam illōrum Graeculōs istōs plūris facit quam grāculōs: praesertim cum quidam glōriōsus theologus, cuius ego nōmen[3] prūdēns supprimō, nē grāculī nostrī continuō Graecum in illum scōmma iaciant ὄνος λύρας[4]: magistrāliter et theologāliter hunc passum ēnarrāns ab hōc locō. Ut minus sapiēns dīcō, plūs ego, novum facit caput, et quod absque summā dialecticā nōn poterat, novam addit sectiōnem ad hunc interpretāns modum. Addūcam enim ipsīus verba nōn sōlum in fōrmā, vērum etiam in māteriā. Ut minus sapiēns dīcō, id est, sī videor vōbīs īnsipiēns mē

---

[1] *Cornicum oculos configere,* proverbium est, quod in eos dicitur, qui vel callidissimos ac prudentissimos fallunt circumveniuntque. Cf. Adag.275.
[2] *Νὴ τὸν Δία* = per Iovem!
[3] *Nomen* quidem Nicolai Lyrani (*Nicolas de Lier* 1280-1340), theologi Parisiensis praeclari.
[4] *Ὄνος λύρας:* vide annot. 1 p. 27; nomini quidem Lyrano alluditur.

pseudapostolīs adaequandō, adhūc vidēbor vōbīs minus sapiēns, mē eīs praeferendō. Quamquam īdem paulō post, velut oblītus suī, aliō dēlābitur.

Sed cūr anxiē mē ūnīus exemplō tueor? Cum hoc pūblicum iūs sit theologōrum, caelum, hoc est dīvīnam scrīptūram ceu pellem extendere: cum apud dīvum Paulum pūgnent dīvīnae scrīptūrae verba, quae suō locō nōn pūgnant, sī qua fidēs illī πενταγλώττῳ[1] Hierōnymō, cum Athēnīs forte cōnspectum ārae titulum torquēret in argūmentum fideī Chrīstiānae, ac cēterīs omissīs, quae causae fuerant offectūra, duo tantum extrēma verba dēcerpserit, nempe haec, īgnōtō Deō[2], atque haec quoque nōnnihil immūtāta: sī quidem integer titulus sīc habēbat, diīs Asiae, Eurōpae, et Āfricae, diīs īgnōtīs et peregrīnīs. Ad huius, opīnor, exemplum passim iam οἱ τῶν θεολόγων παῖδες[3], hinc atque hinc revulsa quattuor aut quīnque verbula, et sī quid opus est, etiam dēprāvāta ad suam accommodant ūtilitātem, licet ea, quae praecēdunt et cōnsequuntur, aut nihil omnīnō faciant ad rem, aut reclāment quoque. Quod quidem faciunt tam fēlīcī impudentiā, ut saepenumerō theologīs invideant iūrecōnsultī. Quid enim illīs iam nōn succēdat, posteāquam magnus ille[4], paene nōmen effūtīveram, sed rūrsus metuō Graecum prōverbium, ex Lūcae verbīs sententiam expresserit, tam cōnsentāneam animō Chrīstī quam īgnī cum aquā convenit.

Etenim cum imminēret extrēmum perīculum, quō tempore solent bonī clientēs māximē suīs adesse patrōnīs, et quantā valent ope συμμαχεῖν[5], Chrīstus hoc agēns, ut omnem huiusmodī praesidiōrum fīdūciam eximeret ex animīs suōrum, percontātus est eōs, num quid reī dēfuisset usquam, cum illōs ēmīsisset, adeō nōn īnstrūctōs viāticō, ut nec calceīs mūnīret adversus spīnārum et saxōrum iniūriam, nec pēram adderet adversus famem: ubi

[1] *Πενταγλώττῳ* = qui linguas quinque callet, ut Hieronymus ille.
[2] *Ignoto Deo:* Act.17.23.
[3] *Οἱ τῶν θεολόγων παῖδες* = theologorum filii, i.e. theologi ipsi, ut Lucianus medicos ἰατρῶν παῖδες (medicorum filios) saepius vocat.
[4] *Magnus ille:* Nicolaus Lyranus.
[5] *Συμμαχεῖν* = una pugnare.

negāssent dēfuisse quicquam, adiēcit: ‘Sed nunc’, inquit, ‘quī habet sacculum, tollat, similiter et pēram: et quī nōn habet, vendat tunicam suam, et emat gladium.’ Cum tōta Chrīstī doctrīna nihil aliud inculcet quam mānsuētūdinem, tolerantiam, vītae contemptum, cuī nōn perspicuum, quid hōc locō sentiat? Nempe, ut magis etiam exarmet suōs lēgātōs, ut nōn tantum calceōs neglegant et pēram, vērum et tunicam īnsuper abiciant, undique et prōrsus expedītī, mūnus ēvangelicum aggrediantur, nihil sibi parent, nisi gladium, nōn istum quō grassantur latrōnēs et parricīdae, sed gladium spīritūs in intimōs quoque pectoris sinūs penetrantem, quī semel affectūs omnēs sīc amputat, ut nihil iam illīs cordī sit praeter pietātem.

At vidēte, quaesō, quōrsum haec torqueat celebris ille theologus. Gladium interpretātur dēfēnsiōnem adversus persecūtiōnem, sacculum sufficientem commeātūs prōvīsiōnem, perinde quasi Chrīstus, commūtātā in dīversum sententiā, quod ōrātōrēs suōs parum βασιλικῶς[1] īnstrūctōs ēmīsisse vidērētur, superiōris īnstitūtiōnis palinōdiam[2] canat. Aut velut oblītus quod dīxerat beātōs fore, cum probrīs contumēliīs et suppliciīs afflīgerentur, prohibēns nē quandō resisterent malō, mītēs enim beātōs esse, nōn ferōcēs, oblītus quod illōs ad passerum et līliōrum exemplum vocārit, nunc adeō nōluerit eōs absque gladiō proficīscī, ut eum vel tunicā dīvenditā iubeat emī, mālitque nūdōs īre quam nōn accīnctōs ferrō. Ad haec quemadmodum gladiī nōmine continērī putat, quidquid ad dēpellendam vim pertinet, ita marsūpiī titulō complectitur, quicquid ad vītae pertinet necessitātem. Atque ita dīvīnae mentis interpres apostolōs lanceīs, ballistīs, fundīs et bombardīs[3] īnstrūctōs ēdūcit ad praedicātiōnem crucifīxī. Loculīs item, vīdulīs et sarcinīs onerat, nē forte nōn liceat illīs ē dīversōriō discēdere, nisi imprānsīs.

---

1 *Βασιλικῶς* = regaliter. Cf. Adag.1786.
2 *Palinodiam:* vide p. 63 annot. 4.
3 *Bombardus* tormentum est bellicum, pulveris vi nigri missilia emittens, quod saeculo XIVº receptum est usu, cannonem praecedens ballistas longius proicientem maiores.

Nec vel illud commōvit hominem, quod ēnsem, quem tantopere iusserat emī, mox īdem obiūrgāns iubeat recondī, quodque numquam fandō sit audītum apostolōs ēnsibus aut clipeīs ūsōs adversus vim ethnicōrum, utique ūsūrōs, sī Chrīstus hoc sēnsisset, quod hic interpretātur. Est alius, quem honōris causā nōn nōminō, haud quāquam postrēmī nōminis, quī ē tentōriīs, quōrum meminit Habacuc, turbābuntur pellēs terrae Madian[1], pellem fēcerit Bartholomaeī excoriātī.

Ipsa nuper interfuī dissertātiōnī theologicae, (nam id faciō frequenter). Ibi cum quispiam exigeret, quae tandem esset dīvīnārum litterārum auctōritās, quae iubēret haerēticōs incendiō vincī magis quam disputātiōne revincī, senex quīdam sevērus et, vel superciliō teste, theologus magnō stomachō respondit hanc lēgem tulisse Paulum Apostolum, quī dīxerit: ‘Haerēticum hominem post ūnam et alteram correptiōnem dēvītā.’[2] Cumque ea verba identidem intonāret, et plērīque dēmīrārentur, quid accidisset hominī, tandem explānāvit dē vītā tollendum haerēticum. Rīsēre quīdam, nec deerant tamen, quibus hoc commentum plānē theologicum vidērētur, cēterum reclāmantibus etiamnum nōnnūllīs, successit Τενέδιος, quod aiunt, συνήγορος[3] et auctor irrefrāgābilis. ‘Accipite rem’, inquit, ‘scrīptum est maleficum nē patiāris vīvere[4], omnis haerēticus maleficus, ergō’, etc. Mīrātī quotquot aderant hominis ingenium, et in eam sententiam itum est pedibus et quidem pērōnātīs. Neque cuīquam vēnit in mentem, lēgem eam ad sortilegōs et incantātōrēs, ac magōs attinēre, quōs Hebraeī suā linguā vocant ‘מכשפים’[5], aliōquī fornicātiōnem et ēbrietātem capite pūnīre opor-

1 *Turbabuntur pelles taerrae Madian:* Hab.3.8.
2 *Haereticum hominem post unam et alteram correptionem devita:* Tit.3.9.
3 *Τενέδιος συνήγορος* = patronus Tenedius, i.e. qui litis nodum paucis et cito dissolvit. Cf. Adag.3007. Vide etiam p. 64 annot. 2.
4 *Maleficum ne patiaris vivere:* Ex.22.18.
5 *Mechaschephim,* i.e. magicos.

tuit. Vērum haec stultē persequor, tam innumera, ut nec Chrȳsippī nec Didymī[1] volūminibus omnia comprehendī possint. Illud dumtaxat admonitōs volēbam, cum haec dīvīnīs illīs magistrīs licuerint, mihi quoque plānē συκίνῃ θεολόγῳ[2], pār est dare veniam, sī minus omnia ad amussim[3] citāverō.

Nunc tandem ad Paulum redeō: 'Libenter', inquit, 'fertis īnsipientēs', dē sēsē loquēns. Et rūrsum: 'Velut īnsipientem accipite mē.'[4] Et: 'Nōn loquor secundum Deum, sed quasi in īnsipientiā.'[5] Rūrsum alibī: 'Nōs', inquit, 'stultī propter Chrīstum.'[6] Audīstis ā quantō auctōre quanta stultitiae praecōnia. Quid, quod īdem palam stultitiam praecipit, ut rem imprīmīs necessāriam et oppidō salūtārem? 'Quī vidētur esse sapiēns inter vōs, stultus fīat, ut sit sapiēns.'[7] Et apud Lūcam[8] duōs discipulōs, quibus sē iūnxerat in viā Iēsus, stultōs appellat. Illud haud sciō, an mīrum videātur, cum Deō quoque nōnnihil stultitiae tribuit dīvīnus ille Paulus: 'Quod stultum est', inquit, 'Deī, sapientius est hominibus.'[9] Porrō Ōrigenēs interpres obsistit, quō minus hanc stultitiam ad hominum opīniōnem possīs referre, quod genus est illud: 'Verbum crucis pereuntibus quidem stultitiam.'[10]

Sed quid ego frūstrā anxia, tot testimōniīs haec docēre pergō, cum in psalmīs mysticīs palam ipse Chrīstus loquātur Patrī: 'Tū scīs īnsipientiam

[1] *Didymus* Caecus Alexandrinus (ca.310-398) grammaticus fuit et theologus.
[2] *Συκίνῃ θεολόγῳ* = ficulnae theologae, i.e. ineptae. Vide p. 18 annot. 8.
[3] *Ad amussim:* vide p. 32 annot. 5.
[4] *Velut insipientem accipite me:* 2.Cor.11.16.
[5] *Non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia:* 2.Cor.11.16.
[6] *Nos stulti propter Christum:* 1.Cor.4.10.
[7] *Qui videtur ... sapiens:* 1.Cor.3.18.
[8] Luc.24.25.
[9] *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus:* 1.Cor.1.25.
[10] *Verbum crucis pereuntibus quidem stultitiam:* 1.Cor.1.18.

meam?'[1] Neque vērō temere est, quod Deō stultī tam impēnsē placuērunt: opīnorRepropterea, quod quemadmodum summī prīncipēs nimium cordātōs suspectōs habent et invīsōs, ut Iūlius Brūtum et Cassium, cum ēbrium Antōnium nihil metueret, utque Nerō Senecam[2], Dionȳsius Platōnem[3]: contrā, crassiōribus ac simpliciōribus ingeniīs dēlectantur. Itidem Chrīstus σοφοὺς[4] istōs, suāque nītentēs prūdentiā semper dētestātur, ac damnat. Testātur id Paulus haudquāquam obscūrē, cum ait: 'Quae stulta sunt mundī ēlēgit Deus'[5], cumque ait Deō vīsum esse, ut per stultitiam servāret mundum, quandōquidem per sapientiam restituī nōn poterat. Quīn ipse idem satis indicat clāmāns per ōs prophētae: 'Perdam sapientiam sapientium, et prūdentiam prūdentium reprobābō.'[6] Rūrsum cum agit grātiās, quod salūtis mystērium cēlāsset sapientēs, parvulīs autem, hoc est stultīs, aperuisset. Nam Graecē prō parvulīs est νηπίοις[7], quōs opposuit σοφοῖς[8].

Hūc pertinet quod passim in ēvangeliō pharisaeōs et scrībās ac lēgum doctōrēs incessit, vulgus indoctum sēdulō tuētur. Quid enim aliud est, vae vōbīs, scrībae et pharisaeī[9], quam, vae vōbīs sapientēs? At parvulīs, mulieribus ac piscātōribus potissimum dēlectātus esse vidētur. Quīn et ex animantium brūtōrum genere ea potissimum placent Chrīstō, quae ā vulpīnā prūdentiā quam longissimē absunt. Eōque asinō māluit īnsidēre, cum ille, sī libuisset, vel leōnis tergum impūne potuisset premere. Ac spīritus ille sacer in columbae speciē dēlāpsus est, nōn aquilae aut milviī. Praetereā cervōrum, hinnulōrum, agnōrum, crēbra passim in dīvīnīs litterīs mentiō. Adde, quod suōs ad immortālem vītam dēstinātōs ovēs appellat. Quō quidem animante nōn est aliud īnsipientius, vel Aristote-

[1] *Tu scis insapientiam meam:* Ps.68.6.
[2] *Nero Senecam:* Tac.Ann.14.52.
[3] *Dionysius Platonem:* Cic.Rab.Post.23.
[4] *Σοφούς* = sapientes.
[5] *Quae stulta sunt mundi elegit Deus:* 1.Cor.1.27.
[6] *Perdam ... prudentium reprobabo:* 1.Cor.1.19.
[7] *Νηπίοις* = infantibus.
[8] *Σοφοῖς* = sapientibus.
[9] *Vae vobis, scribae et pharisaei:* Matth.23.13.

licō prōverbiō[1] teste: προβάτειον ἦθος[2]; quod quidem admonet, ab eius pecudis stoliditāte sūmptum in stupidōs et bardōs, convīciī locō dīcī solēre. Atquī huius gregis Chrīstus sēsē pāstōrem profitētur, quīn etiam ipse agnī nōmine dēlectātus est, indicante eum Ioanne: ‘Ecce agnus Deī’[3], cuius multa fit et in Apocalypsī mentiō.

Haec quid aliud clāmitant, nisi mortālēs stultōs esse etiam piōs? Ipsum quoque Chrīstum, quō stultitiae mortālium subvenīret, cum esset sapientia patris, tamen quōdammodō stultum esse factum, cum, hominis assūmptā nātūrā, habitū inventus est ut homō? Quemadmodum et peccātum factus est, ut peccātīs medērētur. Neque aliā ratiōne medērī voluit quam per stultitiam crucis, per apostolōs idiōtās ac pinguēs: quibus sēdulō stultitiam praecipit, ā sapientiā dēterrēns, cum eōs ad puerōrum, līliōrum, sināpis et passerculōrum exemplum prōvocat, rērum stupidārum ac sēnsū carentium, sōlōque nātūrae ductū, nūllā arte, nūllā sollicitūdine, vītam agentium. Praetereā, cum vetat esse sollicitōs, quā essent apud praesidēs ōrātiōne ūsūrī, cumque interdīcit, nē scrūtentur tempora vel mōmenta temporum, vidēlicet, nē quid fīderent suae prūdentiae, sed tōtīs animīs ex sē pendērent. Eōdem pertinet, quod Deus ille orbis architectus interminātur, nē quid dē arbore scientiae dēgūstārent, perinde quasi scientia fēlīcitātis sit venēnum. Quamquam Paulus apertē scientiam velutī īnflantem et perniciōsam improbat. Quem dīvus Bernardus, opīnor, secūtus montem eum, in quō Lūcifer sēdem statuerat, scientiae montem interpretātur.

[1] *Aristotelico proverbio:* Hist.Anim.9.3.
[2] *Προβάτειον ἦθος* = ovium mores. Cf. Adag.2095.
[3] *Ecce agnus Dei:* Ioh.1.29.

Fortassis nec illud omittendum videātur argūmentum grātiōsam esse apud superōs stultitiam, quod huīc solidātur errātōrum venia, sapientī nōn īgnōscitur, unde veniam ōrant, etiamsī prūdentēs peccāverint, tamen stultitiae praetextū patrōciniōque ūtuntur. Nam sīc Aarōn uxōris poenam dēprecātur in Numerōrum, sī satis commeminī, librīs: ‘Obsecrō, domine mī, nē impōnās nōbīs hoc peccātum, quod stultē commīsimus.’[1] Sīc et Saul apud David culpam dēprecātur: ‘Appāret enim’, inquiēns, ‘quod stultē ēgerim.’[2] Rūrsum ipse David ita blandītur Dominō: ‘Sed precor, Domine, ut trānsferās inīquitātem servī tuī, quia stultē ēgimus’[3], perinde quasi nōn impetrātūrus veniam, nisi stultitiam et īnscītiam obtenderet. Sed illud ācrius urget, quod Chrīstus in cruce, cum ōrāret prō suīs inimīcīs: ‘Pater īgnōsce illīs’, nōn aliam praetexuit excūsātiōnem quam imprūdentiae: ‘Quia nesciunt’, inquit, ‘quid faciunt.’[4] Ad eundem modum Paulus scrībēns ad Tīmotheum: ‘Sed ideō misericordiam Deī cōnsecūtus sum, quia īgnōrāns fēcī in incrēdulitāte.’[5] Quid est ‘īgnōrāns fēcī’ nisi per stultitiam fēcī nōn malitiam? Quid est ‘ideō misericordiam cōnsecūtus sum’ nisi nōn cōnsecūrūrus, nī stultitiae patrōciniō commendātus? Prō nōbīs facit et mysticus ille psalmographus, quī suō locō nōn veniēbat in mentem: ‘Dēlicta iuventūtis meae et īgnōrantiās meās nē memineris.’[6] Audīstis, quae duo praetexat, nīmīrum aetātem, cuī semper comes esse soleō, et īgnōrantiās, idque numerō multitūdinis, ut ingentem stultitiae vim intellegerēmus.

---

[1] *Obsecro ... stulte commisimus:* Num.12.11.
[2] *Apparet enim, quod stulte egerim:* 1.Sam.24.19.
[3] *Sed ... stulte egimus:* 2.Sam.24.20.
[4] *Quia nesciunt quid faciunt:* Luc.23.34. Multae editiones habent ‘faciant’.
[5] *Sed ... in credulitate:* 1.Tim.1.13.
[6] *Delicta ... ne memineris:* Ps.24.7.

At nē, quae sunt īnfīnīta persequar, utque summātim dīcam, vidētur omnīnō Chrīstiāna religiō quandam habēre cum aliquā stultitiā cōgnātiōnem, minimēque cum sapientiā convenīre. Cuius reī sī dēsīderātis argūmenta, prīmum illud animadvertite, puerōs, senēs, mulierēs, ac fatuōs sacrīs ac religiōsīs rēbus praeter cēterōs gaudēre, eōque semper altāribus esse proximōs, sōlō nīmīrum nātūrae impulsū. Praetereā, vidētis prīmōs illōs religiōnis auctōrēs, mīrē simplicitātem amplexōs, ācerrimōs litterārum hostēs fuisse. Postrēmō nūllī mōriōnēs magis dēsipere videntur quam hī, quōs Christiānae pietātis ardor semel tōtōs arripuit: adeō sua prōfundunt, iniūriās neglegunt, fallī sēsē patiuntur, inter amīcōs et inimīcōs nūllum discrīmen, voluptātem horrent, inediā, vigiliā, lacrimīs, labōribus, contūmēliīs sagīnantur, vītam fastīdiunt, mortem ūnicē optant, breviter, ad omnem sēnsum commūnem prōrsus obstupuisse videntur, perinde quasi alibī vīvat animus, nōn in suō corpore. Quod quidem quid aliud est quam īnsānīre? Quō minus mīrum viderī dēbet, sī apostolī mustō tēmulentī sunt vīsī, sī Paulus iūdicī Festō vīsus est īnsānīre.[1]

Sed posteāquam semel τὴν λεοντὴν[2] induimus, age, doceāmus et illud, fēlīcitātem Chrīstiānōrum, quam tot labōribus expetunt, nihil aliud esse quam īnsāniae stultitiaeque genus quoddam, absit invidia verbīs, rem ipsam potius expendite. Iam prīmum illud propemodum Chrīstiānīs convenit cum Platōnicīs, animum immersum illigātumque esse corporeīs vinculīs, huiusque crassitūdine praepedīrī, quō minus ea, quae vērē sunt, contemplārī fruīque possit. Proinde philosophiam dēfīnit esse mortis meditātiōnem, quod ea mentem ā rēbus vīsibilibus, ac corporeīs abdūcat, quod idem

[1] Act.26.24: *Festus* magna voce dixit: 'Insane Paule, multae te litterae ad insaniam convertunt.'

[2] *Τὴν λεοντήν* = leonis exuvias; cf.: leonis exuvium se (= exuvias sibi) induere, quod dictum est in eos, qui negotium facile factu suscipiunt, quo fit, ut insolentius se efferant. Cf. Adag.266.

utique mors facit. Itaque quam diū animus corporis organīs probe ūtitur, tam diū sānus appellātur, vērum ubi ruptīs iam vinculīs, cōnātur in lībertātem asserere sēsē, quasique fugam ex eō carcere meditātur, tum īnsāniam vocant. Id sī forte contingit morbō vitiōque organōrum, prōrsus omnium cōnsēnsū īnsānia est.

Et tamen hoc quoque genus hominum vidēmus futūra praedīcere, scīre linguās ac litterās, quās anteā numquam didicerant, et omnīnō dīvīnum quiddam prae sē ferre. Neque dubium est id inde accidere, quod mēns ā contāgiō corporis paulō līberior incipit nātīvam suī vim exserere. Īdem arbitror esse in causā, cūr labōrantibus vīcīnā morte simile quiddam soleat accidere, ut tamquam afflātī prōdigiōsa quaedam loquantur.

Rūrsum sī id ēveniat studiō pietātis, fortassis nōn est idem īnsāniae genus, sed tamen adeō cōnfīne, ut magna pars hominum meram īnsāniam esse iūdicet, praesertim cum pauculī homunciōnēs ab ūniversō mortālium coetū tōtā vītā dissentiant. Itaque solet iīs ūsū venīre, quod iūxtā Platōnicum fīgmentum[1], opīnor, accidere iīs, quī in specū vinctī rērum umbrās mīrantur, et fugitīvō illī, quī, reversus in antrum, vērās rēs vīdisse sē praedicat, illōs longē fallī, quī praeter miserās umbrās nihil aliud esse crēdant. Etenim sapiēns hic commiserātur, ac dēplōrat illōrum īnsāniam, quī tantō errōre teneantur. Illī vicissim illum velutī dēlīrantem rīdent, atque ēiciunt. Itidem vulgus hominum ea, quae māximē corporea sunt, māximē mīrātur, eaque prope sōla putat esse.

Contrā, piī, quō quidquam propius accēdit ad corpus, hoc magis neglegunt, tōtīque ad invīsibilium rērum contemplātiōnem rapiuntur. Nam istī prīmās partēs tribuunt dīvitiīs, proximās corporis commodīs, postrēmās animō relinquunt: quem tamen plērīque nec esse crēdunt, quia nōn cernātur oculīs. Ē dīversō illī prīmum in ipsum Deum, rērum omnium simplicissimum, tōtī nītuntur: secundum hunc, et tamen in hōc, quod ad illum quam proximē accēdit nempe animum: corporis cūram neglegunt, pecūniās ceu putāmina

[1] *Figmentum* Platonici specus: vide p. 52 annot. 2.

prōrsus aspernantur ac fugitant. Aut sī quid huiusmodī rērum tractāre cōguntur, gravātim ac fastīdienter id faciunt, habent tamquam nōn habentēs, possident tamquam nōn possidentēs.

Sunt et in singulīs rēbus gradūs multum inter istōs dīversī. Prīncipiō sēnsūs tametsī omnēs cum corpore cōgnātiōnem habeant, tamen quīdam sunt ex hīs crassiōrēs, ut tāctus, audītus, vīsus, olfactus, gūstus. Quīdam magis ā corpore sēmōtī, velutī memoria, intellēctus, voluntās. Igitur ubi sē intenderit animus, ibi valet. Piī quoniam omnis animī vīs ad ea contendit, quae sunt ā crassiōribus sēnsibus aliēnissima, in hīs velut obbrūtēscunt atque obstupēscunt. Contrā, vulgus in hīs plūrimum valet, in illīs quam minimum. Inde est, quod audīmus nōnnūllīs dīvīnīs virīs accidisse, ut oleum vīnī locō biberint[1].

Rūrsum in affectibus animī, quīdam plūs habent cum pinguī corpore commerciī, velutī libīdō, cibī somnīque appetentia, īrācundia, superbia, invidia: cum hīs irreconciliābile bellum piīs, contrā, vulgus sine hīs vītam esse nōn putat. Deinde sunt quīdam affectūs mediī quasique nātūrālēs, ut amor patris, cāritās in līberōs, in parentēs, in amīcōs. Hīs vulgus nōnnihil tribuit. At illī hōs quoque student ex animō revellere, nisi quātenus ad summam illam animī partem assurgant, ut iam parentem ament, nōn tamquam parentem. Quid enim ille genuit, nisi corpus? Quamquam hoc ipsum Deō parentī dēbētur, sed tamquam virum bonum, et in quō lūceat imāgō summae illīus mentis, quam ūnam summum bonum vocant, et extrā quam nihil nec amandum nec expetendum esse praedicant.

Hāc eādem rēgulā reliqua item omnia vītae officia mētiuntur, ut ubīque id quod vīsibile est, sī nōn est omnīnō contemnendum, tamen longē minōris faciant quam ea, quae vidērī, nequeunt. Aiunt autem et in sacrāmentīs atque ipsīs pietātis officiīs corpus et spīritum invenīrī. Velut in iēiū-

[1] Bernardus quondam in Sacrae Scripturae meditatione defixus fuisse dicitur ita, ut oleum vini loco nihil biberet sentiens.

niō nōn magnī dūcunt, sī quis tantum ā carnibus cēnāque abstineat, id quod vulgus absolūtum esse iēiūnium exīstimat, nisi simul et affectibus aliquid adimat, ut minus permittat īrae, quam soleat, minus superbiae: utque ceu minus iam onustus mōle corporeā spīritus ad caelestium bonōrum gūstum fruitiōnemque ēnītātur.

Similiter et in synaxī, tametsī nōn est aspernandum, inquiunt, quod caerimōniīs geritur, tamen id per sē, aut parum est condūcibile, aut etiam perniciōsum, nisi id quod est spīritāle accesserit, nempe hoc, quod sīgnīs illīs vīsibilibus repraesentātur. Repraesentātur autem mors Chrīstī, quam, domitīs, exstīnctīs quasique sepultīs corporis affectibus, exprimere mortālēs oportet, ut in novitātem vītae resurgant, utque ūnum cum illō, ūnum item inter sēsē fierī queant. Haec igitur agit, haec meditātur ille pius. Contrā, vulgus sacrificium nihil aliud esse crēdit quam adesse altāribus, idque proximē, audīre vōcum strepitum, aliāsque id genus caerimōniolās spectāre.

Nec in hīs tantum, quae dumtaxat exemplī grātiā prōposuimus, sed simpliciter in omnī vītā refugit pius ab hīs, quae corporī cōgnāta sunt, ad aeterna, ad invīsibilia, ad spīritālia rapitur. Proinde, cum summa sit inter hōs et illōs omnibus dē rēbus dissēnsiō, fit, ut utrīque alterīs īnsānīre videantur. Quamquam id vocābulī rēctius in piōs competit quam in vulgus, meā quidem sententiā.

Quod quidem magis perspicuum fīet, sī quemadmodum pollicita sum, paucīs dēmōnstrārō summum illud praemium nihil aliud esse quam īnsāniam quandam. Prīmum igitur exīstimāte, Platōnem tāle quiddam iam tum somniāsse, cum amantium furōrem omnium fēlīcissimum[1] esse scrīberet. Etenim quī vehementer amat, iam nōn in sē vīvit, sed in eō, quod amat, quōque longius ā sē ipsō dīgreditur, et in illud dēmigrat, hōc magis ac magis

[1] *Platonem ... esse scriberet:* PlatoPhaedr.245b.

gaudet. Atque cum animus ā corpore peregrīnārī meditātur, neque probe suis ūtitur organīs, istud haud dubiē furōrem rēctē dīxeris. Aliōquī quid sibi vult, quod vulgō etiam dīcunt: ‘Nōn est apud sē’, et: ‘Ad tē redī’, et: ‘Sibi redditus est?’ Porrō, quō amor est absolūtior, hōc furor est māior ac fēlīcior.

Ergō quaenam futūra est illa caelitum vīta, ad quam piae mentēs tanto studiō suspīrant? Nempe spīritus absorbēbit corpus, utpote victor ac fortior. Idque hōc faciet facilius, partim quod iam velut in suō rēgnō est, partim quod iam ōlim in vītā corpus ad huiusmodī trānsfōrmātiōnem repūrgārit atque extenuārit. Deinde spīritus ā mente illā summā mīrē absorbēbitur, quippe īnfīnītīs partibus potentiōre. Ita ut iam tōtus homō extrā sē futūrus sit, nec aliā ratiōne fēlīx futūrus, nisi quod extrā sēsē positus patiētur quiddam ineffābile ā summō illō bonō, omnia in sē rapiente. Iam haec fēlīcitās quamquam tum dēmum perfecta contingit, cum animī, receptīs prīstinīs corporibus, immortālitāte dōnābuntur, tamen quoniam piōrum vīta nihil aliud est quam illīus vītae meditātiō ac velut umbra quaedam, fit, ut praemiī quoque illīus aliquandō gūstum aut ardōrem aliquem sentiant. Id tametsī minūtissima quaedam stillula est ad fontem illum aeternae fēlīcitātis, tamen longē superat, ūniversās corporis voluptātēs, etiamsī omnēs omnium mortālium dēliciae in ūnum cōnferantur. Ūsque adeō praestant spīrituālia corporālibus, invīsibilia vīsibilibus. Hoc nīmīrum est, quod pollicētur prophēta? Oculus nōn vīdit, nec auris audīvit, nec in cor hominis ascendērunt, quae praeparāvit Deus dīligentibus sē.[1] Atque, haec est Mōriae[2] pars, quae nōn aufertur commūtātiōne vītae, sed perficitur.

Hoc igitur quibus sentīre licuit, contingit autem perpaucīs, iī patiuntur quoddam dēmentiae simillimum, loquuntur quaedam nōn satis cohaerentia nec hūmānō mōre, sed dant sine mente sonum, deinde subinde tōtam ōris speciem vertunt. Nunc alacrēs, nunc dēiectī, nunc lacrimant, nunc rīdent, nunc suspīrant; in summā, vērē tōtī extrā sē sunt. Mox ubi ad sēsē redierint, negant sē scīre, ubi fuerint, utrum in corpore, an extrā corpus, vigilantēs an dormientēs, quid audierint, quid vīderint, quid dīxerint, quid fēcerint, nōn meminērunt, nisi tamquam per nebulam ac somnium, tantum hoc sciunt sē fēlīcissimōs fuisse, dum ita dēsiperent. Itaque plōrant sēsē

[1] 1.Cor.2.9: Quod oculus non vidit, auris non audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus iis, qui diligunt illum.

[2] *Moriae:* paucae editiones habent ‘Mariae’, quod aeque pertinet ad rem atque asinus ad lyram.

resipuisse, nihilque omnium mālint quam hoc īnsāniae genus perpetuō īnsānīre. Atque haec est futūrae fēlīcitātis tenuis quaedam dēgūstātiuncula.

Vērum ego iam dūdum oblīta meī ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδῶ[1]. Quamquam sī quid petulantius aut loquācius ā mē dictum vidēbitur, cōgitāte et Stultitiam et mulierem dīxisse. Sed interim tamen memineritis illīus Graecānicī prōverbiī: πολλάκι τοι καὶ μωρὸς ἀνὴρ κατακαίριον εἶπεν[2], nisi forte putātis hoc ad mulierēs nihil attinēre.

Videō vōs epilogum exspectāre, sed nimium dēsipitis, sīquidem arbitrāminī mē, quid dīxerim, etiamnum meminisse, cum tantam verbōrum farrāginem effūderim. Vetus illud[3]: μισῶ μνάμονα συμπόταν[4]. Novum hoc: μισῶ μνάμονα ἀκροατήν[5]. Quārē valēte, plaudite, vīvite, bibite, Mōriae celeberrimī Mystae.

Τέλος.[6]

[1] *Ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδῶ* = saepta transilio: dictum solitum in eos, qui terminos sibi vel ab aliis praescriptos excedunt (Adag.993).
[2] *Πολλάκι τοι καὶ ... εἶπεν* = saepe et stultus opportune locutus est. Cf. Adag.501.
[3] *Vetus illud*: dictum, quo uti solitus est Cicero.
[4] *Μισῶ μνάμονα συμπόταν* = odi memorem compotorem. Cf. Adag.601.
[5] *Ἀκροατήν* = auditorem.
[6] *Τέλος* = finis.

LAVS STVLTITIÆ fortasse pernotissimum nobis est opus **Desiderii Erasmi** omnium, qui spurius Roterodami 1469 natus, mortuus est Basiliae 1536 humanistarum vero princeps, et Latinae linguae et Graecae maxime peritus, theologus atque doctissimus omnium, qui tum fuerunt, philosophus.

Ioannes Holbenius Minor Basiliensis pinxit

Quamquam iuvenis in sacerdotium venit, monachorum abominans vitam, eo perfunctus est aegre, sed ad mundum scientia sententiisque ac consiliis locupletandum suis omni cura et cogitatione incumbere maluit. Studiis Lutetiae Parisiorum in Sorbona peractis, Europam a Roma usque ad Londinium lustravit totam, multaque quidem opera de variis argumentis utriusque linguae et hominum morum et ecclesiae consuetudinum scripsit, vitia et principum carpens ecclesiae et nationum, e quibus eminet, locumque obtinet mirum hoc opusculum de stultitia satiricum, quod primo visu iocosum modo et facetum esse videtur, quippe quo Deus ac Diabolus cavilletur; qui autem subtilius spectare altiusque velit, multa inveniet in eo, quae, quamquam facilia non sunt, tamen etiam nostra aetate meditatu sunt digna, quo libellus hic, nova facie ornatus, te evocet.

Domus editoria Tilburgensis Stilus: www.stilus.nl/erasmus